वास्तुशास्त्रम् विश्वकर्मप्रकाशाख्यम्

५५६५

वा.स्तु. शा. १

श्रीगणेशाय नमः जयति वरदमूर्त्तिर्मंगलं मंगलानां जयति सकलवंद्या भारती ब्रह्मरूपा जयति भु
वनमाता चिन्मयी मोक्षरूपा दिशतु मम महेशो वास्तुपः शब्दरूपम् १ आब्रह्मभुवनाल्लोका गृह
स्थाश्रममाश्रिताः यतस्तस्माद्गृहारंभप्रवेशसमयस्त्वहम् २ प्रवक्ष्यामि मुनिश्रेष्ठ शृणुष्वैका
ग्रमानसः यदुक्तं शंभुना पूर्वं वास्तुशास्त्रं पुरातनम् ३ पराशरः प्राह बृहद्रथाय बृहद्रथः प्राह व
विश्वकर्मणे स विश्वकर्मा जगतां हिताय सोवाच शास्त्रं बहुभेदयुक्तम् ४ विश्वकर्मोवाच वास्तु
शास्त्रं प्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ५ पुरा त्रेतायुगे ह्यासीन्महाभूतमवस्थितम् स्वापमा रा
नः शरीरेण सकलं भुवनं ततः ६ तं दृष्ट्वा विस्मयं देवा गताः संत्रासमयावृताः ततस्ते भयमापन्ना ब्र
२ रंता . ह्माणं शरणं ययुः ७ भूतभावन भूतेश महद्भूतमुपस्थितम् क्व यास्यामः क्व गच्छामो वयं लोकपिताम एम.
हः ८ मा भयं कुरुत वो देवा विगतातं महाबलम् पातयाधोमुखं भूमौ निर्विशंका भविष्यथ ९ तत १

स्तैः क्रोधसंतप्तैर्गृहीत्वा तं महाबलं विनिक्षिप्तमधोवक्त्रं स्थितास्तत्रैव ते सुराः १० तमेव वास्तुपु
रुषं च ब्रह्मा समसृजत्प्रभुः कृष्णपक्षे तृतीयायां मासि भाद्रपदे तथा ११ शनिवारेऽभवज्जन्म नक्ष
त्रे कृत्तिकासु च योगस्तस्य व्यतीपातः करणं विष्टिसंज्ञकं १२ भद्रान्तरेऽभवज्जन्म कुलिके नु तथै
व च क्रोशमानं महाशब्दं ब्रह्माणं शमुमुचतः १३ चराचरमिदं सर्वं त्वयासृष्टं जगत्प्रभो विनापरा
धेन च मां पीडयंति सुरा भृशम् १४ वरं तस्मै ददौ प्रीतो ब्रह्मा लोकपितामहः ग्रामे वा नगरे वापि दु
र्गे वा पत्तने पि वा १५ प्रासादे च प्रपायां च जलोद्याने तथैव च यस्त्वां न पूजयेन्मर्त्यो मोहाद्वास्तुनर
प्रभो १६ अश्रियं मृत्युमाप्नोति विघ्नं तस्य पदे पदे वास्तुपूजामकुर्वाणस्तवाहारो भविष्यति १७
इत्युक्त्वान्तर्दधे सद्यो देवो ब्रह्मविदांवरः वास्तुपूजां प्रकुर्वीत गृहारंभे प्रवेशने १८ द्वाराभिवर्त्तने चै
व त्रिविधे च प्रवेशने प्रतिवर्षं च यत्नाद्दोन यात्रापुत्रस्य जन्मनि १९ व्रतबंधे वा विवाहे च तथैव च महो

2

त्सवे जीर्णोद्धारे तथा शल्यन्यासे चैव विशेषतः २० वज्राग्निदूषिते भग्ने सर्पचांडालवेष्टिते उलू-
कवासिते सप्तरात्रौ काकाधिवासिते २१ मृगाधिवासिते रात्रौ गोमार्जाराभिनादिते वारणाश्वादि-
विहते स्त्रीणां मुद्गाभिदूषिते २२ कपोतकगृहावासे मधूनां निलयेन तथा अन्यैश्चैव महोत्पातैर्दू-
षिते शांतिमाचरेत् २३ अथ प्रभूमिदर्शनम् अथातः संप्रवक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया श्वेता
रक्ता तथा पीता कृष्णा वर्णानुपूर्वशः २४ सुगंधा ब्राह्मणानां भूमी रक्तगंधा तु क्षत्रिणी मधुगंधा भ-
वेद्वैश्या मद्यगंधा च शूद्रिणी २५ मधुरा ब्राह्मणी भूमिः कषाया क्षत्रिया मता अम्ला वैश्या भवे-
द्भूमिस्तिक्ता शूद्रा प्रकीर्तिता २६ चतुरस्रां द्विपाकारां सिंहोक्षाश्वमरूपिणीं वृत्तं च भद्रपीठं च
त्रिशूलं लिंगसन्निभं २७ प्रासादध्वजकुंभादिदेवानामपि दुर्लभा त्रिकोणां शकटाकारां सूर्पव्य-
जनसन्निभां २८ मुरजाकारसदृशां सर्पमंडूकरूपिणीं खराजगरसंकाशां वक्रां चिपिटरूपिणीम्

२९ मुद्गराभांतथोलूककाकसर्पनिभांतथा सूकरोष्ट्रजमदृशांधनुःपरशुरूपिणीम् ३० सूकला
मशाकाकारंदुर्गमांचविवर्जयेत मनोरमांचमामभिः परीक्षेतप्रयत्नतः ३१ द्वितीयादृढभूमी
चनिम्नाचोत्तरपूर्वके गंभीराब्राह्मणीभूमिर्नंदयाणांतुंगमाश्रिता ३२ वैश्यानांसमभूमीचशूद्रा
णांविकटास्मृता सर्वेषांचैववर्णानांसमभूमिःशुभावहा ३३ शुक्लवर्णाचसर्वेषांशुभाभूमिरु
दाहृता कुशकाशयुताब्राह्मी दूर्वान्नृपतिवर्गगा ३४ फलपुष्पलतावैश्याशूद्राणांतृणसंयुता
नदीव्याताश्रितांनद्यंमहापाषाणसंयुतां ३५ पर्वताग्रेषुसंलग्नांगर्त्तविवरसंयुतां वक्रांशूर्प
निभांतद्वल्लुकुटाभांकुरूपिणीं ३६ मुशलाभांमहाघोरांवायुनाचापिपीडितां वल्लूमल्लूकसंयु
क्तांमध्येविकटरूपिणीं ३७ श्वशृगालनिभांरूक्षांदंतकैःपरिवारितां चैत्यश्मशानवल्मीकधूर्तका
लयवर्जिताम् ३८ चतुष्पथमहावृक्षदेवमंत्रिनिवासतः दूराश्रितांश्वभ्रगर्तयुक्तांचैवविवर्ज

येत् ३९ इति मिश्रलक्षणं अथ फलानि लवर्णा गंधा मुरसा धनधामसुखावहा समयेसमप
लाश्रतः कार्यं परीक्षणम् ४० चतुरस्रा महाधन्या द्विपाभा धनदायिनी सिंहाभा सद्गुणान्पुत्रान्दृ
षाभा पशुवृद्धिदा ४१ वृत्ता सद्वित्तदा मैत्रे पीठनिभा नया त्रिशूलरूपा वीराणां मुक्तिर्धनसौ
ख्यदा ४२ लिंगाभा लिंगिनां श्रेष्ठा प्रासादध्वजसन्निभा परोन्नतिं प्रकुरुते कुंभाभा धनवर्द्धिनी ४३
त्रिकोणा शकटाकारा सूर्पश्च जनसन्निभा क्रमेणासुखसौख्यार्थ धर्महानिकरी स्मृता ४४ मुर
जा वंशहा सूर्पमंडूकाभा भयावहा नैःस्वं खरानुकारा च मत्सुदा जगणान्विता ४५ चिपिटा मोहदा वे
हीना मुरश्रौतश्चैव च काकोलूकनिभा सद्दुःखशोकभयप्रदाः ४६ सर्पाभा पुत्रपौत्रघ्नी वंशा
भा वंशहानिदा सूकरेष्ट्राजसदृशी धनुःपरशुरूपिणी ४७ कुचेलान्मलिनान्रूक्षान्ब्रह्मघ्नाज
नमेत्सुतान् तुकलासंशवाकाराम्तनमत पुत्राधनार्जिता ४८ दुर्गम्या पापिनां वंशप्रजानाम्रमिं वरि

सजेत् मनोरमा सुतप्रदा दृढा धनप्रदा मता सुतार्थेनात आप्युदृकसुरेशदिकज्ञवामही ४९ गं
भीरशब्दा जनयेत्सुत्रान्गंभीरनिःस्वनान् तुंगा पदान्विता न्कुर्यो त्तमा सौभाग्यदायिनी ५० विक
टाश्रृङ्गानोनात ध्यादुर्गेनिवासिनाम् शुभदा नापरेषां च तस्कराणां शुभावहा ५१ स्ववर्णा वर्णा स्वा
न्वर्णान्वर्णानामाधिपसदा शुभ्रवर्णा च सर्वेषां पुत्रपौत्रविवर्द्धिनी ५२ कुशकाशान्विता न्न्रहलवर्वे
ष्टीन्कुरुते सुतान् दूर्वान्विता वीरजनिः फला व्याधनपुत्रदा ५३ नदीव्याताश्रिताम् खर्वान्म नवल्लां
स्तथैव च दरिद्रान श्मशमध्यस्थागर्त्तो वर्ष्या मत्वा सुतान् ५४ विवरायशुपुत्रान्निदायिनी सौख्यहा
रिणी वक्रातिवक्रजनयेत्सुत्रान्विद्याविहीनकान् ५५ शूर्पमार्जारलकुटनिभा भीतिसुतान्निदा
मुशलामुशलान्सुत्रान्जनयेद्दुःशब्दातकान् ५६ घोराघोरप्रदा वामपीडिता वामुभीतिदा वल्लूमल्लुक
संयुक्ता पशुहानिप्रदा सदा ५७ विकटा विकटान्सुत्रान्श्वश्रृगालनिभानथा रदानिहुस्वापहवादुर्वे

शां॰
वा॰ स्तु॰
५

धान्यनमेत्सुतान् ५८ गृहस्वामिभयं श्वभ्रे वल्मीके विपदः स्मृताः धूर्जालयसमीपे तु पुत्रस्य मरणं
ध्रुवम् ५९ चतुःपथे त्वकीर्त्तिः स्यादुद्वेगो देवसद्मनि अर्थहानिश्च सचिवे श्वभ्रे विपद उत्कटा ६०
गर्त्तो मानुषिपासा स्यात्कूर्मो भिधननाशनं अथ भूमिपरीक्षा निखनेद्धस्तमात्रेण पुनस्तेनैव पूरये
त् पांशुनाधिक्यमध्योनाश्रेष्ठा मध्याधमाक्रमात् ६१ जलेनापूरयेच्छ्वभ्रं शीघ्रं गत्वा पदैः शतं तथै
वागम्य वीक्षेत नहीनसलिलाशुभा अरत्निमात्रे श्वभ्रे वाप्यनुलिप्ते च सर्वतः ६२ घृतमामशराव
स्थं कृत्वा वर्त्तिचतुष्टयं ज्वालयेत्परीक्षेत संपूर्णा सर्वदिङ्मुखं ६३ दीप्ता पूर्वादिग्रहणा मादृर्णानाम
नुपूर्वशः हलाकृष्टेन यथादृष्टे सर्वशः हलाकृष्टेन यो दृष्टे स सर्वबीजादि वापयेत् ६४ त्रिपंचसप्तरात्रे
णानप्ररोहंति तान्यपि उप्तबीजात्रिरात्रेण सांकुरा शोभना मही ६५ मध्यमा पंचरात्रेण सप्तरात्रेण राम॰
निंदिता तिलान्वा वापयेत्तन्नं मनवाप्यापि च सर्षपान् अथवा सर्वधान्यानि वापयेत्समंततः पञ्चनै ५

वप्नरोहंतितान्समलेनवर्ज्जयेत् ६७ व्रीहयःशालयोमुद्गागोधूमाःसर्षपास्तिलाःयवाश्चौषधयः
सप्तसर्वबीजानिचैवहि ६८ सुवर्णेनाश्चपुष्पाणिअश्वत्थमध्यगतानिच यस्यनाम्निसमायांति
साम्यमिलस्यशोभना ६९ पांशवोरेणुतांनीतानिरीक्षेद्दंतरिक्षगाः अधोमध्योर्द्धुमानत्रणांगानितु
ल्पफलप्रदाः ७० कृष्णांमहद्वीजांगोधूमपितांव्राह्मणोत्तरथ्या गत्वामहींगृहपतिःकालेसांवत्सरोदि
ते ७१ अमरशकुनाःपुण्याहशंखाध्ययनंवुंकुमाविप्राश्चवीणापटहस्वनानि पुत्रान्वितास्त्रीपु
रुवोमदंगावाद्यानिभेरीनिनदाःप्रशस्ताः ७२ कुम्भासुधौतंवरवाससकारीमदःसुरम्यासुरभीसुगंधा
पुष्पाणिचामीकररौप्यमुक्ताप्रवालभस्मानिशुभावहानि ७३ भृंगारंजनवद्धैकपद्मश्चौक्षमीषवं
दनम् आदर्शोञ्जनंवर्द्धमानाश्चापिशुभावहाः ७४ आमिषंदधिदुग्धंनपानेछत्रमेवच मीनानिमि
थुनंपुंसामायुरारोग्यवृद्धिदम् ७५ कमलममलंगीतारवःसितोक्षमृगाद्विजागमनतस्समयेपुंसांध

शा॰
वा॰ स्तः
५

मार्गहायधिवासिते गजहयसुसुवासिमत्त्याश्रवशंगनाधनसुतसुखारोग्यायुःप्रदागृहकर्मणि
७६ गणिकां वाकुशं दीपं मालावालं सुभूषितां तथा वृष्टिर्गृहारंभनिवेशे समभीष्टदा ७७ अ
थापशकुनानि दुर्वाणी शत्रुवाणी च मद्यं चर्मास्थिरेव च तृणं तुषं तथा सर्पं च मेंगारमेव च ७८
कार्पासलवणं कर्पं क्लीवं तैलौषधानि च पुरीषं रुक्षधान्यानि व्याधितान्भक्तमेव च ७९ पति
तं जटिलोन्मत्तौ मुंडी नग्न शिरस्तथा रिंधनानि विरावं च द्विजानां मृगमानुषीम् ८० ज्वलिताशासु
दृष्टासु धूमितासु च पश्यतः मरणं निर्दिशेत्तत्र ह्यत्र शल्यं विनिर्दिशेत् ८१ यस्यापशकुनं तस्य
शल्यं तत्र भवेद्गृहे तत्र वासं न कुर्वीत गृहं चैव न कारयेत् ८२ अथ खननविधिः ज्योतिःशास्त्रा
नुसारेण सुदिने शुभवासरे सुलग्ने सुमुहूर्ते च सुस्नातः प्राङ्मुखो गृही ८३ पूजयेद्गणनाथं च ग्रहां
श्च कलशे स्थितान् परीक्षितायां भूभागे गोमयेनानुलिप्य च ८४ तत्र संपूजयेद्विप्रान्दैवज्ञं च त

पर्फं॰
5

एम॰
५

डौ

येवच मावक्ष्ममाणोमन्त्रास्त्वागृहार्थंनावताग्रही २५ पंचगव्योषधिजलैस्तथापंचामृतेनच सेच
येच्छुद्धिकामेनमन्त्रसंस्कारंप्रकारयेत् २६ तत्रकुंभंनिवेश्याद्यौहेमगर्भंफलैर्युतम् सर्वधान्ययुतंस
र्वगंधिसर्वौषधियुतम् २७ पुष्पान्वितंरक्तवर्णंसवस्त्रंमंत्रमंत्रितम् तस्मिन्नावाहयेत्सवेटान्वरुण
प्रमुखांस्तथा २८ तस्मिन्नावाहयेद्भूमिंसशैलवनकाननां नदीनदसमायुक्तांकर्णिकाभिश्चमण्डि
तां २९ सागरैर्वेष्टितांतत्रपूजयेत्प्रार्थयेत्ततः दिक्पालांकुलदेवांश्चदेवान्सर्वांस्तथोरगान् ३० बलिं
चदत्त्वाविधिवज्ज्वालामेतिजपेत्ततः षडक्षरंचरुद्रजापंचकारयेद्विधिपूर्वकं ३१ तस्मिन्संपूजयेद्वास्तुं
प्रार्थयेत्पूजयेत्ततः ॐनमोभगवतेवास्तुपुरुषायकपिलायच ३२ पृथ्वीधरायदेवायप्रधानपुरु
षायच सकलगृहप्रासादपुष्करोद्यानकर्मणे ३३ गृहारंभप्रथमकालेसर्वसिद्धिप्रदायकं सिद्धै
पैर्देवमनुष्यैश्चपूज्यमानोदिशवानिशं ३४ गृहस्थानेप्रजापतिक्षेत्रेस्मिन्तिष्ठसांप्रतं इहागच्छ २

श्रीः
वा॰ल॰
६

मोपूजांगृहाणवरदोभव ९५ बाललपुरुषनमस्ते लक्ष्मिशाष्यारतप्रभो मदृहे धनधान्यादि सम
द्धिं कुरु सर्वदा ९६ इति प्रार्थनतनोमंत्री संलिखेद्वाललपूरुषं पिष्टातकैस्तंडुले वीनागरूपधरं वि
भुम् ९७ आवाहयेद्दूर्वमंत्रैः पूजयेच्च स्वशक्तिनः आवाहयाम्यहं देवं लक्ष्मिस्यं च अधोमुखं ९८
बालनागं जगत्त्राणं पूर्वेस्यां प्रथमाश्रितम् विष्णोरराटेतिमंत्रेण पूजयेत्सर्वनायकम् ९९ न
मोस्तु सर्पेभ्य इति वा पूजयेच्च स्वशक्तितः कुक्षिप्रदेशे निखनेद्वालनागस्य मंत्रतः १०० त्रिभुत्रि
ष्टवमासेष्टनमस्याद्रिषु चक्रमान् मदिक्षु लोबालनरस्तन्मुखं सदनं शुभं १ अन्यदिक्षु खेग
हं तु दुःखशोकभयप्रदम् दृष्णाकोदितिकं वेद्यांसिंहादिगणमेहृहे २ देवालये च मीनादित्रजगे
मकरादिकं पूर्वादिषु शिरः कृत्वा नागः शेते त्रिभिस्त्रिभिः ३ भाद्राद्ये वामपार्श्वे च तस्य क्रोडे गृ
हं शुभं ईशानतः कालसर्पः संहारेण प्रसर्पति ४ विदिक्षु शेषबालोऽग्रमुखं स्याज्जं च तुर्यकं ख

एम॰
६

नेत्रसौरमानेनसप्तमेचाशुभंभवेत् ५ चतुस्त्रिद्व्यादिशालानामेषदोषोनविद्यते एकंनागोतुसं
मुख्यामंदिरारंभणंशुभं ६ अधोमुखेचनक्षत्रेशुभेह्निशुभवासरे चंद्रताराऽनुकूलेचखननारंभणं
शुभं १०७ त्रिषुत्रिषुचमासेषुमार्गशीर्षादिषुक्रमात् पूर्वदक्षिणतोमेषशपोलहस्ताशांक्रमाद्गुः
८ लंभेवंशविनाशःस्याद्द्वारेवह्निभयंभवेत् गमनेकार्यहानिःस्याद्गृहारंभेकुलक्षयः ९ रक्षःकुबे
राग्निजलेशानामथवायव्यकाष्ठासुवत्सपेवारणं वसेद्भुजाष्टसुदिग्भचक्रेमुखेविवर्ज्यगमनेगृहं
च १० शिरःखनेविनाशःस्यान्मातृपित्रोर्भ्रष्टकेस्त्रीपुत्रनाशःपुच्छेतुगात्रेपुत्रविनाशनं ११ कु
क्षौसर्वसमृद्धिःस्याद्भूतधामसुतागमः सिंहादिषुचमासेषुआग्नेय्यांकुक्षिमाश्रिताः १२ वृश्चिका
दिषुईशान्यांकुंभादिषुचवायुदिक् वृषादिषुचनैर्ऋत्येमुखपुच्छेनशोभनम् १३ कृत्तिकाद्यंसप्त
वैमघाद्यंसप्तदक्षिणे मैत्राद्यंपश्चिमेसप्तधनिष्ठाद्यंतथोत्तरे १४ अग्रेचंद्रस्वामिभयंकर्मकर्त्ता

चष्टके दक्षिणे च धनं दद्युर्वामे स्त्रीसुखसंपदः १५ गृहोपलब्ध्वश्वासेषु पश्चश्वासेषु चंद्रमाः शा
लाकासप्तके देयं कृत्तिकादिक्रमेण च १६ आसंचंद्रस्य वा तोश्व अग्रे दृष्टेन शस्यते लग्नाद्दक्षाद्दि
वामे सौ चंद्रः सर्वफलप्रदः १७ गृहचंद्रे सन्मुखस्ये दृष्टस्येन शुभं गृहम् वामदक्षिणगश्चंद्रः प्रशस्तो
वास्तुकर्मणि १८ लोहदंडं च संपूज्य भैरवं च तथैव च तद्दिक्पालेन मंत्रेण सृष्टिपीठं च तथैव च १९
7 शिवो नाम इति मंत्रेण लोहदंडं प्रपूजयेत् निवर्त्तमामीतिश्च चपाध्यामेदीशमुमापतिम् २० बलेन
लोहदंडेन निखनेद्वास्तुपूरुषं यावत्प्रमाणमस्मीति तावत्तस्य स्थितिर्भवेत् २१ तल्लोहदंडं वस्त्रा
कं ब्राह्मणाय निवेदयेत् पुत्राद्यं विषमे गुल्मे समे गुल्मे तु कन्यका २२ निर्दिशेत्तु तयोर्मध्ये खण्डा
न्निर्दिशेत्तथा तस्मिन्काले शुभावाणी मंगलं चारुदर्शनम् २३ वेदगीतध्वनिं पुण्यं फललाभं तथैव च
वेणुवीणामृदंगानां श्रवणं दर्शनं शुभम् २४ दधिदूर्वाङ्कुशाश्चेति कल्याणाद्द्रव्यदर्शनं सुवर्णरजतं एम॰ ७

नाम्नं शंखमौक्तिकविद्रुमान् २५ मरकतोत्पलंवैडूर्यं स्फाटिकं सुखदायकः गारुडं च फलं पुष्पंमंनमनं
गुल्ममेवच २६ खाद्यानिकंदमूलानिसामग्रीः सुखदायिनो कंटकं चतथा सर्पखर्जूरं दर्दुरमेवच २७
वृश्चिकाश्मकवल्मीकं चविवरंलोहमुद्गरं केशांगारास्थिभस्मं चचर्मास्थिलवणंतथा २८ रुधिरं चतथाम
ज्जामांसोच्छिष्टानशोभना इतिवातुलशास्त्रेमृत्पादिपरीक्षालक्षणं प्रथमोध्यायः १ अथखननविधिः
गणेशंलोकपालांश्चपृथिवींचविशेषतः ग्रहांश्चकलशेपूज्यमध्यामंत्रेणसद्विनम् २९ यथाकल्प
मुपस्थस्यशुचौदेशेकुशासनः समौक्षुद्रुमेवल्लोणीर्षसंपूजमेद्विभुम् ३० यक्षांश्चभूतकालींश्च
बलिं दत्वातथैवच सर्वबीजान्वितान्कुंभान्सर्वरत्नौषधैर्युतान् ३१ कृत्वामध्यतटेस्थाप्यत्रवानभ्युद्रु
दकान्वितान् कल्पयित्वासुमनसः कृत्वास्यमनादिकं ३२ सावधानःशुचिःसूक्ष्मक्षौमवासाजितें
द्रियः प्राङ्मुखोरुद्रसूक्तेनसिद्धिरुद्रं विधिंजपेत् ३३ पदक्रमं चरुद्रजापं चाकारयेत्प्रयतःशुचिः ३४ प्र

शां०
वा०स्व०
८

8

कारांतरं दुकूलमुक्तामणिमञ्जरीं द्रूःसमं नि(?)रैवन्तपुरोहितोंतः स्वदेवतागारमनुप्रविश्य निवेशयेत्तत्रैव दि-
गीश्वरार्चां ३५ आस्यर्खमंत्रैस्तुपुरोहितस्तामतश्चतस्यां भुवि संस्कृत्य तां दर्भैश्च कृत्वांतरमस्तृतैस्तां कि-
रेत्समंतात्तितस्यपेश्च ३६ ब्राह्मीमहूर्वामपनागपुष्पिं कृत्वोपधानं शिरसि स्थितीशः पूर्णोन्व टा-
सुम्पेफलान्वितां तानाशास्तकुर्यो चतुरः क्रमेण ३७ मन्त्रायनो द्वारमुद्रेति दैवमावर्त्य मंत्रान्मपतस्त
स्यैतान् लब्ध्वैकमुक्त दक्षिणपार्श्वशायी स्वप्नं परीक्षेत यथोपदेशम् ३८ नमः शंभो त्रिनेत्राय रुद्राय व-
रदाय च वामनाय विरूपाय पलप्राधिपतये नमः ३९ भगवन्देवदेवेश शूलभृद्वृषवाहन इष्टानिमे समा-
चक्ष्व स्वप्ने सुप्तस्य शाश्वत ४० एकवस्त्रः कुशास्तीर्णे सुप्तः प्रयतमानसः निशांते पश्यति स्वप्नं शुभं वा-
यदिवाशुभम् ४१ चतुरस्रां समां शुद्धां भूमिं कृत्वा प्रयत्नतः तस्मिन्स्वप्नसाधनं कार्यं वृत्ते मध्यगते दिशि ४२
पूर्वे स्वप्ने भवेल्लक्ष्मीराग्नेय्यां शोकमादिशेत् याम्यां याति यमद्वारं नैर्ऋते च महाभयं ४३ पश्चिमे कलहं राम०
८

कुर्याद्गृहमथो मत्स्यमादिशेत् उत्तरे वंशवृद्धिः स्यादीशाने रत्नसंचयं ४४ दिक्ष्वन्यासु कुलनाशः स्याद्गृहे दारिद्र्य
मादिशेत् अथ मासफलम् चैत्रे आधिमवाप्नोति यो नवं कारयेद्गृहं वैशाखे धनरत्नानि ज्येष्ठे मृत्युं तथैव
च ४५ आषाढे भृत्यरत्नानि पशुवर्गमवाप्नुयात् श्रावणे मित्रलाभं तु हानिं भाद्रपदे तथा ४६ पुत्रं चैवा
श्विने मासि कार्त्तिके धनधान्यकं धनवृद्धि मार्गशीर्षे पौषे तस्करतो भयं ४७ माघे अग्निभयं विंद्यात् लक्ष्मी
वृद्धिश्च फाल्गुने गृहसंस्थापने सर्वे मेषे शस्य शुभदं भवेत् ४८ वृषभस्थे धनवृद्धिः स्यान्मिथुने मरणं भवेत् क
र्कटे शुभदं प्रोक्तं सिंहे भृत्यविवर्द्धनं ४९ कन्या रोगं तुला सौख्यं वृश्चिके धनधान्यकं कार्मुके च महाहानिर्मक
रे स्याद्धनागमः ५० कुंभे तु रत्नलाभः स्यान्मीने सर्वं शुभावहं चापमीननृयुक्कन्यामासाः दोषवहाः स्मृ
ताः ५१ ज्येष्ठोर्ज्जमाघसिंहाख्याः सौरमाने तु शोभनाः मासे तपस्ये तपसि माधवे नभसि त्विषे ५२ ऊर्ज्जे च
गृहनिर्माणं पुत्रपौत्रधनप्रदं निषिद्धेष्वपि कालेषु स्वानुकूले शुभे दिने ५३ तृणदारुगृहारंभे मासदोषो

शां॰
वा॰स्तु॰
९

नविद्यते याम्याख्येष्याद्दिगेहानिर्निंद्यमासेनकारयेत् ५४ निंद्यमासेपिचंद्रस्यमासेनशुभदंगृहं गोचरा
ष्टकवर्गाभ्यांनामवेधंविचिंतयेत् ५५ दशान्तर्दशादीनांविचारश्चात्रकर्मणि गुरुशुक्रबलेविप्राःस्यु
र्भूमिजस्तथा ५६ शशिसौम्यबलेसौरवर्णानुक्रमपूर्वशः गृहारंभंप्रकुर्वीतवर्णानाम्बलेसति ५७
सर्वेषामपिवर्णानांसूर्येचंद्रबलंस्मृतं विषमस्थेरवौस्वामीपीड्यतेगृहिणीविधौ ५८ शुक्रेणपीड्यतेल
क्ष्मीर्जीवेनसुखसंपदः बुधेनपुत्रपौत्राश्चभौमेनभ्रातृबांधवाः ५९ सौरेणदासवर्गोश्चपीड्यंतेनात्रसंश
यः विशेषेणतुसूर्यस्यबलेप्रोक्तंगृहंबुधैः ६० सर्वेषामपिवर्णानांरविशुद्धिर्विधीयते दशापतौहीनबलेव
र्णनाथेनथैवच पीडितस्थेगतेसूर्येनविदध्यात्कदाचन प्रथमेकोष्टरोगंच द्वितीयेचार्थनाशनं ६२ तृती
येधनलाभंचचतुर्थेभयदोरविः पंचमेपुत्रनाशायषष्ठेशत्रुनाशायशत्रुगे ६३ स्त्रीकष्टंसप्तमेसूर्येमृत्युश्चाष्ट
मगेहगे नवमेधर्मनाशायदशमेकर्मसंयुतिः ६४ एकादशेभवेल्लक्ष्मीर्द्वादशेचधनक्षयः पुत्रोद्वितीयेच

राम॰
९

नेव धर्मे मैं मै मध्यवलो रविः ६६ द्वितीयपुत्रो कगतो ल्लमोदृशाहास्तरतः शुभः अस्तगानीचराशिस्थाः
परराशौ परैर्जिताः वृद्धस्थाबालभावस्था वक्रगाश्चानिचारगाः रविदृष्टिवशंप्राप्ता उल्कापातेन दूषि
ताः ६७ न फलंति ग्रहा गेहप्रारंभे नाभ्रपूजयेत् स्वामिहस्तप्रमाणेन ज्येष्ठपत्नीकरेण च ६८ ज्येष्ठपुत्र
करेणापि कर्मकारकरेण च अनामिकांते हस्तः स्यादूर्ध्वबाहोः शरांशकः ६९ कनिष्ठिकामध्यमा वा
प्रमाणेनैव कारयेत् स्वामिहस्तप्रमाणेन ज्येष्ठपत्नीकरेण च ७० गर्भमानं भवेद्देहं नराणां प्राक्तनं पुरातनैः
स्वामिहस्तप्रमाणेन गृहं कुर्याद्द्विजः ७१ हस्ताधिक्येणु पर्यंतमयुग्मं युग्ममेव च बहुसम्पक्षेति षौप ष्टी रिक्ते =
गंऊंते रविसंक्रमे ७२ रविभौमदिने विष्ट्यां व्यतीपाते च वैधृतौ मासदग्धं वारदग्धं तिथिं पक्षौ विवर्ज्जे
येत् ७३ अनुक्तेष्वेवधिष्ण्येषु न कर्त्तव्यं कदाचन ऋक्षकवंतिथिदग्धं च योगानां वज्रसंहतकं ७४ उत्पाते
दूषितं त्रस्तं निसर्गदर्शलंहतकं वज्रमाघातभस्लेषमतीपातिगंडयोः ७५ विष्कुंभगंडपरिघवर्ज्जयोगे

नयावैराजस्माविसमहूर्ते गृहमारभेत् चंद्रादित्यबलं लब्ध्वा शुभे लग्ने निरीक्ष्य च ५

शा॰ वा॰ ल॰ १०

शुकारवेन स्वातीमैत्रेश्वमाहेंद्रे गांधर्वे भगरोहिणो १६ तेभोक्तापादिकर्तृममन्त्रवपरिवर्जयेत विस्तारे
ण्याहतं दैर्घ्ये विभजेदष्टभिस्ततः १७ पञ्चधूम्रं समवेदामो ध्वजाद्याश्च स्तेषुरष्टधा ध्वजो धूम्रो हरिः श्वा गोः
खरेभौ वायसो ष्टमः १८ पूर्वादिदिक्षु चाष्टानां ध्वजादीनामवस्थितिः स्वस्थानास्तं चमस्थाने वै रत्नं
चमहद्भवेत १९ विषमायमः शुभः प्रोक्तः समायमः शोकदुःखदः स्वस्थानगा वलिष्टाः स्युर्नेचा परस्थानगाः
शुभाः २० ध्वजः सिंहे तो वगजे श्वुतेगविशुभसंगताः वृषो न पूजितो यत्र ध्वजः सर्वत्र पूजितः २१ वृषसिंह
गजाश्चैव खेटकर्वटकोटयोः द्विपः पुनः प्रयोक्तव्यो वापीकूपतडागादिषु पुनर्ध्वजे २२ पदहरः सु च २२ मणौ
द्रुमालसे नेदघाच्छ्वमनेशुगजे पुनः वृषं भोजनपात्रेषु छत्रादिषु पुनर्ध्वजं २३ अग्निवेश्मसु सर्वेषु गृहेषु
श्वपजीविनां धूमं नियोजयेल्लेच्छादिजातिषु २४ खरो वैश्यगृहे शस्तो ध्वांक्षः शेषकुटी
षु च वृषसिंहध्वजश्चापि प्रासादपुरवेश्मसु २५ गजायेवाध्वजायेवा गजानां सदनं शुभं अश्वालये ध्व

ए॰ १०

जाये च खराये वृषभेऽपि वा ८६ उष्ट्राणां मन्दिरं कार्यं गजाये वा वृषध्वजे पशुसत्त्वं वृषाये च ध्वजाये वा
शुभप्रदम् ८७ शय्यासु वृषभः शस्तः पीठे सिंहः शुभप्रदः अमत्रेषु च बल्लाणां वृषाये वाऽध्वजेऽपि वा ८८
पादुकोपानहौ कार्यौ सिंहाये अथवा ध्वजे स्वर्णरूप्यादिधातूनामन्येषां तु ध्वजः स्मृतः ८९ ब्राह्मणेषु
ध्वजः शस्तः प्रतीच्यां कारयेन्मुखं सिंहश्च भूभृतां शस्तः उदीच्यां च मुखं शुभं ९० विशां वृषः प्राग्वद
नं शूद्राणां दक्षिणे गजः सर्वेषामेव चायानां ध्वजः श्रेष्ठतमो मतः ९१ ध्वजायः क्षत्रियविशोः प्रश
स्तो गृहरब्रवीत् सिंहायः सर्वथात्माज्ञो ब्राह्मणेन वृषेप्सुना ९२ सिंहायेवं उत्तमं गेहे अस्मापसः प्रजा
पते ध्वजाये पूर्णा सिद्धिः स्याद्धूमायः पशुवृद्धिदः ९३ गजाये संपदां वृद्धिः शेषायाः शोकदुःखदाः पिंडे नवकं कार्यं
गजश्वपि नागाष्टसागरैः ९४ नागैश्च गुणिते भक्ते क्रमाद्देते पराद्धिकाः नागादिनवसंख्यात्मतिथ्यर्क्ष
रवभानुभिः ९५ आयो वारांशकौ द्रव्यमृणमक्षं तिथिर्युतिः आयुश्चायगृहे शर्क्षं गृहमैत्र्यं मतिर्मयं

सा०
वा-त्तं ९६ संपूर्णाः शुभदास्त्वेते स्युः संपूर्णास्त्वनिष्टदाः धिष्ण्ये च वसुभिर्भक्ते मध्यः स्याच्छेषकांकके ९७ धनाधि
११ दु. कं गृहे पुष्ये निर्दिष्टनामनक्षत्राधिकं आयान्विते क्षेत्रफले धनवायव्ययस्संयुते ९८ त्रिभिः शेषे क्रमादिद्वयम
र्भूम्निपांशकाः २ द्वौ शेषे पदवी वृद्धिर्गृहस्वौख्यं च जायते ९९ यमांशे मरणं नूनं रोगशोकमनेकधा रा
जांशे धनधान्याप्तिः पुत्रवृद्धिश्च जायते [illegible] राशिकूटादिकं सर्वं दंपत्योरिव चिंतयेत् नैःस्वं द्विर्द्वादशे नूनं
त्रिकोणे स्यान्नपत्यता १ षडष्टके नैधनं स्याद्ध्रुवं समे नैधनं स्मृतं द्यूतस्थिते पुत्रलाभं स्त्रीलाभं च तथैव
च २ जन्मान्तनीये च तथा धनधान्यागमो भवेत् दशमैकादशे चेंद्रे धनायुर्वहुपुत्रदः ३ चतुर्थाष्टमरिःफस्थो
मत्स्यु पुत्रविनाशदः त्रिकोणेत्वनपत्यं स्यात्केविद्धुगृहे शुभं ४ वदंति चंद्रं मुनयो नैतन्मममतं स्मृतं स्त्र
ष्विमास्त्रियं मे येतिं हे प्रोक्तं मन्वागमम् ५ मूलादित्रिनवं चापे शेषराशिद्विके द्विके सूर्यारवारराश्यं
शाः सदा वह्निमयप्रदाः ६ शेषग्रहाणां वारांशाः कर्तुरिष्टार्थसिद्धिदाः गृहस्यागतभं यच्च तद्धिराश्यात्म एम०
११

कंमदि ७ तन्नवांशवशात्तन्नक्षत्रानर्थसर्वदारागृहं विपत्प्रदोविपत्ताराप्रत्यराप्रतिकूलदा ८ निधना
ख्यानुमातारासर्वेषानिधनप्रदा विवर्ज्यतारकाखेतान्निर्मोगोप्यशुभप्रदम् ९ प्रत्यरिहृग्भमपदान्निविं
२३ शर्क्षेतुमस्तुदा निधनाख्यानुमातारास्त्रीसुतार्त्तिप्रदायिनी १० कुर्वन्नक्षत्रानतोमोहाद्दुःखभाग्व्याधिभा
ग्भवेत् तिथ्योरित्तेरिदूत्वंदर्शेनगर्भनिपातनं ११ कुयोगेधनधान्यादिनाशः पातश्चमस्तुदः वैधृतौग
र्भनाशामनक्षत्रेकोतथैवच १२ आयुर्विहीनेगृहेतुदुर्भगत्वंप्रजायते नाडीवेधानशुभदस्तारारोग
भयप्रदा १३ गणवैरेपुत्रहानिर्धनहानिस्तथैवच यो नैकलिर्महादुःखं यमांशेमरणंध्रुवम् १४
नक्षत्रैकेस्वामिमृत्युर्वर्णेवंशविनाशनम् पापवारेरिदूत्वंशिशूनांमरणंतथा १५ केचिच्छनिंप्र
शंसंतिचौरभीतिस्त्रजायते स्वामिहस्तप्रमाणेनगृहंकुर्याद्द्रुताननेरेखादिहस्तपर्यंतमोजसंख्या
प्रशस्यते १६ करमानाद्धिकंचेत्तदांगुलाधीन्प्रदापहित्वाच क्षेत्रफलंगणितेनप्रसाधयेद्दिहस्ति

मासस्य शुद्धिं न जीर्णं चिंतयेद्गृहे शिलान्यासं प्रकुर्वीत मध्ये तस्य विधानतः ॥ ईशान्यां

शां०
वा० ह०
१२ धर्षणम् १७ करमानादधिकं चेदंगुलानि प्रसारयेत् दीर्घे दैर्घ्यमानि वा तेन विस्तीर्णीकरणं च न १८ अं
गुलैः कल्पितेनापि वर्गीकृत्य यदं भवेत् सार्धहस्तादिमानं स्यात् कुर्याद्द्वार्यैव ततः १९ एकादशकरादूर्ध्वं ष्य ८
यावद्द्वात्रिंशहस्तकं तावद्द्वारमादिकं विस्तेन तदूर्ध्वं नैव चिंतयेत् २० आग्नेय्यां देवतागेहं पूर्वस्यां स्नान
मंदिरं आग्नेय्यां पाकसदनं भांडागारमनुत्तरे २२ आग्नेयपूर्वयोर्मध्ये दधिमंथनमंदिरं अग्निप्रेत
12 योर्मध्ये हविर्मंथनमंदिरं ~~अग्निप्रेतेशयोर्मध्ये~~ आज्यगेहं प्रशस्यते २३ याम्यनैरृत्ययोर्मध्ये पु
रीषत्यागमंदिरं नैरृत्यांवुणयोर्मध्ये विद्याभ्यासस्य मंदिरं २४ पश्चिमानिलयोर्मध्ये रोदनार्थं गृहं स्मृतं
वायव्योत्तरयोर्मध्ये रतिगेहं प्रशस्यते २५ उत्तरेशानयोर्मध्ये औषधार्थं तु कारयेत् नैरृत्यां सूति
कागेहं नृपाणां भूतिमिच्छतां २७ आसन्नप्रसवे मासि कुर्यात् चैव विशेषतः तद्वत्प्रसवकाले स्यादि
ति शास्त्रेषु निश्चयः २८ मासे तु नवमे प्राप्ते पूर्वपक्षे शुभे दिने प्रशस्तितं भवेत्कालेष्वहारंभणमिष्य ह्य० १२
शावनं दतिमाप्यते ... [illegible] ... शायवां धान्यसदनं ८

ते २९ गुरोरध्योलघुः स्यात्स्यः पुरस्तादूर्ध्ववन्मतम् गुरुभिः पश्चिमं पूर्वे सर्वे लघ्ववधिर्विधिः ३०
स्यादलिंदो लघुस्थानेनालिंदं गुरुमाश्रितं प्रदक्षिणेन गेहं द्वारादलिंदैर्दशधा द्विधा ३१ ध्रुवसंज्ञं गृ
हं त्वाद्यं धनधान्यसुखप्रदम् धान्यं धान्यप्रदं नृणां जयं पश्याद्विजयप्रदं ३२ नंदं स्त्रीहानिदं नंदं खरसं
पद्विनाशनं पुत्रपौत्रप्रदं कांतं श्रीप्रदं स्यान्मनोरमं ३३ सुवक्त्रं भोगदं नंदं दुर्मुखं विमुखप्रदम् स
र्वदुःखप्रदं क्रूरं विपक्षं शत्रुभीतिदं ३४ धनदं धनदं गेहं क्षयं सर्वक्षयावहं आक्रंदं शोकजननं वि
पुलं श्रीयशःप्रदं ३५ विपुलनामसदृशं धनदं विजयाभिधं प्रदक्षिणात्मकमुखादलिंदं विधालु
घुस्थानसमाश्रितं च गृहस्य पूर्वादिगते च लिंदे चैवं भवेषु दशषड्भेदाः ३६ भवेषु नेष्टा अलिंदं
कापोयुतं स्वस्तिकं विलासाद्विगुणं गेहं गृहस्वामिविनाशनं ३७ निरर्थकं तद्गृहं स्यात्समये वा एज
संभवं केचिदलिंदकं द्वारं प्रवदंति मनीषिणः ३८ केचिदलिंदं शालां च केचिच्चालिंदकं च ततगृह

वाह्यस्थिताः काष्ठागृहभित्त्यंतनिर्गताः ३९ काष्ठकाष्ठस्यमद्धे हंतद्वाचालिंदसंज्ञकं गृहाद्बहिश्च
येकाष्ठागृहस्यांतर्गताश्रये ४० तेषां काष्ठीकृतं तिर्यग्गेहं चालिंदसंज्ञकं स्तंभहीनं गृहाद्वाह्या
निर्गतं काष्ठनिर्मितं ४१ मध्यादूर्ध्वं गतं गेहं तत्स्वालिंदसंज्ञकं मत्तालिंदं च तन्नैव द्वारमार्गप्रश
13 स्यते ४२ अलिंदं द्वारहीनं च गृहं कोटीसमं स्मृतं मत्तालिंदं तत्र शालातत्र द्वारं च शोभनं ४३ शा
लालिंदद्वारहीनं न गृहं कारयेद्बुधः मद्धास्त निचविस्तारः सैवोछ्रायः शुभः स्मृतः ४४ एकशालोगृ
हः कार्यो विस्ताराद्द्विगुणोदयः चतुःशालगृहस्यैव मुछ्रायो मासलं मितः ४५ विस्ताराद्द्विगुणं चैछ्रा
मेकशाले प्रशस्यते विस्तीर्णमध्यवेद्गेहं तदूर्ध्वे त्वेकशालकं ४६ द्विशाले द्विगुणं प्रोक्तं त्रिशाले
त्रिगुणं तथा चतुःशाले पंचगुणं तदूर्ध्वे नैव कारयेत् ४७ शिखा चैव त्रिभागं तु गृहं चोत्तमसं
ज्ञकं एकं नागोतुसं शुद्धा हे च दक्षिणपश्चिमा ४८ त्रिशाले पूर्वतो हीनं कार्यं वा सौम्यवर्जि

ते ऊर्ध्वभागात्त्र्यंशस्तकाश्चाधोभागाद्व्यंशतया ४९ मध्येनाभिविज्ञानीयादितिप्राहपराशरः पूर्वादि
षुचतुर्दिक्षुवामसमेकादशो ध्रुवाः ५० विस्तारस्याथदैर्घ्यस्यतथैवैकैकसंयुतं वामंवातादिकोणेषु
ध्रुवंविस्तारदैर्घ्ययोः ५१ एकाद्याः स्वेच्छयासर्वेकार्यावेदसमन्विताः अनेनैवप्रकारेणाक्रिमसमाण
चवास्तुनि ५२ आयसमयादिसंयुक्तंनचिंतयंति पूर्वजाः आयाद्यैः परिवास्तुनि एकमेवगृहंक्रियते
नदानागोपुरंयुध्याद्यैस्यवर्जितं उत्तरशालाहीनंगृहंकार्यं परिदिक्षुशालकं गृहंक्रियतेनदादक्षिण
पश्चिमेशालाकार्यात्रिशालेपूर्वेनोहीनंकार्यंत्रिशालेउत्तरशालयावाहीनंकार्यं शालाविभागस्तु
अनेनैवविधानेनकार्या पूर्वेत्वूर्ध्वभागात्त्र्यंशस्तकापश्चिमभागाद्व्यंशस्तकायोमध्यगतोभागः सनाभिः
तत्रशालानविधेया अनेनैवप्रकारेणपूर्वादिदिक्षुएकादशोविस्तारस्यदैर्घ्यस्यएकैकंभागंसंयो
ज्यवातादिकोणेषुउत्तरशालाहीनलालल्देयं सर्वेएकाद्याःचतुःशालांतावेदसमन्विताःकार्याः अ

नैनैवप्रकारेण शालस्युतेगृहवास्तुनि आयप्रमाणादिशुद्धिर्नैवचिंतनीया एकाशालेष्वायप्रमाणादिवि
चारः कर्त्तव्यः द्विशालगृहे आयप्रमाणादिशुद्धिर्नैवविचारणीयाः यतः निर्गमालिंदनिर्व्यूहादीनि यानि
चतुर्दिशं विहीनानि तानि न आद्यानि तद्वास्तुपरिग्रहः ५३ ब्राह्मणानां चतुःशालं क्षत्रियाणां त्रिशा
लकं द्विशालं स्यात्तु वैश्यानां शूद्राणामेकशालकं ५४ सर्वेषामेववर्णानामेकशालं प्रशस्यते द्वि एकशालं
14 शालं वा त्रिशालं तु पंचशालकं ५५ एकशालं तेमयालिंदं गृहं कुर्यात्तादृक् शालाप्रशस्ये शालाभिनंद
कर्त्तव्यं न कुर्यात्तुंगनिम्नकं ५६ यथालिंदं गृहं कुर्यात्तादृक् शालाप्रशस्य समां शालां न ततः कुर्यात्स तेन
मं प्राकारमेव च कुलीरवृश्चिकोमीन उत्तरद्वारसंस्थिताः ५७ मेषसिंहधनुर्द्धारी पूर्वद्वारेषु संस्थि
ताः वृषभं मकरः कन्या याम्यद्वारे समाश्रिताः ५८ मिथुनं तुलकुंभौ च पश्चिमद्वारमाश्रिताः ब्राह्म
णाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव यथाक्रमं ५९ यद्दिशा राशयः प्रोक्तास्तस्मिन् शालाप्रशस्यते अथवा एम. १४
ते शालाहीनं न कर्त्तव्यं न कुर्यात्तुंगनिम्नकं ५६

पूर्वभागे तु ब्राह्मणा उत्तरेण नृपाः ६० वैश्यानां दक्षिणे भागे पश्चिमे शूद्रकास्तथा आग्नेयादिक्रमेणैव
अंत्यजा वर्णसंकराः ६१ जातिभ्रष्टाश्च चौराश्च विदिक्स्थाः शोभनाः स्मृताः ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः
शूद्राः प्रागादिषु स्मृताः ६२ अष्टोत्तरशतं हस्तविस्तारं नृपमंदिरं कार्यं प्रधानमन्यानि तथाष्टाष्टा
नितानि तु ६३ विस्तारं पादसंयुक्तं तेषां दैर्घ्यं प्रकल्पयेत् एवं नृपाणां पंचैव गृहाणि शुभदानि च ६४
षड्भिः षड्भिर्विहीनाश्च चतुःषष्टिमितस्य च पंचैव तस्य विस्तारदैर्घ्यं षड्भागसंयुतं ६५ षष्टिश्चतुर्विही
नि० नानि वेश्मांस्सचिवस्य च पंच साष्टांशसंयुक्तं दैर्घ्यं तस्यार्द्धमेव च ६६ नृपाणां महिषीणां च अशीतिं पंच
चैव हि षड्भिः षड्भिश्च वर्ज्यानि अशीत्याश्च तथैव च ६७ त्रिंशद्युतेन दैर्घ्यं च युवराजगृहाणि च पंचाश
दूर्ध्वं तस्यैव भ्रातॄणां प्रभवंति च ६८ नृपमंत्रिगृहाणां च अंतरेण प्रमाणकं सामंतराजपुत्राणां प्रव
राणां गृहं स्मृतं ६९ नृपाणां युवराजस्य गृहाणामंतरेणामन् तद्गृहं कंचुकी वेश्या कलाज्ञानां तथैव

रा॰
वा॰ लं॰
१५

च ७० युवराजमंत्रिणोमानीमंतरं यमन्दवंतिहि अध्यक्षहृतगेहं चतत्कर्मसुकुशलाश्रये ७१ अ
ध्यक्षाधिकृतानां चरतिकोशप्रमाणकं चत्वारिंशच्चतुर्हीनां पंचगेहाभवंतिहि ७२ षड्भागसं
युतं दैर्घ्ये दैवज्ञाधिपजां तथा पुरोहितानां शुभदं सर्वेषां कथयाम्यतः ७३ हस्ताद्द्वात्रिंशता यु
क्तं विस्तारस्य द्विजालयं विस्तारः सार्द्धशांशस्तु दैर्घ्ये तस्य प्रकल्पयेत् ७४ न्रमाणां मंत्रिमादीनां
आलयं पूर्वचोदितं नृपसेनापतिगृहस्यांतरं यमन्दवेदिह ७५ तत्कोशगेहं भवतिरतिगेहं तथैव
च सेनापतिगृहाणां चक्रांतरे यत्प्रमाणकं ७६ चातुर्वर्ण्यस्य मद्देहं तन्द्राजपुरुषाणां मतं अश्वपार
सवादीनां मातामित्रोर्यदंतरं ७७ ब्राह्मणस्य च यन्मानं शूद्रेणसह यन्दवेत् शूद्रोवतिकसन्नात्सुवेश्या
सुमृतकं टकम् ७८ यश्वाश्रमीजनानां च यथेष्टं कारयेद्गृहं शतहस्तोच्छ्रितं कार्यं चतुःशालं गृहं
भवेत् ७९ प्रमितं त्वेकशालं तु शुभदं तस्य कीर्त्तितं सेनापतिनृपादीनां सप्तत्यासहिते कृते ८० या एम॰
१५

15

सेचतुर्दशहस्तेशालामानंविनिर्दिशेत् पंचत्रिंशद्धस्तेप्यालिंदमानंभवेत्ततः ८१ शालात्रिभागतु
ल्यावकर्णेआवीथिकीवहिः भवनात्सर्वतोसीमंपश्चात्त्वापाश्रयंभवेत् ८२ सावष्टंभंपार्श्वमो
रुक् सर्वत्रसुष्पितंभवेत् विस्तारषोडशांशस्तचतुर्हस्तयुतश्चयः ८३ तदंतरस्सोच्छ्रतरंप्रमाणंप्रव
देद्बुधः द्वादशभागेनोनंचस्तंभस्तानांप्रकल्पयेत् ८४ यजंतेराजहर्म्याद्यैःक्रतुभिर्येवनीश्वराः नैष्टे
रर्द्धहस्तैस्तेषांकारयेत्सद्वनोत्तमं ८५ तथावस्तंभमेरेवविप्राणांकारयेद्गृहं सार्द्धषष्टैःक्षत्रिया
णांवैश्यानामर्द्धपंचमैः ८६ त्रिभिःसार्द्धैश्चशूद्राणांभवनेषुभदंस्मृतं स्वगृहाणांविभागेनप्र
माणंनिहलक्षयेत् ८७ विस्तारायामयुक्तानेनलैःषोडशभिःस्मृतं विषमाःशुभदाक्षेतेसमा
दुःखप्रदायकाः ८८ आसाञ्चव[illegible]षोडशोभागःसर्वेषांभित्तयःस्मृताः पक्वेष्टकाकृतानांचवन
दारूणांकदाचन ८९ नृपसेनापतिगृहमष्टाशीतिशतैर्युताः अंगुलानिद्वारमानंप्रवदंतिम

पां॰ वा॰ लि॰ १६

16

नीविणाः ९० विप्रादीनां तथा सप्तविंशतिस्त्वंगुलानि च द्वारस्य मानं तत्प्रोक्तं त्रिगुणोच्छ्रायमुच्यते
९१ उच्छ्रायहस्तसंख्यामाः परिमाणान्यंगुलानि च शाखायां मे पि वाहुल्यं कार्यं द्वारस्य संयुतं ९२
उच्छ्रायात्सप्तगुणितात् दशेति प्रभुतापता भागाःपुनर्नवगुणो शीर्षं शस्ततएव च ९३ दशांशही
नत्तस्याग्रस्तंभानां परिमाणकं वेदाश्रोस्त्व चकः स्तंभो वज्रो ष्टाश्रिपुतो मतः ९४ द्विवज्रःषोड
शाश्रिःस्यात् द्विगुणाश्रिःप्रलीनकः समंततस्तु वृत्ताख्यः स्तंभः प्रोक्तो द्विजोत्तम ९५ विभज्य
नवधास्तंभं कुर्यादुद्वहनं घटं पद्मं च सोत्तरो ष्टं च कुम्भिः द्वावेन भागतः ९६ स्तंभसप्तमं वा बाहुल्यं भार
तुल्यानामुपर्युपर्यासं भवति तुल्योपतुलानामूनं पादेन पादेन ९७ अप्रतिविद्धालिंदं समंततो वा
ल्कः सर्वतोभद्रं नपविबुधसम्हानां कार्यं द्वारैश्चतुर्भिरपि ९८ द्विशालानि गृहाणि माम्यशालों
न्यसेदा दीहूतीमापश्चिमेनतः त्तीमा चान्तरेस्याप्याचतुर्थी पूर्वपश्चिमा ९९ दक्षिणोदुमुखं एम॰ १६

कृत्वा पूर्वे च खरसंज्ञकं तद्धाताख्यं भवेद्गृहं वातरोगप्रदं स्मृतं १० दक्षिणे दुर्मुखं गेहं पश्चिमे
धान्यसंज्ञकं सिद्धार्थाख्यं द्विशालं च सर्वसिद्धिकरं नृणां १ पश्चिमे धान्यनामानमुत्तरे जयसं
ज्ञकं यमसूर्यं द्विशालं तन्मृत्युदं नाशदं स्मृतं २ पूर्वे तु खरनामानं उत्तरे धान्यसंज्ञकं दंडाख्यं तद्द्वि
शालं स्याद्दंडं कुर्यात्पुनःपुनः ३ दुर्मुखं दक्षिणे कुर्यादुत्तरे जयसंज्ञकं वाताख्यं तद्द्विशालं तु बंधु
नाशं धनक्षयं ४ खरं च पूर्वदिग्भागे पश्चिमे धान्यसंज्ञकं गृहं चुल्लीद्विशालं तत्सम्यग्वृद्धिधनप्रदं ^
५ विपक्षं दक्षिणे भागे पश्चिमे क्रूरसंज्ञकं शोभनाख्यं द्विशालं तद्धनधान्यकरं परं ६ विजयं दक्षि
णे भागे विजयं चैव पश्चिमे द्विशालं चैव कुंभाख्यं पुत्रदारादिसंयुतं ७ धान्यं च पूर्वदिग्भागे धान्यं
चैव तु पश्चिमे नंदाख्यं तद्द्विशालं च धनदं शोभनं स्मृतं ८ विजयं सर्वदिग्भागे द्विशालाख्यं तदेव हि
सम्माख्यं नाम तद्गेहं शुभसंचनणां भवेत् १० विपुलं सर्वदिग्भागे द्विशालं तत्सजामने तानि सं

श्याकं दक्षिणे भागे पश्चिमे क्रूरसंज्ञकं शोभनाख्यं द्विशालं चेद्धनधान्यफलं परं ^५

शा०
वा०स्तु०
१७

पुष्टसंज्ञानि धनधान्यप्रदानि च ११ धनदं सर्वदिग्भागेष्वक्षं वा मनोरमं कांतनाम तु द्विहं सर्वेषां
शोभनं स्मृतं १२ द्विशालानां गृहाणां भेदाश्चैव त्रयोदश फलपाकार्थमेतेषां मम साम्प्रोक्तं सुविस्त
पश्चिमे रात् १३ पूर्वयाम्यमथ याम्यं पश्चिमोत्तरमुख्या दीर्घपूर्वकं प्राक्प्रतीचीमथ दक्षिणोत्तरं वा स्वल्पबुद्धि
धमिदं द्विशालकं १४ अथ त्रिशालानि उत्तरद्वारहीनं यत्त्रिशालं धनधान्यदम् हिरण्यनाभनामानं
एतं सौख्यविवर्द्धनं १५ प्राग्द्वारशालहीनं तु सुक्षेत्रं नाम तद्गृहं वृद्धिदं पुत्रपौत्राणां धनधान्यसमृ
द्धिदं १६ याम्यशालाविहीनं तत्त्रिशालं चुल्लीसंज्ञकं विनाशनं धनस्यापि पुत्रपौत्रादिनाशनं १७ प्र
त्यक्शालाविहीनं तु पक्षघ्नं नाम तद्गृहं पुत्राणां दोषदं चैव परं च पुरवासिनां १७ चत्वारो मीमया
प्रोक्ता भेदाश्चैव चतुर्दश तस्माद्विचार्य कुर्वीत गृहकर्म तु कोविदः १८ अथ चतुःशालानि अलिं एम० १७
दानां च व छेदो नास्ति यत्र समंततः नद्यावर्तं सर्वतोभद्रं चतुर्द्वारसमन्वितं एकग्रामे चतुःशाले दुर्भि

गृहशां क्रमयोगेन चतुःषष्टि समाख्याः अनेक योगभेदा सप्तविंशा नंस्त्रां ॥ ८२

ह्येणस्थूविप्लवे २० स्वामिनो नीयमानायां प्रतिमुक्तं न दुष्यति नृपाणां विबुधानां च गृहं सौम्ये प्रदा
पकं २१ अदक्षिणांतगैः सर्वैः शालाभित्तिरलिंदकैः विनापरेण द्वारेण नंद्यावर्त्तमिति स्मृतं २२ अ
ग्रं सुतारोग्यकरं सर्वेषां शुद्रजन्मनां द्वारलिंदो गतस्त्वेकोनेत्यमोदृक्षिणागतः २३ विहाय दक्षिणा
द्वारं वर्द्धमानमिति स्मृतं शुभदं सर्ववर्णानां वृद्धिदं पुत्रपौत्रदम् २४ पश्चिमोत्तरतो लिंदः प्रागंतौ द्वौ
तदुत्थितौ अन्यस्त्वन्यधविधृतः प्राग्द्वारं स्वस्तिकं शुभं २५ प्राक्पश्चिमावलिंदौ वंतगौ तस्य द्वौ या ८
इतिगृहा परौ सौम्यद्वारं विनाऽस्याद्रुचकाख्यं तु तत्स्मृतं २६ इति वास्तुशास्त्रे समस्तगृहादिनिर्माणो द्वितीयो
णांनिष्प्र ध्यायः अथातः संप्रवेक्ष्यामि गृहकालविनिर्णयम् यथाकालं शुभं ज्ञात्वा तदा भवनमारभेत् २७
मृदुध्रुवस्वातीपुष्येनिष्टाद्धितयेरवौ मूलेपुनर्वसौ सौम्यवारे प्रारंभणं शुभं २८ आदित्यभौमव
र्ज्यं तु वाराः सर्वे शुभावहाः द्वितीया च तृतीया च षष्ठी च पंचमी तथा २९ सप्तमी दशमी चैव द्वाद

ज्यो॰
बा॰सं॰
१८

शेषका दृशी तथा त्रयोदशी पंचदशी तिथयः स्युः शुभावहाः २० दारिद्र्यं प्रतिपत्कुर्यात् चतुर्थी धनहा
रिणी। अष्टम्युच्चाटनं चैव नवमी शस्त्रघातिनी २१ दर्शे राजभयं भूते सुतदारविनाशनं धनिष्ठापंच
केनैव कुर्यात्तैलमभ्यमुत्कूपं २२ सूत्रधारशिलान्यासप्राकारादिसमारभेत् यामित्रं द्विविधं वर्ज्यं वि
धोपग्रहकर्तरि २३ एकार्गलं तथा लत्तापुतिकं कवलंतकुः पातेनु द्विविधं वर्ज्यं अतीपातश्च वै
धृतिः २४ कुलिकं कंटकं कालं यमघंटं तथैव च जन्मनक्षत्रीयं चांगतारा वर्ज्यानिमानि च २५ मोगाव
वमसंक्रांतं च तथा त्रिस्पृष्टकक्षयं दिने पापलग्नानि पापांशाः पापवर्गास्तथैव च २६ कुयोगास्तिथि
वारोत्थास्तिथिभोत्थाश्च भवारजाः विवाहादिषु मे वर्ज्यास्तेव कुर्याद्वालकर्मणि २७ बालचक्रं प्रव
क्ष्यामि पञ्चम्यास्तेन भाषितं यस्मिन्नृक्षे स्थितो भानुस्तदादौ त्रीणि मस्तके २८ चतुष्कमग्रपादे १८
स्याच्छून्यश्चत्वारि पश्चिमे पृष्ठे च त्रीणि ऋक्षाणि कुक्षौ च त्वारि वामतः २९ मुखे त्रयमेवं स्युर

18

द्वाविंशतितारकाः शिरस्ताद्ग्निदाहाय गृहे हो हृस्तोग्र पाद्योः ४० स्थैर्यं स्यात्स्वग्निमे पादे पृष्ठे
चैवं धनागमः कुक्षौ स्याद्दक्षिणे लोभः पुच्छे च स्वामिनाशनं ४१ वामकुक्षौ च दारिद्र्यं मुखे पीडा नि
रंतरं पुनर्वसोन्त्यपादादीनां कर्त्तव्यं सूतिकागृहं ४२ श्रवणाभिजिनोर्मध्ये प्रवेशं न च कारयेत् चर
लग्ने चरांशे च सर्वथा परिवर्ज्जयेत् ४३ जन्मभाच्चोपचयभे लग्ने वर्गे तथैव च आरंभणं प्रकुर्वीत नै
धनं परिवर्ज्जयेत् ४४ पापैस्त्रिषष्ठायगैः सौम्यैः केंद्रत्रिकोणगैः निर्माणं कारयेद्धीमान्नष्टम
स्थैः खलैर्मृतिः ४५ मनुष्यलग्ने सौम्यानां हर्म्यारोगे योगतस्तथा कुंभं विहाय मन्तरे लग्ने सौम्य
ग्रहान्विते ४६ जलाशयादिवास्तूनां आरंभः शुभदः स्मृतः ४७ योगाः गुरुर्लग्ने रविः षष्ठे घूने सौ
म्ये सुखे स्थिते तृतीयस्थेर्कपुत्रे च नत दृहं शतमायुषं ४८ भृगुर्लग्ने वरे सौम्ये लाभस्थाने च भास्करे
गुरुः केंद्रगतो यत्र शतवर्षाणि तिष्ठति हिबुके ज्यें वरे चंद्रे लाभे च कुजभास्करौ आरंभः क्रियते य

शा॰
वा॰ स्तः
१९
19

स्यन्नश्रीस्यायुः कस्माद्भवेत् ५० लग्नेभृगौसुत्रगेऽस्मेषष्ठेभौमतृतीययोः रवौयस्यगृहारंभेसचवति
ष्टेच्छतद्वयं ५१ लग्नस्थौगुरुशुक्रौचौकौचारिपुगाशिताते कुजे सूर्ये लाभगतेयस्यद्विशताब्दानिति
ष्ठति ५२ स्वोच्चस्थोवाक्पतिर्लग्ने स्वोच्चजीवेसुखेस्थिते स्वोच्चेलाभगतेमंदेसहस्राणांसमास्थि
तिः ५३ स्वोच्चेस्वभवनेसौम्येलग्नस्थेवापिकेंद्रगेः प्रारंभः क्रियतेयस्यशतद्वयंसतिष्ठति ५४ कर्के
लग्नगतेचंद्रेकेंद्रस्थानेचवाक्पतिः मित्रस्वोच्चस्थितैः खेटैर्लक्ष्मीतस्यचिरंभवेत् ५५ ईज्योत्तरेत्र
पाहींद्रुस्थाविधुधान्तजलोद्रुष गृहणाससहितेखेशुकृतंगेहंश्रियायुतं ५६ द्विदेवलाभ्रूवारीशह
द्रादिनिवसद्रुष शुक्रेणससहितेव्वेयुकृतंधाम्नप्रदंगृहं ५७ हत्वायमेमताब्ददलचानुराधोद्रुमे
पुच बुधेनससहितेव्वेषुधनपुत्रसुखप्रदं ५८ कुयोगाः शत्रुस्थानगतैः खेटैर्नीचस्थैर्वापराजितैः एम॰
प्रारंभेयस्यभवनेलक्ष्मीस्तस्यविनश्यति ५९ एकोपिचरभागस्थोदशमेसप्तमेपिवा वर्गोत्थिपे १९

बलैर्हीने तनूहं परहस्तगं ६० पापांतरगते लग्ने न च सौम्ये युते स्मृते अष्टमस्थे र्कपुत्रे वस्त्रशी
सब्द्याद्द्विहन्यते ६१ मंदे लग्नगते चैव कुजे सप्तमसंस्थिते शुभैरवीक्षिते वापि शतवर्षाणि हन्यते
६२ लग्नगे शशिनि क्षीणे मृत्युस्थाने च भूसुते प्रारंभः क्रियते यस्य शीघ्रं तस्य विनश्यति ६३ दशा
पतौ बलैर्हीने वर्णे नाथे तथैव च पीडिते खगते सूर्ये न विदध्यात्कदाचन ६४ पितृमूले न्यभावा
र्केयो सप्तमे युच यत्कृतं ६५ कुजेन सहिते खे युगृहं संदह्यतेऽग्निना ६६ मूलं च रेवती चैव कृत्तिकाश्वा
ठमेव च पूर्वाफाल्गुनि हस्ते च मघा चैव तु सप्तकं ६७ एषु भौमेन युक्तेषु वारे तस्यैव वेश्म यत् अ
ग्निना दह्यते कृत्स्नं पुत्रनाशः प्रजायते ६८ अग्निनक्षत्रगे सूर्ये चंद्रे वा तत्र संस्थिते निर्मितं मं
दिरं नूनमग्निना दह्यते चिरात् ६९ ज्येष्ठानुराधके चैव भरणी स्वाति पूर्वभे धनिष्ठाश्वपित्र्यसे
पुष्यानि तिष्ठेद्दिने यस्य च ७० कृपणो नामतः प्रोक्तो धनधान्यादिके गृहे पुत्रे जाते यवानाक्षिनाहा

ग्रा॰ वा॰ल॰ २०

20

तेयस्त्वरणस्थितैः ७१ प्रासादेष्वेवमेवं स्याद्वापीकूपेषु चैव हि तस्माद्विचार्य कुर्वीत गृहारंभं शुभेयु
ना ७२ नाशं दिशंति मकरालिकुलीरलग्ने मेषेऽष्टधनुषि कर्मसु दीर्घवेश्मन् कन्यानृयेमिथुनगोध्व
वमर्थलाभं ज्योतिर्विदः कलशसिंह वृषेषु सिद्धिं ७३ सामान्येतु कृतं वाल्मीकः कर्तुर्वित्तविनाशदं महा
निशाखपितथासं ध्ययोर्नैव कारयेत् ७४ अथ भावफलानि लग्ने र्के वज्रपातः स्यात्कोशहानि
श्च शीतगौ मृत्युर्विश्वंभरापुत्रे दारिद्र्यं रविनंदने ७५ जीवे धर्मार्थकामाः स्युः पुत्रोत्पत्तिश्च भा
र्गवे चंद्रजे कुशला शक्तिर्ध्रुवदा पुः प्रवर्त्तते ७६ द्वितीयस्थे रवौ हानिश्चंद्रे शत्रुक्षयं भवेत् भूमि
जेवं धनं प्रोक्तं नानाविघ्नानि भानुजे ७७ बुधे द्रविणसंपत्तिर्गुरौ धर्माभिवर्द्धनं यथाकामविनोद
नं शुक्रे गौ कामं क्रजे स्फलं ७८ तृतीयस्थेषु पापेषु सौम्येष्वेव विशेषतः सिद्धिः स्यादचिरादेव यथा
भिलषितं प्रति ७९ चतुर्थस्थानगे जीवे पूजासंपद्घतेन्दुपात् चंद्रजे चार्थलाभः स्याद्भूमिलाभ राम॰ २०

त्रभार्गवे ७९ वियोगः सुहृदां भानौ मन्त्रिभेदो महीसुते बुद्धिनाशो निशानाथे सर्वनाशोर्कनंदने
८० पंचमेतु सुराचार्ये मित्रवसुधनागमः शुक्रे पुत्रसुखप्राप्तिरत्नलाभस्तथेंदुजे ८१ सुतदुःखं
सहस्लांशौ शशांके कलहः स्मृतः भौमे कार्यविरोधः स्यात्सौरे खंधुविमर्द्दनं ८२ षष्ठस्थानगते
सूर्ये रोगनाशं विनिर्दिशेत् चंद्रे पुष्टिः कुजे प्राप्तिः सौरे शत्रुबलक्षयः ८३ गुरौ मंत्रोदयः प्रोक्तो
भृगौ विद्यागमो भवेत् सर्वज्ञानार्थकौशल्यं नक्षत्रपत्तिनंदने ८४ सप्तमस्थानगे जीवे बुधे दैत्य
पुरोहिते गजवाजिधरित्रीणां क्रमाल्लाभं विनिर्दिशेत् ८५ भास्करे कीर्तिभंगः स्यात्कुले विपदमा
दिशेत् हिमगौ क्लेश आयासः पतंगे अंगनाभयं ८६ नैधने च सहस्लांशौ विद्वेषो जनितापदः
हानिः शीतमयूखे च भौमे सौरे च हृद्भयं ८७ बुधे मानधनप्राप्तिर्जीवे च विजयो भवेत् शुक्रे स्वज
नभेदः स्यान्मंत्रज्ञस्यापि देहिनः ८८ वागीशे नवमस्थाने विद्याभोगादिनंदनं बुधे विविधंभो

ग्रां० बा०लक्ष्० २१

गस्थितो जीवे च विजयो भवेत् १९ चंद्रे धातुस्समः प्रोक्तो धर्मे हानिश्च भास्करे कुजे चार्थसमो विं
घाद्विजे धर्मे हूषणं २० दशमस्थानगो भुक्ते शमनात्तनसिद्धमः सुरचार्ये महत्सौख्यं विजयं
लोभनं बुधे २१ मार्त्तंडे चसुहृद्वृद्धिश्चंद्रे शोकविवर्द्धनं भौमेरल्लागमः प्रोक्तः कोणे कीर्त्ति वि
लोपनं २२ लाभस्थाने पुनस्सर्वे पु लाभस्थानं विनिर्दिशेत् व्ययस्थाने पुनस्सर्वे पुविनिर्दिशेद्व्ययः स
दा २३ स्वोच्चे पूर्णफलः प्रोक्तः पादोनं स्वसुगो ग्रहः स्वमित्रकोणगोर्द्धफलदः पादं मित्रगृहाश्रितः २४
समर्क्षे रिपुराशौ च समकष्टफलो ग्रहो नीचस्थो निःफलः प्रोक्तो वर्गेषु स्फलदः शुभः २५
इति बालशाल्ये तृतीयोऽध्यायः चतुर्दशविधाः प्रोक्ता गृहाश्चोत्तममध्यमाः निंदिताश्च प्र
माणं च कथयामि समासतः २६ गृहं तद्द्विविधं प्रोक्तं शारीरं तु दृश्यग्विधं शारीरं तु गृहं नाम श
य्याशयनवाणिज्यं २७ शय्यमाने स्वदेहेन समं कार्यं सुखेप्सुना एकाशीत्यंगुला शय्यानवसंगुल
तं

एम० २१

संमिता ९८ तदर्द्धेन च विस्तीर्णा पादकौ तु षडंगुलौ आसनं तु प्रकर्त्तव्यं शय्याविस्तारमानकं ९९
विस्तारं पादहीनं तु तद्विस्तारं प्रकल्पयेत् उपानहौ प्रकर्त्तव्यौ खपादप्रमितौ तथा ५०० पादुकेन
तथा कार्ये अन्यथा दुःखशोकदौ अष्टांगुलैर्मानेन शय्यामानं प्रकल्पयेत् १ अथ वाल्यपर्ण:श्रो
क्तान्पाणां कामसमित्कृता शतांगुला नृपाणां तु महती परिकीर्त्तिताः २ कुमाराणां तु नवतिः साबद्रू
नातु मंत्रिणां सा द्वादशोना बलपपर्यंकोपरिकल्पिता ३ पुरोहितानां च तथा हीना षडंगुलैस्ततः अर्द्धेन
तोष्टांशहीनं विष्कुंभः परिकीर्त्तितः ४ आयामस्त्वंशमानं तु पादोच्छ्रायं तु निर्दिशेत् सर्वेषां चैव व
र्णानामेकाशीतिमिता स्मृता ५ सामंतानां तु नवतिः सैकाशीतिमिता तथा स्वदेहान्नातिदीर्घा सा
न विस्तारा एतथैव च ६ हीनारोगप्रदा दीर्घा दुःखदा सुखदा समा पापाशौ निर्मितं मन्नुत द्दृहं मंदिरं
स्मृतं ७ पर्यङ्कं च वस्त्रनामभवनं हितमुत्तमं अनिष्टकैः सुमंनेतु सुधाकर्दमेन तु ५०८ मान

शां॰
वा॰ स्तु॰
२२

22

संवर्द्धितं काष्ठैर्वैश्रेष्ठं रत्नैस्मृतं वल्लैश्च विजयं प्रोक्तं एतान्तो शिल्पिविकल्पितं ९ कालमेति च विहि
ममष्टमं तृणजातिभिः उत्तमानि च चत्वारि गृहाणि गृहमेधिनां १० सौवर्णं राजतं ताम्रमायसं च
प्रकीर्त्तितं सौवर्णं त्रिपुरं नाम राजतं श्रीभवं तथा ११ ताम्रेणारसं मंत्रं तु चंडनाम तथायसं देवदान
वगंधर्वयक्षराक्षसपन्नगाः १२ द्वादशैते प्रकाराः स्युः गृहाणां निर्मिताः स्मृताः जातु पुत्रनिर्लेना
मप्राप्नुवं वारिवेधकं १३ एवं सर्वोसु जातीषु गृहाणि च चतुर्दश चत्वारश्चोत्तमा ये च ते गृहा वर्ण
पूर्वकाः १४ मुहूर्त्तब्राह्मणादीनां सर्वेषामपि शोभनाः उत्तमाः मुहूर्त्तकाले सुस्थाप्यः मुहूर्त्तविधान
तः १५ काष्ठादिकृतगेहे तु कालापेक्षां न कारयेत् तृणदारुगृहारंभे विकल्पं नैव कारयेत् १६ सौ
वर्णादिगृहारंभे मासदोषो न विद्यते पंचांगमुहूर्त्तकाले तु न चैत्रे सिंहपौषके १७ प्रवेशनं च क
र्त्तव्यं महोत्सवदिनेन तथा पक्वेष्टकानिर्मिते तु शिल्पमानं प्रवक्ष्यते १८ काष्ठादिनिर्मिते गेहे लग्नमा राम॰
२२

सुवर्णादिकेनैव हस्तमानं च कारयेत्

नं प्रचक्ष्यते सुवर्णादिके हस्तमानं जातु ग्राह्येन किंचन १९ पादुकोपानहौ कार्यौ अंगुलस्यस्य प्रमा
णेन तु मंत्रादिकं चासनं च अंगुलेनैव कारयेत् २० प्रतिमापीठिकावापि लिंगं वा स्तंभमेव वा गवा
क्षाणां प्रमाणं च शिलामानं तथैव च २१ खड्गं चर्मायुधादीनां प्रमाणं चांगुलं न च विषमाः शुभ
दाः पुंसां समाः स्त्रीणां विनाशकाः २२ अंगुलस्य प्रमाणं तु कथ्यमानि समासतः नवाष्टसप्तषट्पू
र्वा अंगुलाः परिकीर्तिताः २३ त्रिविधस्यापि हस्तस्य प्रसंगेकं क्रमं दर्शितं ग्रामखेटपुरादीनां वि
भागोपमविस्तरं २४ परिखा दुर्गरथ्याश्च स्तंभाः प्रासादवेश्मनां तेषां निर्गममार्गे च सीमांतेत्रां
तरालं च २५ देशांतरविभागश्च वल्लामोधनयोस्तथा अध्वनः परिमाणं च क्रोशगव्यूतियोज
नैः २६ खातकवचराशीव प्रासादाभ्यनमापनं नवयावांगुले हस्ते तस्य मानं प्रचक्षते २७ आ
योधनानि वर्माणि तथा चंडायुधानि च वापीकूपानिपानानां च शिल्पिनां वाप्युपस्करं २८

शां०
वा०क०
२३

पादुके वदसी छत्रं धर्मो यानानि चैव हि मात्राष्टमम हल्लेन न च दंडाश्च मापयेत् ३० जालंधरे हल्लसं
ख्यावेधे च दंडकास्तथा मध्यदेशे क्रोशसंख्या द्वीपांतरे तु योजनं ३१ चतुर्विंशत्यंगुलैस्तु हल्लमानं
प्रचक्षते चतुर्हस्तो भवेद्दंडः क्रोशो तद्विसहस्रकं ३२ चतुःक्रोशं योजनं तु वंशो दशकरैर्मितः निव
र्तनं विंशकरैः क्षेत्रं तच्चतुःकरैः ३३ शतवेश्मनिदेशाश्च गृहादीनां निवर्तनं एकाशीतिपदेनैव स
र्वं स्थानं च मापयेत् ३४ प्रासादा द्विविधाः प्रोक्ताश्चलाः स्थिरतरास्तथा मंडपाश्च चतुःषष्टिः प्रा
कारा देवताश्रमाः ३५ विशेषेणापि यच्छत्रं तथा पेचाष्टमंडपाः चतुःषष्टिपदेनैव सर्वानेतान्प्रमा
पयेत् ३६ नगरग्रामवैश्यादिस्थविराणां च मध्यतां स्थापतिस्तां स्थितपतिः प्रविभागेन मापयेत्
३७ स्निग्धादिभूभागसमुत्थितानां न्यग्रोधबिल्वद्रुमखादिराणां शमीवटोदुंबरदेवदारुहस्तीरख
देशोत्थफलद्रुमाणां ३८ उपोषितः शिल्पिजनस्तु येषां मर्यांदुनी क्ष्णेन कुठारकेण छिंचैतोत्थिका

एस०
२३

23

गु ग्राम

तितोत्तरस्यां शुभे विलग्ने परिगृह्य शंकुं ३९ करप्रमाणं परतश्च तस्य तदर्द्धमानेन ततोनुमृद्य नीला
स्र सेत्तानि गृहे च तावद्यावत्समाप्ति स्वम्रमश्च शंकोः ४० नंदति शुक्लांकयितेशकोणे कृतां शनारखेषु
भगेति चामा सुमंगली नैऋति भागसंस्था भद्रंकरी माहतकोणयाता ४१ दृष्ट्वाश्च पुनाग पदां किता
नां नंदादिकानां क्रमशः शिलानां अखंडितानां सुदृढीकृतानां सुलक्षणानां ग्रहणं ति[illegible] ४२
कूर्मश्च शेषश्च जना ईनश्रीधश्च श्वमध्ये भवेश्यसंस्थाः निवेशनीयाः क्रमशः शिलानां प्रमाण
मेतन्मुनिभिः प्रदिष्टं ४३ शिलाप्रमाणं क्रमशः प्रदिष्टं वर्णानुपूर्वेण तथांगुलानां अष्टैकविंशं
घनविंश्च नंदा विस्तारके स्यात्समितं तदर्द्धं ४४ तदर्द्धमानं त्वथ पिंडिकास्यात् द्ध्र्गाधिकान्यूनतरेण का
र्या प्रमाणहीना सुतनाशकारिणी व्यंगा भयं मन्त्रच्छविवर्णदेहा ४५ धनार्तिदा प्रस्तरगेहमाने कार्या
शिला शिल्पिजनानुकूला पाषाणगेहे कर्त्तव्या शिल्प पाषाणसंभवा शैलजे शैलजाः पीठश्चेष्टके

शा० वा० ल० २४

25

वेष्टकः स्मृतः ४६ शिलान्यासादिकोभद्रेमल्लपार्श्वे विधीयते पक्वेष्टका(नि)र्मिते तु इष्टकानां च कारयेत्

४७ इष्टकाभिर्मिते गेहे प्रमाणमिह लक्षयेत् अपरेषां गृहाणां तु शिलामानेन चिंतयेत् ४८ आधा

रमात्रा तु शिला प्रकल्प्या दृढा मनोज्ञा परिमाणमुक्ता सलक्षणा चापरिमाणमानानचाधिकाल्प

तरां न ह्रस्वा ४९ वास्त्वधिपादीन्यतमोगजाश्वाः संपूजनीया वलिभिः समंत्रैः स्नानार्घ्यधानीयमनुतोर्ध्वतो

यंत्रेतनोपहारैः प्रतिपूज्य कुंभं ५० ध्रुवे शिलायां ततः खनित्वा कुंभप्रतिष्ठाप्यशराङ्गुलीयं विप्रा

द्विवर्णानुगतः प्रशस्तस्तद्र्धमानं तु नदर्धमानं ५१ जलाक्षतव्रीहियवं च गव्यमध्वाज्यजातं परि

पूर्णसम्यक् शिलाविन्यासकाले तु संभारांश्चोपकल्पयेत् ५२ समुद्रेमानिरत्नानि सुवर्णरजतं तथा

सर्ववीजानि गंधाश्च शरादर्भास्तथैव च ५३ शुक्लाः सुमनसः सर्पिः श्वेतं च मधुरोचनी आमिषं च राम०

तथाामघफलानि विविधानि च ५४ नैवेद्यार्थं च पक्वान्नं वस्त्राण्याभरणानि च श्वेतपीतेन भार २४

कंकस्य वर्णक्रमेण च ५५ गंधाद्यैश्चैव बलिं च पुष्पाणि च तथैव च वास्तुविद्याविधानज्ञैः का
र्य एतत्सुसमाहितैः ५६ इति वास्तुशास्त्रे गृहादिनिर्माणे चतुर्थोऽध्यायः ४ श्रोर्क्कंपमस्वनास्य कृ
प्रासादानां प्रमाक्रमं अधुना श्रोतुमिच्छामि वास्तुदेहस्य लक्षणं ५७ पुराणभावान्वास्तुपुरु
षः परिकीर्तितः पूर्वोत्तरमुखो वास्तुपुरुषः परिकल्पितः ५८ देवैः संद्रुतादिभिस्तस्मिन्काले भूमौ
निपातितः अवाङ्मुखो निपतित ईशानीं दिशि संस्थितः ५९ शिरोभागे स्थितो वह्निर्मुखे त्वा
पः स्तने पमः उरस्तस्यापवत्सश्च स्कन्धमार्गे समाश्रितः ६० पर्जन्यो घ्राणस्थानासादकृश्चवोर
स्य लंबगाः सर्पोघाः पंच च भुजे वितस्य पुरुषोत्तमे ६१ हस्ते सविता सुसाविन्नो वितथो यग
हस्ततः पार्श्वे जठरे विवस्वांश्च मित्रः स्थितः परितः सदा ६२ ऊरुजानुजंघासु स्फिक्पमाद्यैः परिवेष्टि
तः एते दक्षिणपार्श्वस्था वामपार्श्वे तथैव च ६३ शेषा इंद्रजयंतौ च मेढ्रे ब्रह्मा हृदि स्थितः

शा॰
वा॰ त्क॰
२५

पादे समाश्रिता इति पितृभिः परिवारिताः चत्वारिंशत्संख्युक्ता परितो ब्रह्मणस्तथा ६४ चतुःष
ष्टिपदे चाष्टौ देवा ब्रह्मादयस्तथा कोणेनैषां प्रकर्त्तव्यास्तिर्यक्कोष्ठगता द्विजाः ६५ चतुःषष्टि
पदे वास्तुः प्रासादे ब्रह्मणः स्मृतः ब्रह्मा चतुष्पदो ह्यत्र कोणगा षट्पदाः स्मृताः ६६ षोडशकोण
गाः स्याद्द्विपदाश्चाप्योभयपार्श्विताः विंशतिर्द्विपदाश्चैव चतुःषष्टिपदे स्मृताः ६७ जीर्णोद्धारेत
थोद्याने तथा गृहनिवेशने नवप्रासादभवने प्रासादपरिवर्त्तने ६८ द्वाराभिवर्त्तने तद्वत्प्रासादे
षु गृहेषु च वास्तूपशमनं कुर्यात्पूर्वमेव विचक्षणः ६९ वास्तुमंडलकोणेषु दर्शनादिक्रमेण
च शंकूनारोपयेच्छास्त्रं प्राद्दक्षिण्येन मार्गतः ७० विशंतु भूतले नागा लोकपालाश्च सर्वशः अ
स्मिन्गृहे च तिष्ठंतु आयुर्बलकराः सदा ७१ प्रासादारामवापीषु कूपोद्यानेषु चैव हि तन्नामपू
र्वकारोप्या कोणेषु शंकुचतुष्टयं ७२ अग्निभ्योऽप्यथ सर्पेभ्यो ये चान्ये तत्समाश्रिताः तेभ्यो बलिं एम॰ २५

25

प्रथमत्वान्निपुणप्रमोदनमुत्तमम् ७३ एकाशीतिपदं कुर्याद्रेखाभिः कनकेन च पश्चात्पिष्टेन चालि
ख्येत्सूत्रेणालोडितं सर्वतः ७४ दशपूर्वायता रेखा दश चैवोत्तरायता सर्ववास्तुविभागेषु विज्ञेया नव
कानव ७५ शांता यशोवती कांता विशाला प्राणवाहिनी सती च सुमना नंदा सुभद्रा सुस्थिता तथा
७६ पूर्वापरायता ह्येता उदक्प्राक्संश्रितास्तथा हिरण्या सुव्रता लक्ष्मीर्विमला प्रिया ७७ ज तथा
मा काला विशोका च तथैव द्वादशमी स्मृता एकाशीतिपदे ह्येताः शिराश्च परिकीर्तिताः ७८
श्रिया यशोवती कांता सुप्रिया पिपरा शिवा सुशोभा सुधना ह्येमा तथैभा नवमी स्मृता ७९ पूर्वाप
रायता ह्येताश्चतुःषष्टिपदे स्थिताः धान्या धरा विशाला च स्थिरा रूपा गदा निशा ८० विभवा प्रभ
वा चान्या ह्सौम्या सौम्या सौम्याश्रिताः शिराः पदस्यांशांशको भागस्तस्योत्तं कर्मसंज्ञकं ८१ पद
हस्तं स्म्यमा सं मितानि वेशांगुलानि विस्तीर्णं वंशमानं तु शिराणां संप्रचक्षते ८२ संपाताश्च पि

शा॰ वा॰ सं॰ वंशानांमध्यमानिसमानिच पदानांयानितान्विंद्यान्मर्माणिमहदान्यपि ८३ नतानिपीडयेत्प्रा
२६ ज्ञोह्यशुचिभांडैश्चकीलकैः तंमेश्चशल्यदोषेश्चगृहस्वामिप्रपीडनं ८४ तस्मिन्नेवपदेतस्यवा
धावैवप्रजापते कुड्यतेयदंगंवागृहस्वामीनश्यैवच ८५ सोमकालेचपश्चाद्दीतयाम्येस्मिपरी
26 क्षणे अग्नेर्वाविकृतिर्यत्रतत्रशल्यंविनिर्दिशेत् ८६ धनहानिर्दोहमर्मप्रपशुपीडाश्चियंतंभवेद्रोग
स्माद्वियमयंप्रोक्तं नागदंतोपितोयापयादिधर्मसमाश्रितः ८७ वंशानीमानिवक्ष्यामिवहून्यपिट
मकट्मक वामुंमावत्तयारोगास्मितस्मिंशिखितस्तथा ८८ मुख्यान्दृशल्यमाशोकाद्दुत[illegible]याद्या
वदैवतु सुग्रावाददितिंयावडूंगास्तज्जेम्यमेवच ८९ एतेवंशासमाख्याताः क्वचिद्दुर्जयमएवतु
एतेषांयस्तुसंपातःपदमध्येसमंततः ९० तमाख्यातंत्रिभूतंकोणाकंचयत् तंमर्माह्रुवकर्ण राम॰
नितुल्यांवधेयुश्चवेद्या ९१ सर्वेत्रवास्तुनिर्दिष्टःपितृवैश्वानरयतः एकाशीतिपदेस्वस्मिन्देवता॰ २६

शि॰ शिरंत

ने
स्थापनेऽग्रणु १२ रेखाणां च फलं तत्र कथयामि समासतः वर्णानुपूर्व्येणात था अंगस्पर्शकं परं १३
विप्रः स्पृष्ट्वा तथा शीर्षे चक्षुः क्षत्रियकस्तथा विशश्चोरस्त्वथ शूद्रश्च पादौ स्पृष्ट्वा समारभेत् १४
अंगुष्ठकेन कार्कुर्यान्मध्यांगुल्या तथैव च प्रदेशिन्यामपि तथा स्वर्णरौप्यादिधातुना १५ मणि
नाकुसुमैर्वापि तथाद्धस्तैः फलैः शल्यैर्णाशं तु तोमस्तु वैधोलोहेन भस्मना १६ अग्नेर्मंत्र
र्णोनापि काष्ठादिलिखितेन च न पाम्स्यं तथा चक्रे खंडशस्तु भयं भवेत् १७ विरूपां चर्मदंतैर्नागा ना०
रेणाप्पिनापि वा न शिवा भयभवेद्दूरवासस्वामिनो मरणं तथा १८ अपराह्नक्रमे वैरं सक्रोशं परमा
दिशेत् तस्मिन्कर्मसमारंभे स्पृष्टं निष्ठीवितं तथा १९ वाचस्तु परुषास्तत्र ये चान्ये शकुनाध
माः तान्विवर्ज्यैष कुर्वीत वास्तुपूजनकर्मणि २० चक्रं वनसहस्रपद्मस्तिन वदिक्षु च प्राची
प्रभृतिषु वर्णास्तत्स्वरं कारयेत्फलं १ एते वर्णाः प्रश्नकाले मध्ये पद्मैकमक्षरं तेन शल्यं विजा

ग्रो. वा.स्तु. २७

27

नीमादिशितस्मांचवेश्मनः ५०२ येतेभ्योरपरंवाखेप्रश्नेमधुस्वरं भवेत् तदाशल्यंविजानीयादू
हमध्येविनिश्चयः ५०३ एकाशीतिपदंकुर्याद्वास्तुवित्सर्ववास्तुषु आदौसंपूज्यगणपंदिक्पा
लान्पूजयेत्ततः ४ धात्रींकलशंस्थाप्यमातृकापूजयेत्ततः नांदीश्राद्धंततःकुर्यात्पुण्याहमथ
वाचयेत्ततः ५ अग्निसंस्थापनार्थंतुमेखलात्रयसंयुतं कुंडंकुर्याद्विधानेनयोन्याकारंविशेषतः
६ स्थंडिलंवाप्रकुर्वीतप्रतिमान्सर्वकर्मसु पदस्थान्पूजयेत्सर्वान्पंचत्रिंशत्तथैवच ७ शिखीचै
कपदःप्रोक्तःपर्जन्यश्चतथैवच जयंतोद्विपदश्चस्यूर्यः सत्यभृशौद्विकोष्टकौ ८ पदैकमंतरिक्ष
स्तुवायुश्चैकपदःस्मृतः ९ पूषाचैकपदोस्त्वाग्निर्द्विपदोवितथस्तथा द्विपदोदक्षिणाशास्योगृ
हक्षतयमानुभौ १० गंधर्वमृगराजौतुद्विपदौपरिकीर्त्तितौ मृगपितृगणाश्चैवदौवारिकश्चैक
पादकाः ११ सुग्रीवचतुष्पदंतौचद्विपदौवरुणस्तथा असुरश्चतथाशोकौद्विपदाःपरिकीर्त्तिताः एम. २७
द्विपदश्चैवतथासर्पद्विकोष्टकौ

१२ पापरोगस्तथा सर्पेल्लयश्चैकपदा मताः मुख्यो भल्लाट सोमाख्यो ह्यत्रिपदास्तत्र पः स्मृताः १३
सर्पश्च द्विपदः प्रोक्त अदितिश्च तथैव च दितिश्चैकपदा प्रोक्ता ह्यग्निंशाद्यास्ततः स्थिताः १४ ई-
शानादिचतुःकोणसंस्थितान्सृजमेद्बुधः आपश्चै[illegible] मसावित्रो जयो रुद्रस्तथैव च १५ नदंतगा
श्चैकपदानीशानादिषु विन्यसेत् अर्यमा त्रिपदः प्रोक्तः सविता च तथैकपात् १६ विवस्वान्त्रिप-
दो माम्पे इंद्रश्चैकपदस्तथा नैऋते पश्चिमे मित्रस्त्रिपदः परिकीर्तितः १७ वायव्ये राजयक्ष्मा
च एकपादः प्रकीर्तितः उत्तरे त्रिपदः पृथ्वीधरपश्चैकपात्तथा १८ मध्ये नवपदो ब्रह्मा पीतश्च
तु चतुर्भुजः आब्रह्मन्ब्राह्मणा इति मंत्रोयं समुदाहृतः १९ अर्यमा कृष्णवर्णश्च अर्यमणा च बृह
स्पतिः सविता रक्तवर्णश्च उपयामगृहीतकं २० विवस्वान्शुक्लवर्णश्च विवस्वानादित्य मंत्र
तः इंद्रो रक्तो दृश्यन्नामा मंत्रोयं समुदाहृतः २१ मित्रश्वेतश्च तन्मित्रं वरुणाभ्याभिचक्षे इति राज

जयंतः पीतवर्णो ध्वजनागाङ्कितस्तथा कुलिशायुधः पीतवर्णो महा इंद्रेति चैवतथा

शां॰ वा॰ स्त॰ २८ पद्मा रक्तवर्णो अग्निर्गोत्राणि मंत्रतः २२ पृथ्वीधरो रक्तवर्णः पृथिवी छंदमंत्रतः आपवत्सः
शुक्लवर्णो भवामेति च मंत्रतः २३ आपः शुक्लवर्णोश्च तद्वत्वे आपोऽस्मान्मातरेति च सावि
त्रास्ते महिम्नागे शुक्लवर्णो वक्षाक्षमा २४ उपयामगृहीतोऽसि सावित्रोऽसीति मंत्रतः जयंतः श्वे
तो नैऋत्सेमर्गीणोतेति मंत्रतः २५ रुद्रो रक्तश्च वामभे मुत्रामाद् इति मंत्रतः ईशाने रक्तवर्णोश्च
नमीशानेति वै शिखी २६ पर्जन्यः पीतवर्णोश्च महा इंद्र नि वै तथा सूर्यो रक्तः सूर्यरश्मिर्हरिकेशेति
च मंत्रतः २८ सत्यश्च शुक्लो व्रतेन दीक्षामाप्नोति मंत्रतः भृशः कृष्णो मंत्रे स्यमद्रं कर्णेभिरेव च २९
अंतरिक्षः कृष्णवर्णो वर्णी सोम इत्यपि वायुर्धूम्रस्तथा वर्णो आवायो रिति मंत्रतः ३० पूषा च
रक्तवर्णोश्च पूषंतव्रतीरिति शुक्लवर्णो च वित्तः सविता प्रथमेति च ३१ गृहस्ततः पीतवर्णः
सविता लेति मंत्रतः यमः कृष्णवपुर्नाम्यं यमलाम यामच ३२ गंधर्वो रक्तवर्णश्च प्रतद्वोचेति मं राम॰ २८

मायः

28

त्रतः भृंगराजः कृष्णवर्णो मृत्युः सुपर्णोति वातस्था २३ मृगः पीतः अतद्विष्णुर्मंत्रेणानिर्ऋतिस्थि
तः पितृगणो रक्तवर्णो पितृभ्येति च पूजयेत् २४ दौवारिको रक्तवर्णो द्रुविणोदाः पिपीषति शु
क्लवर्णश्च सुग्रीवः सुप्रुमाः सर्परश्मिना २५ पुष्पदंतो रक्तवर्णो नसत्रेभ्येति मंत्रतः वरुणः शु
क्लः इतरो मित्रावरुणस्य वहणाभ्यां ततः २६ असुरः पीतरक्तश्च येह पाणानि मंत्रतः शोकः कृष्णव
पुर्मंत्रेमा सवेस्वाहेस्मा वाहमेत २७ पापयक्ष्मा पीतवर्णः सूर्यरश्मीति मंत्रतः रक्तवर्णो लक्ष्मा
रोगो शिरोमेइति कोणके २८ द्विपदोऽहिर्बुमुको रोरक्तां नमोस्तु सर्पेभ्यश्च मुख्यो रक्तवपुः
कार्मोरूबेलाइति पूजयेत् २९ भल्लाटकः कृष्णवर्णो वरुणमहोस्त्राहिति मंत्रतः सोमश्वेतश्चोत्तरे
चवयंसोमरसपि ४० सर्पः कृष्णवपुः पूज्यउद्वसंजातवेदसं आदिति पीतवर्णो तु उत नो हिर्बु
ध्न्यमंत्रतः ४१ दितिपीता अदिति द्यौर्मिंत्रेणेशानकोणके ईशानादिक्रमेणैव सम्यगभ्याः पूज्याः

29

स्वमंत्रतः ४२ नाममंत्रेणवास्थाप्यः पूज्याश्चैवमथाक्रमात् भूर्भुवः स्वेति मंत्रेण प्रणवाद्येन
नामकैः ४३ ईशानेवरकीस्थाप्याधूम्रवर्णोवाल्वगाः ईशावास्येतिमंत्रेणस्थाप्याः पूज्याः प्र
मलतः ४४ विदारिकारक्तवर्णो अग्निंदूतेतिमंत्रतः पूतनापीतहरितानमः स्वसामंत्रतः ४५
पापराक्षसी कृष्णाभावामेरितिमंत्रतः वहिरेवच पूर्वादिक्रमेणचततोर्चयेत् ४६ रक्तकृष्णस्कं
धबटी अस्कंनेमत्वमंत्रतः अर्यमादक्षिणे कृष्ण अर्यमणाच बृहस्पतिः ४७ पश्चिमेरक्तवर्ण
स्तुजंभकः परिकीर्त्तितः सरोम्भोधैवरमंत्रं समुच्चार्यप्रपूजयेत् ४८ पिलिपिच्छिकः पीतवर्णो
कार्यमेरितिमंत्रतः भीमरूपस्तथैशानेममामवेतिरक्तकः ४९ त्रिपुरारिः कृष्णवर्णोम्बिकेत्व
त्रिकोणके अग्निजिह्वस्तुनैर्ऋत्ये अमृतत्वेतिपीतकः ५० करालारक्तवर्णो सुवातोवल्लह-
णास्थिताः हेतुकः पूर्वदिक्कृष्णो हेमंते कनुनातथा ५१ अग्निवेनोलकेयाम्ये कृष्णोग्निहूतर

त्पपिकालाग्नेः पश्चिमे कूर्मः वरुणास्योत्तमनंतया ५२ एकपादः पीतवर्णः कुविंदगेति चोत्त
रे ईशानपर्वे यो मध्ये गंधमाल्यश्च पीतकः ५३ गंधद्वारेति मंत्रेण पूज्यमानोंतरिक्षकं नैऋत्या
वुद्धिमध्यस्थो ज्वालास्यः श्वेतरूपधृक् ५४ महीद्यौरिति मंत्रेण पूजनीयो विधानतः एवास्य
देवताः प्रोक्ताः प्रासादे ताश्च पूजयेत् ५५ दुर्गे देवालये चैव शल्योद्धारे तथैव च विशेषेणैव
पूज्याश्च चतुःषष्टिपदं तथा ५६ कलशे स्थापये देवं वरुणं वाहणेन ततः कलशं पूरयेत्ती
र्थवारिणा सर्ववीजकैः ५७ सर्वौषधैः सर्वरत्नगंधैश्च विविधैस्तथा पल्लवैः पंचकाषा
यैर्मृदा शुद्धोदकेन वा ५८ ब्रह्माणं पूजनं तत्र कारये दूर्दिकोपरि मुरमांसी चावचा कुष्ठं शै
लेयं रजनीद्वयं ५९ शटी चंपकमुस्ता च सर्वौषधिगणः स्मृतः अश्वत्थोदुंवरः प्लक्षचूतन्य
ग्रोधसंभवाः ६० पंचभंगा इमे प्रोक्ताः सर्वकर्मसु शोभनाः तुलसी सहदेवी च विष्णुक्रांता श

शां०
वा०स्तु० नावरी ६१ मन्त्रान्येतानिगृह्णीयाच्छ्रुतान्तामेविशेषतः वटीर्वटोदुंबरस्यवेतसुस्यतथैवच ६२
३० अश्वस्थस्यैवमन्त्रस्चपंचकाषायकाःस्मृताः अश्वस्थानाद्गजस्थानाद्वल्मीकंसंगमाद्ध्रदात्
30 ६३ राजद्वारप्रवेशाच्चमृदस्मानीयनिक्षिपेत् सर्वेसमुद्राःसरितःसर्वांस्तिजलदानदाः ६४ स्ना
स्थ मांतुयजमानंस्पितान् शिवाद्यादिपंचचत्वारिंशद्देवानतत्रप्रजपेत् ६५ वेदमंत्रैर्नामम्त्रैः
स्तिथा प्रणवमाहुति ३ होमस्त्रिमेखलेकार्यः कुंडेहस्तप्रमाणके ६७ यवैःकृष्णतिलैस्तद्वत्सामि
द्भिःक्षीरवृक्षकैः पलाशैःखादिरैर्वापामार्गोदुंबरसंभवैः ६८ कुशदूर्वामयैर्वापिमधुस
र्पिःसमन्वितैः कार्यस्तुपंचभिर्विल्वैर्विल्वबीजैरथापिवा ६९ होमांतेभक्ष्यभोज्यैश्चवा
स्तुदेशेवलिंहरेत् नमस्कारांतयुक्तेनप्रणवाद्येनसर्वतः ७० वेदोक्तेनैवमंत्रेणसंपूज्याद्देव
ताःक्रमात् नमोमात्यृतिभिर्होमस्त्विष्टकृद्धोममेवच ७१ पूर्णाहुतिंचजुहुयात्संस्रवप्राशनं राम०
३०

ततः वास्तुमंडलदेवेभ्यो वलिं दद्याद्विधानतः ७२ हुत्वाग्नं शिखिने दद्यात्सर्जेभ्यायसत्र चोत्पलं ज
मं ततः वास्तुमंडलदेवेभ्यो वलिं ततः ७३ कुलिशायुधाय पंचरत्नयौष्टिकं कौलिशं स्तून्मधु
म्नरक्तविनानापूपसक्तवैः ७४ सत्याय च घृतं गोधूमं मत्स्यान्नं च भृशाय च अंतरिक्षाय शष्कुली
मांसं वापि च शाकुनं ७५ वायवे सक्तवः प्रोक्ताः पूष्णे लाजाः स्मृता बुधैः वितथाय च वाणकान्नं म
ध्वन्नं तु गृहक्षजे ७६ यमाय पिशितान्नं तु गंधर्वाय गंधोदनं भृंगराजाय मत्स्यजिह्वाय चास्य वलिं
हरेत् ७७ मृगाय यावकं दद्यात् वलिं नीलपटं तथा पितृभ्यः कृशरान्नं च तथा दौवारिकाय च ७८
दंतकाष्ठः कृष्णपिष्टं दंतधावनमेव च सुग्रीवाय अपूपं वा पायसं च तथैव च ७९ पुष्पदंताय पा
यसं वरुणाय तथैव च कुशस्तंभं च यमं च पिष्टैर्हैरण्यमंतथा ८० असुराय सुराप्रोक्ता शोषाय पि
शितोदनं रोगाय पापयक्ष्मणे च रोगाय घृतमोदनं ८१ अहये फलतुष्पाणां नागकेसरमिसपि

शां॰
वा॰ ला॰
३१

31

मुद्गाय च घृतं गोधूमं मल्लाटं मुद्गमोदनं ८२ सोमाय पायसं घृतं नागेभ्यो षष्टिकशालकं अदित्यैपो
लिकांदित्यैपूरिकामावलिःस्मृताः ८३ आपाय क्षीरं वत्साय वित्रे च कुशोदनं लड्डुकं मरिचं वै
वज्राय च घृतं चंदनं ८४ रुद्राय पायसं गुडमर्य्यम्णे शर्करान्वितं पायसं वस्मै त्रे तु गुड दूपवलि
स्मृतः ८५ विवस्वते तथा देयं रक्तचंदनपायसं इंद्राय सघृतं देयं हरितालौदनं तथा ८६ घृतौदनं
च मित्राय आममांसं च पुत्तभ्या राजयक्ष्मणे षष्टि पृथ्वीधराय मासितो जले ८७ मांसानि कूष्मांड मि
तिं आमवत्साय दैव दधि ब्रह्मणे पंचगव्यं च यवं तिलाक्षतं दधि ८८ विविधान भक्ष्यभोज्यांश्च फला
नि विविधानि च एवं दत्वा बलिं सम्यक् दद्यात्तेभ्यो हिरण्मयं प्रणवाद्यैश्चतुर्थ्यंतैर्नाममंत्रेण मंत्रवित्
सर्वेभ्योपि हिरण्यं च ब्रह्मणो गां पयस्विनीं ९० अथवा पायसं दद्यात्सर्वेभ्यश्च सदीपकं ततो वास्तुस्थि
तानां तु बलिं दद्याद्विधानतः ९१ चरकै माषमत्कं च सघृतं मम्मकेशरं हविश्च वनमाग्नेयै वितानक

ए॰
३१

विद्दारिके ९२ माषभक्तं सरुधिरं हरिद्राभक्तमेव च नैरृत्यां पूतनायाश्चैव माषभक्तेन संयुतं ९३ रुधि
राख्यपीतरक्तं वलिं दद्यै निवेदयेत् वायव्यां पापराक्षस्यै मत्स्यमांसं सुरासवं ९४ ततः प्रागादितो दि
क्षु स्कंदाय सरुधिरं सुराः अर्यम्णो माषभक्तं दक्षिणे विनिवेदयेत् ९५ जंभकाय पतत्यामांसं सरुधिरं पश्चि
मे न्यसेत् पिलिपिच्छिकायोत्तरे च अस्रकमयं वलिः स्मृतः ९६ इत्येतद्देवतानां च वलिं दद्याद्विधानतः प्रा
सादाद्दैत्यैनेभ्यां वलिं दद्यात्प्रयत्नतः ९७ भीमरूपाय ऐशाने कपोतकसुरावलिः वसारुधिरमांसा
नां कृशरायपायसं चैव च ९८ आग्नेय्यां दितिसंधारी त्रिपुरान्तकरूपधृक अग्निजिह्वोल्के नैरृत्यां दुग्धं सैं
धवसंयुतं ९९ मांसं सरुधिरं देयं नमो दिक्कपालिने नमः करालिके पक्वमांसं सरुधिरं सैंधवं पयः १००
हेतुके पूर्वदिग्भागे वलिः स्यान्मांसं सरुधिरं अस्रकं अग्निवैतालके मांसं रुधिरं मांसमेव च १ कालाख्यं प
श्चिमे दद्याद्बलिर्मांसौदनस्य च एकपादे उत्तरस्यां कृशरापायसं यथा २ आग्नेय पूर्वे सोमेशे मध्ये तंउ

श्रां॰
वा॰स्तु॰
३२

धूमाल्यैर्वितानकं नैर्ऋत्यपश्चिमोतस्योज्वालास्यः परिकीर्त्तितः ३ तस्मैदध्यन्नसंयुतंमोदकानिच
दापयेत् दिक्पालानांबलिंदत्वाक्षेत्रपालबलिंततः ४ आगमोक्तेनमंत्रेणवेदमंत्रेणवेतथा ५
नमोभगवतेक्षेत्रपालायत्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवाधिदेवायनिर्ज्जितायमभारभासुरितित्रिनेत्रायस्वाग
किंकिणिज्वालामुखभैरवरूपिणेतुरुमुरुमुरुललबबबकेंकारहूरितदिग्भुरवंमहाबाहोअयक
र्त्तेमेवास्तुकर्मणिअमुकंयजमानंपाहिपाहिआयुःकर्त्ताक्षेमकर्त्ताभव अमुंयमुंदीपसहितंमु
ञ्चमाषभक्तबलिंगृहाणस्वाहा ६ इतिबलिंदत्वानैर्ऋत्यांदिशिभूतेभ्यःसंध्याकालेविशेषतः विनि
दध्याद्विधानेनमंत्रविन्नक्तभुग्यमी पुरोहितस्तथापाज्यंगुडौदनमथापिवा ६ कुलमाषस्तिलमिश्रैः
पायकापूपसंयुतैः बहुप्रकारसंयुक्तैर्बलिक्रीडनकैस्तथा ७ अदाडिमीबीजैःकालपुष्पैर्मनोर
मैः मात्राननाशनमितावलिकर्मणिचोदिताः ८ मंत्रोदेव्याभुनीद्राभुवनपतमोदानवाःसर्वसिद्धा राम॰ ३२

फले १२

यक्षारक्षांसिनागागरुडमुखेखेगागुह्यकादेवदेवाः डाकिन्योदेववेश्याहरिदधिपतयोदानवाःसर्वे
सिद्धायक्षाममांतरोविघ्ननाथाःप्रेताभूताःपिशाचाधिपतिवननगराद्याधिपाःक्षेत्रपालाः ९ गंधर्वाः
किन्नराःसर्वेजटिलाःपितरोग्रहाः कूष्मांडापूतनारोगाज्वराःवैतालकाःशिवाः १० अष्टकुलनाश्च
पिशुनाभक्ष्यमांसाश्चानेकशः लंबकोणानयाह्रस्वाःदीर्घाःशुक्लास्तथैवच ११ खंजाःस्थूलास्तथै
काक्षाःनानापक्षिमुखोस्तथामालास्योष्ट्रवक्त्राश्च अवक्त्राःक्रोडवर्जिताः १२ धमनाभानमाला
भाद्विपाभामेघसन्निभाः गवलाभासितिनिभा अशनिस्वनसन्निभा १३ द्रुतगाश्चमनोगाश्चवायुवे
गसमाश्चये बहुवक्त्राबहुशिराबहुवाहुसमन्विताः १४ बहुपादाबहुदृशःसर्पाभरणभूषिताः वि
कटामुकुटाकेचित्तथावैरत्नधारिणः १५ सूर्यकोटिप्रतीकाशाविद्युत्सदृशवर्चसः कपिलाहत
भुग्वर्णाःश्यामथाबहुरूपिणः १६ गणानांतुबलमःसर्वेन्द्रमायांतुबलिनेमः आचार्यस्तत ततोनीला

कलशं मंत्रमंत्रितं १७ स्वयं प्रत्यङ्मुखो भूत्वा प्राङ्मुखं यजमानकं स्वशाखोक्तेन मंत्रेण आगमो
क्तेन वा तथा १८ स्नापयेत् कुंभतोयेन मंत्रैः पौराणिकैस्तथा वैदिकैर्वा तथा मंत्रैः सुवर्णस्य कु
टुंबवान् १९ दारपुत्रसमेतस्य यजमानस्य ऋत्विजः सुरास्त्वामभिषिंचंतु ये च सिद्धाः पुरातनाः २०
ब्रह्मा विष्णुश्च शंभुश्च साध्याश्च समरुद्गणाः आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च भिषग्वरौ २१ अदि
तिर्देवमाता च स्वाहा सिद्धिः सरस्वती कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिः श्रीश्च सिनीवाली कुहूस्तथा २२ दितिश्च
सुरसा चैव विनता कद्रुरेव च देवपत्न्यश्च याः प्रोक्ता देवमातर एव च २३ सर्वास्त्वामभिषिंचंतु शुभा
श्चाप्सरसां गणाः नक्षत्राणि मुहूर्ताश्च पक्षाहोरात्रसंधयः २४ संवत्सरा दिनेशाश्च कलाकाष्ठा
क्षणा लवाः सर्वे त्वामभिषिंचंतु कालस्यावयवाः शुभाः २५ एते चान्ये च मुनयो वेदव्रतपरायणाः
सशिष्यास्त्वभिषिंचंतु सदाराश्च तपोधनाः २६ वैमानिकाः सुरगणाः सरितः सागरैः सह मुनय

33

श्चमहाभागाः नागाः किंपुरुषाः खगाः २७ वैखानसा महाभागा द्विजा वैहायनाश्च ये सप्तर्षयः स
दाराश्च प्रवरस्थानानि यानि च २८ मरीचिरत्रि पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरंगिराः भृगुः सनत्कुमारश्च स
नकोथ सनंदनः २९ सनातनश्च दक्षश्च जैगीषव्यो भगंद्रवः एकतश्च द्वितश्चैव त्रितो जावालि कश्य
पौ ३० दुर्वासा दुर्विनीतश्च कण्वः कात्यायनस्तथा मार्कंडेयो दीर्घतपाः शुनःशेपो विदूरथः ३१
और्वः संवर्त्तकश्चैव च्यवनोत्रिः पराशरः द्वैपायनो यवक्रीतो देवराजः सहानुजः ३२ पर्वतास्तरवो
वत्सः पुण्यायतनानि च प्रजापतिर्दितिश्चैव गावो विश्वस्य मातरः ३३ वाहनानि च दिव्यानि सर्व
लोकाश्चराचराः अग्नयः पितरस्तारा जीमूता खं दिशो जलं ३४ एते चान्ये च बहवो वेदव्रतपराय
णाः संहृष्टा देवगणाः सर्वे पुण्यश्रवणकीर्तनाः ३५ तोयैस्त्वामभिषिंचंतु सर्वोत्पातनिवर्हणाः य
याभिषिक्तो मघवानेतैर्मुदितमानसैः ३६ तस्यैतैश्चार्भकस्याभिः सहितैः समरुद्गणैः अभिषे

शां·
वा·स्त्रः
३४

कं प्रकुर्वीन मंत्रैः पौराणिकैस्तथा ३७ ततः शुद्धोदकैः स्नानं यजमानस्य कारयेत् वास्तुमंडलम
ध्येनु ब्रह्मस्थाने प्रपूजयेत् ३८ सुरूपां द्विभुजां दिव्याम्बराभरणसंयुतां स्त्रीरूपां प्रमदावेशधारि
णीं सुमनोहरां ३९ महामाहूतिपूर्वेण पूजयेत्तां धरां पुनः धारयेति च मंत्रेण संप्रार्थ्य च पुनः पु
नः ४० सर्वदेवमयो वास्तु वास्तुदेवमयं परं ततः स्वनाममंत्रेण ध्यात्वा नत्वा च पूजयेत् ४१ त
तश्चतुर्मुखं देवं प्रजेशं चाहुयेत्ततः गंधादिभिश्च तं पूज्य प्रणम्य च पुनः पुनः ४२ वास्तुपुरुष
नमस्तेस्तु भूमिशय्यारत प्रभो मद्गेहं धनधान्यादिसमृद्धिं कुरु सर्वदा ४३ वाचयित्वा ततः स्वस्तिक
कंरां परिगृह्य च सूत्रमार्गेण तोयस्य धारां प्रादक्षिण्येन च ४४ पातयेत्तेन मार्गेण सर्वबीजानि चै
व हि सर्वबीजजलैरेवं तन्मार्गेणापि संचरेत् ४५ इति वास्तुविधानं तु कृत्वा तां स्नानमंडपात् समा
नोपशिलां तत्र सूत्रधारो गुणान्वितः ४६ ईशानादिक्रमेणैव विदिक्षु कीलकानारोपयेत् पार्श्वे

एम०
३४

34

शा
भागं तु कालानां तस्मिंस्तानत्परिवेष्टयेत् ४७ तत्र दिक्ताधनं कुर्यात् गृहमध्ये सुसाधिते ईशानादिक्र-
मेणैव खर्णे कुद्दालकेन तु ४८ खनित्वा कोणभागे तु मध्ये चैव विशेषतः नाभिमात्रेण यागर्त्ते
ला शि[illegible]नां स्थापनं शुभं ४९ सूत्रच्छेदे भवेन्मृत्युः कीले चावाङ्मुखे गदः स्कंदाच्युते शिरोरोगं करए
द्गृहपतेः स्मृतः ५० गृहेशस्य पतीनां च स्मृतिलोपो भयं सुदः भग्ने कीर्त्तिवधः कुंभे कुलस्योत्स-
र्गवर्ज्जिते ५१ सूत्रे प्रसार्यमाणे तु गर्धभो यदि रौति चेत् तत्रास्थिशल्यं जानीयात् श्वशृगालैर्लं- दि ।
घिते ५२ रविदीप्तादिशि यातु तत्र चेत्स्यरुखोरवः संस्पृष्टांगसमानेव तस्मिन् शल्यं विनिर्दिशेत्
५३ शिलाविन्यासकाले तु वामेतेद्विरदादयः तस्मिन्त देहसंभ्यत्तमस्थिशल्यं विनिर्दिशेत् ५४ कु-
र्वं वामनकं भिक्षुं वैद्यं रोगातुरानपि दर्शनं सूत्रकाले तु वर्ज्जयेच्छिल्पमिछता ५५ स्फोतो हुतहु-
ताशनाच्च मेघानां गर्ज्जितेन च गर्ज्जतामपि सिंहानां खनितं धनदं भवेत् ५६ सूत्रे प्रसार्यमाणे तु

दीप्तोऽग्निर्मेदिदृश्यते पुरुषोऽप्यट्टकाहूतोऽभवेद्राज्यमकंटकं ५७ शंखतूर्यादिनिर्घोषवसुभिर्विप्र
लंगृहं प्रोषितानां कन्यकानां चस्त्रीउतं वित्तमानं च ५८ प्रारंभे च शुभागेहगोपनेमसुरोगदा स्तं
भाधारोपनेमध्याप्रवेशे दृष्टिरुत्तमा ५९ दारुणां छेदने चैव दुःखशोकामयप्रदा पश्चिमास्त
मेयेचैवनतुसौख्यप्रदा स्मृता ६० छत्रध्वजापताकानां दर्शने निधिसंभवः पूर्णकुंभेनुसंप्राप्तिः
स्यैर्यं कलकलध्वनौ ६१ गृहकोणेषु सर्वेषु पूजां कृत्वा विधानतः ईशानमादितः कृत्वा प्राद
क्षिण्येन विन्यसेत् ६२ अनेनैव विधानेन स्तंभद्वारादिरोपणं वास्तुविद्याविधानस्तु कारयेत्सु
समाहितः ६३ नंदाभद्राजयारिक्ता पूर्णा नाम यथाक्रमं नंदायां पद्ममालिख्येभद्रासिंहास
नं तथा ६४ जयायां तोरणं छत्रं रिक्तायां कूर्ममेव च पूर्णायां तु चतुर्बाहुं विघ्नं संलेखयेद्बुधः
६५ ओं भूर्भुवः स्वेति तथा सर्वांनावाहनं स्मृतं ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईशानश्च सदाशिवः ६६ ए

तेपंचैवपंचेशुभस्तानावाहयेत्सुनः स्नपनंचततःकुर्याद्विधिदृष्टेनकर्मणा ६७ पंचभिःकलशै
र्युक्तास्तान्नामान्यतःशृणु पद्मश्चैवमहापद्मःशंखंचविजयंतथा पंचमंसर्वतोभद्रंमंत्रेणा
पूरयेच्चुतं ६८ अग्निमूर्द्धेतिचमन्त्रामहमन्त्रेतिवाहुतौः ६९ अश्वस्येतिकषायेनपल्लवेनजलेन
च गायत्र्याचगवांमूत्रैर्गंधद्वारेतिगोमयैः ७० आप्यायस्वेतिक्षीरेणदधिक्राव्णोतिवैदधिघृ
तवतीघृतेनचमधुवातेतिवैमधुः ७१ ययःदूर्भिमामितिचपंचगव्येनसंस्नपेत् देवस्यत्वेतिच
कुशैःकाण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीदूर्वया ७२ गंधद्वारेतिगंधेनपंचगव्येनवैतथा याओषधीरोषधीभिर्याः
फलानीतिफलोदकैः ७३ नमस्तेतिरूपरंगमन्त्राधाम्नसीतिच धाम्नादीन्तिवर्णमितिचक
लशेनतथैवच ७४ ओषधयइतिसप्तनैश्चयवोसीतियवोदकैः तिलोसीतितिलैःपंचनघे
तिचनदीजलैः ७५ इमंमेगंगेतिचतथातीर्थानामुदकेनच नमोस्तुरुद्रेभ्योमन्त्रानगदइतिसमु

शां०
वा० स्तः
३६

त्स्वात् ७६ स्योनापृथिवीति चमन्त्रासीता मांमधुमिश्रवा हिरण्यगर्भइतिवा सुवर्णोदिकस्तं
भवैः ७७ रूपेणवेति रूप्येण पादश्चायेतिवस्त्रलैः संस्नाप्यतीर्थपयसा ततः शुद्धोदकेन च ७८
संमार्ज्य शुभ्रवस्त्रेणगंधिनालिप्य सर्वतः ब्रह्मादीन्पूजयेत्तत्रनाममंत्रेणवा तथा ७९ उप
चारैः षोडशभिर्मूलमध्यशिरेष्वपि स्नपनं चाभिषेकं तु वेदमंत्रैश्च कारयेत् ८० आब्रह्मन्नि
तिनं दायामभद्रं कर्णेभिति वैतथा जातवेदसेति तथा यमायत्वेति मंत्रकैः ८१ पूर्णादर्वीति पूर्णा
योंक्रमेणापि समाचरेत् मूलमध्येपि च तथा नामभिर्मितमंत्रकैः ८२ ब्रह्मजज्ञानमिति च
विष्णोरराटमेव च नमस्ते रुद्र इति च इमंदेवेति संस्नपेत् ८३ शीर्षे चावाहनं कार्यं तद्विष्णोः प
रमं पदं इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदम् ८४ समस्येदेआधिपा इति च मंवकं यजाम
हे इति च मूर्द्धानं दिव इत्यपि च यथा संपूज्य च यथाविधिः ८५ तेभ्यो हिरण्यं दत्वा च वस्त्रालंकारवास
एम०
३६

36

सी ततस्तु पुण्यपात्रोयेन शिलान्यासं प्रकल्पयेत् ८६ ततः सुलग्ने संप्राप्ते पंचवाद्यानि वादयेत् नं
दां प्रगटस्यै शिलां नन्दाधारशिलां न्यसेत् ८७ तत्रोपरि न्यसेत्तत्र कलशं मंत्रमंत्रितं सर्वौषधि
जलोपेतं पारदाज्यमधुप्लुतं ८८ पिहितं रत्नगर्भं च तेजोराशिभिरन्वितं सदाशिवस्वरूपी च ध्या
त्वा पंचोपचारकैः ८९ संपूज्य दीपं विन्यस्य वामभागे प्रयत्नके ततोपरि न्यसेन्नंदां संपूज्य चय
थाविधि ९० नाभिमेतिच मंत्रेण त्वम्भिरोभवेति वैतथा प्रार्थनं च ततः कुर्याद्दागमोक्तेन मंत्रवित्
९१ नंदे त्वं नंदिनी पुंसां त्वामत्र स्थापयाम्यहं प्रासादे तिष्ठ संहृष्टा यावच्चंद्रार्कतारकाः ९२ आयुः
कामाश्रियं देहि देववासिनि नंदिनि अस्मिन्रक्षा त्वया कार्या प्रासादे यत्नतो मम ९३ महापद्मम
स्तत्र प्रजयेद्रत्नगर्भितं तत्र भद्रां च संस्थाप्य पूजयेन्नाममंत्रकैः ९४ भद्रंकरोति सा च मा स्थाप
येह्याहनैस्तथा भद्रे त्वं सर्वदा भद्रं लोकानां कुरु काश्यपि ९५ आयुर्दा कामदा देवि सुखदा च सदा

शां॰
वास्तु॰
३०

37

भवत्वामत्रस्थापयाम्यत्रगृहेस्मिन्भद्रदायिनि ९६ आधारोपरिबिम्बस्य कलशं शंखसंज्ञकं कोणे
संपूज्यविधिवज्जप्यात्संस्थापयेत्ततः ९७ गर्गगोत्रसमुद्भूतां त्रिनेत्रां च चतुर्भुजां प्रासादे स्थाप
याम्यघजयांचाहं विलोचनां ९८ नित्यंजयायभद्रं सर्वत्वामिनोभवभार्गवि जातवेदसेतिमंत्रेण
पूर्वोक्तेन च मंत्रतः ९९ आधारोपरिबिम्बस्य विजयं कलशं ततः रिक्तां संस्थापयेत्तत्र मंत्रेणानेन मं
त्रवित् १०० संवत्कंयजामहे इति तथावाहणमंत्रकैः स्थापयेत्साध्येपेनद्धतरिक्तां रिक्तार्तिहारिणीं
१ रिक्ते त्वं रिक्तदोषघ्ने सिद्धिमुक्तिप्रदे शुभे सर्वदा सर्वदोषघ्निति स्थापयाम्यत्र नंदिनि २ आधारबि
म्बस्य मध्ये सर्वतोभद्रसंज्ञकं पूर्णोल्लान्वितं पुष्टं सर्वैर्मंत्राभिमंत्रितं ३ तां च संपूज्य विधिवद्ध्यात्वा
तत्र सदाशिवं तत्रोपरिन्यसेत्स्वर्णां पूर्णानंदप्रदायिनीं ४ पूर्णे त्वं सर्वदा पूर्णा लोकानां कुरु काश्य राम॰
पि आयुर्दा कामदा देवि धनदा सुतदा तथा ५ गृहोधारणवालकमपीवालकदीपनसंपुतानाम्रतेना ३०

स्तिजगतामाधारं च जगत्स्थितये ६ पूर्णोद्वर्वीतिमंत्रेण इमंमेदेवेतिवैतथा ७ मूर्द्धानंदिवेतिचतथा
शांतिमंत्रैस्तथैवच सहस्रशीर्षेतियोडशभिरग्निमीलेतिवैतथा ८ इषेत्वोर्ज्जेत्वग्नआयाही
तिनथापुनः शन्नोदेवीतिमंत्रेण स्थापयेत्स्वपतः शुचिः ९ मूर्द्धादिनाहृदो कुसमादक्षिणेपेनस
र्वतः ईशानादिक्रमेणैव स्थाप्याःसर्वार्थसिद्धये १० अग्नौपावैववर्णोनामाग्रेपादिक्रमेणच
सर्वेषामपिवर्णानांवैविदिक्षुतिसृष्वपि ११ मांतुदेवगणाः सर्वेपूजामादायपार्थिवात् दक्षिणांश
स्थलेतद्दद्यथाविधानुसारतः १२ उदकुम्भस्थापनंततः स्मरन्स्वेतिपुनःपुनः गांसवत्सांसुवर्णयुतांन
यावालोयुगान्वितां १४ महतांनेग्नासुतान्वस्त्रानाचामीमनिवेदयेत् देवतंचततस्तोष्यस्मै
शुभान्वितैः पत्नीत्वेसमवानपि १५ दक्षिणांचतथोर्देयाद्धुतञ्छामांकिलोकयेत् रक्षाबंधमंत्रपा
ठस्नापुषंचसमाचरेत् १६ ऋत्विग्भ्योदक्षिणांदद्यात्किंचिद्भ्यश्चस्वशक्तितः दीनांधकृपणोभ्य

इष्टकार्य्यप्रसिध्यर्थंपुनरागमनायच ततस्तुसंपुटके मृत्वाग्नौ नाष्टोघमिवेदयेत्

वा.सु. शा. ३८ अरघाद्दितानुसारतः १७ शिलिवर्गोक्तसंतोष्यदानमानैस्तथैव च यद्देवायतने वापि प्रासादे
वा तथैव च १८ संप्राप्नोति नरो लक्ष्मीं पुत्रपौत्रधनान्वितः १९ इति शिलान्यासे पंचमोऽध्यायः ५
अथातः संप्रवक्ष्यामि प्रासादानां विधानकं देवो हद्रुस्तथा विष्णुर्ब्रह्माद्याः सुरसत्तमाः प्रतिष्ठा
38 प्यशुभे स्थाने ह्यसत्स्थाने भयावहाः गत्वा द्विलक्षणो धात्री गंधवत्वादनया भवेत् २ वर्णेन च सु
रश्रेष्ठ सा मही सर्वकामदा पितामहस्य पुरतः कुलानष्टौ तु घानितु ३ तारयेदात्मना सार्द्धं विंश
मन्दिरकारकः अपि नः सकुले कश्चिद्विष्णुभक्तो भविष्यति ४ येऽस्माकं पतितस्तदा मत्तपाकरिष्यामि ह
रेगृहं तेषां विलीयते पापं पूर्वजन्मशतोद्भवं ५ सुरवेश्मनि यावंतो हि जेद्रुः परमाणवः ताव
द्वर्षसहस्राणि स्वर्गलोके महीपते ६ प्रासादे मृन्मये पुण्यं मये न तत्काष्ठिते पुरा तस्माद्दशगुणं पु
ण्यं कृते शैलमये भवेत् ७ ततो दशगुणं लोकहेताम्रे शतगुणं ततः सहस्रगुणितं रौप्ये तस्मात्तु एस. ३८

कोटिसहस्रकं ८ अनेनफलमाप्नोतिरत्नचित्रेमनोहरे कनिष्ठंमध्यमंश्रेष्ठंकारयित्वाहरेर्गृहं
९ स्वर्गंचवैभवंलोकंमोक्षंचलभतेनरः मान् वाल्मीकस्त्रीपुमानापिषांमुनिर्भवनंहरेः १० वा
सुदेवस्यकुर्वीतनेष्यतितल्लोकगामिनः पांसुभिःशस्यतेगेहेस्राप्रासादविधौतथा ११ योविधि
गृहनिर्माणेशिलान्यासस्यकर्मणि प्रासादादिषुसन्न्यासःशिलाश्चत्वारएवच १२ नंदाभद्राजया
पूर्णाश्चाग्नेयादिषुविन्यसेत् चतुःषष्टिपदोवास्तुःप्रासादादिषुविन्यसेत् १३ ब्रह्माचतुष्पदो
स्यत्रशेषाःस्वस्वपदेस्थिताः वास्तुपूजाविधिश्चात्रगृहस्थापनकर्मवत् १४ संपूज्यवास्तुंवि
धिवच्छिलान्यासंततश्चरेत् आदावेवसमासेनशिलालक्षणमुत्तमं १५ शिलान्यासविधानंतु
प्रोच्यतेतदनंतरं शिलावापीष्टकावापिचतत्लोलक्षणान्विता १६ प्रासादाद्येविधानेऽस्मत्स्था
सुमनोहराः चतुरस्राःसमाःकृत्वासमंतात्तुल्यसंमिताः १७ विस्तारस्यत्रिभागेनवातुल्येनसुसं

वा.ल. शां. ३९ 39

मिताः शिलानामिष्टकानां च प्रमाणोल्लक्षणं स्मृतं १८ नंद्यावर्त्तसुसंस्थिता हृद्याः शिला वाप्यथवेष्ट
काः शिला हस्तायामो विंशाल्पं दीर्घाश्चेष्टकाः स्मृताः १९ संपूर्णाः सुतलाः स्निग्धाः सुसमाल
क्षणान्विताः कुशदूर्वांकिता धन्याः सध्वजछत्रचामराः २० सकुशास्तरणोपेताः कूर्ममत्स्यफ
लान्विताः दर्पणाहस्तिवज्रांकाः प्रशस्तह्यल्पलांछिताः २१ शस्तपक्षिमृगांकाश्च दृष्टांकाः स्वेदा
हिताः स्वस्तिका वेदिकायुक्ता नंद्यावर्त्तांकलांछिताः २२ पद्मादिलक्षणोपेताः शिलास्सर्वार्थसि
द्धिदाः तथा गोवाजिपादांकाः शिलाधन्याः सुखावहाः २३ क्रव्यादमृगपादांकाः नशस्ता पक्षि
णालेख्या दिग्धरावहुदीनाश्च दीर्घह्रस्वाः स्तनान्विताः २४ विवर्णास्फुटिता भग्नाः संस्पाश्चाल
क्षणाश्च ताः प्रशस्तप्राणिरूपांकाः प्रशस्तह्यल्पलांछिताः २५ यथोक्तलक्षणोपेताः शिलानित्यं
सुखावहाः इष्टकानां समासेन लक्षणं श्रृणु सांप्रतं २६ एकवर्णाः सुपक्वाश्च बहुज्योणाश्च व एम. ३९

र्जिताः अङ्गारान्विता नेष्टाः कृष्णवर्णाः सशर्कराः २७ भग्नाश्च विषमा हीना वर्जनीयाः प्र
यत्नतः सुसमाः पाण्डुरा रक्तवर्णाश्च नुरला मनोरमाः २८ नंदाघाग्रहमानेन अंगुलैः परिकल्पिताः
शिलान्यासः प्रकर्तव्यः प्रासादे तु शिलामये २९ इष्टकानां तु विन्यासः प्रासादे चेष्टकामये न
स्याः पीठं प्रकुर्वीत तावद्देवप्रमाणतः ३० आधारनामा तु शिला सुदृढा सुमनोहरा शैलजे शैलजः
पीठश्चेष्टके चेष्टकः स्मृतः ३१ शिलान्यासादिकं भद्रे मूलपादाद्विधीयते गर्त्तान्विधाय कोणेषु च
तुर्वेदिसमन्वितान् तत्रोपरि च शुक्लानां तंदुलानां च पूरणं अग्नेयादिक्रमेणैव तासां स्थानानि क
ल्पयेत् ३२ तत्राधारशिलां न्यस्य ह्याधारो भव इति मंत्रकः प्रतिष्ठाप्य चतुर्ष्वेव कोणेषु विनिधाय च
३४ तेषां क्रमेण तन्मध्ये कलशान्स्थापयेत्क्रमात् पद्मश्चैव महापद्मः शंखो मकरकच्छपा ३५
चत्वारः कलशाह्वे तेष्वाप्यमंत्रेण मंत्रिताः पल्लवैः सर्वगंधैश्च सर्वौषधिभिरन्विताः ३६ रत्नैः

वास्तु॰
शां॰
५०
50

समुद्रजैर्मुक्ताश्चाष्टधातुभिरन्विताः पुरापतौ क्षीरोदकैर्युक्ताः कृतोदुंबरसंभवाः ३७ ततोपरिम
सेल्लं दत्वा शुभलग्ने च शुभे दिने संस्नाप्य पुरापतेयेनाल्लाय फट् इति मंत्रतः ३८ पुनः स्नात्वा च मंत्रे
णाहं माज्यं परिपूरयेत् ॐ नं दाये नमः गंधादि उपचारान्प्रदापयेत् ३९ गीतवादित्रघोषेण वेदध्व
निपुतेन च प्रागुत्तरशिरस्कां तां स्थापयेत्स्वयं ततः शुचिः ४० ततो ध्यात्वा तं संगर स्वाहा फट् इति पूजयेत्पुनः
दिव्यरूपां सुवर्णाभां सर्वाभरणभूषितां सर्वलक्षणसंपूर्णां परितुष्टां स्मिताननां ४१ ध्यात्वा स
मंत्रमुच्चार्य प्रणम्य च पुनः पुनः ४२ आवाहयेत्ततो नं दायं मंत्रैर्वैदिकतांत्रिकैः संपूजयेत्पुनस्तां
श्च वस्त्रगंधादिना ततः ४३ धूपयित्वाथ सामान्यमुद्रां बध्वाथ मंत्रवित् कल्पयेत्स्वैर्वचनैर्वै घंट
विमांसादिसंयुते ४४ ॐ नं दाये नमः एह्येहि पूजये च्छुद्रमानसः ॐ नं देवं नंदिनी पुंस्त्वां त्वामत्र
स्थापयाम्यहं ४५ प्रासादेति ष्ठ संहृष्टा यावद्वै चंद्रतारकं आयुः कामं श्रियं नंदे देहि दासि त्वं सदा न एम॰ ५०

णं ४६ अस्मिन्नस्मात्वमाकार्यो प्रासादे मन्त्रतः सदा इति मंत्रं समुच्चार्य आग्नेये तु ततः परं ४७
भद्रं मह्यं पूजयेत्तद्वन्नाममंत्रेण पूर्ववत् भद्रे त्वं सर्वदा भद्रं लोकानां कुरु काश्यपि ४८ आयुः
कामप्रदा देवि लोकानां चैव सिद्धिदा नैऋत्ये स्थापयेत्तां च जयां तद्वत्प्रपूजयेत् ४९ नाममंत्रे
ण पूर्वोक्तमंत्रेण च तथा पुनः ॐ जये त्वं सर्वदा भद्रे संतिष्ठ स्थापयाम्यहं ५० नित्यं जयावहा
दिव्पूर्वाभिमिनः शीघ्रदा भव वायव्ये स्थापयेत्तां च जयां सर्वार्थसिद्धये ५१ ईशाने स्थापयेत्पू
र्णां पूर्ववत्संप्रपूज्य च ॐ पूर्णे त्वं तु महाविद्ये सर्वसंदोहलक्षणे ५२ संपूर्णं सर्वमेवात्र प्रासादे
कुरु सर्वदा शिलानामिष्टकानां तु वाचनं तदनंतरं ५३ न कर्तव्यं तु मनसापि पितुः शुभमिच्छ
ता आचार्याय च गां दद्यात्सवत्सां हेमसंयुतां ५४ ऋत्विग्भ्यो दक्षिणां दद्यात् शिल्पिभ्यश्च स्वशक्ति
तः दैवज्ञं पूजयेच्छक्त्या स्थपतिं च विशेषतः ५५ ब्राह्मणान्भोजयेच्छक्त्या दीनांधांश्चैव तो

पयेत् एवंबाह्यवलिंकृत्वाभजेत्सोउशभाजिकाः ५६ तस्यमध्येचतुर्भागंतस्मिन्गर्भंचकार
५१ येत् भागद्वादशकंसार्द्धंततस्तत्परिकल्पयेत् ५७ चतुर्भागेनभित्तीनामुच्छ्रायःस्यात्प्रमाणा
51 तः द्विगुणस्तःशिखरोच्छ्रायोभित्युच्छ्रायाद्वितः ५८ शिखरार्द्धस्यचार्द्धेनविधेयातुप्रदक्षि
णा चतुर्दिक्षुतथाह्येयानिर्गमस्तुतथाबुधैः ५९ गर्भसूत्रद्वयंभागेविस्तारेमंडपस्यतु
आयतस्तोपविभागांशैर्भद्रयुक्तःसुशोभनः ६० पंचभागेनसंभज्यगर्भमानेनविचक्षणाः भा
गमेकंमंडपः एतत्सामान्यमुद्दिष्टंप्रासादस्यैहलक्षणं ६१ अथान्यत्प्रवक्ष्यामिप्रासादं
लिंगमानतः लिंगपूजाप्रमाणेनकर्त्तव्यापीठिकाबुधः ६२ पीठिकार्द्धेनभागःस्यात्तन्माने
नतुभित्तयः बाह्यभित्तिप्रमाणेनउत्सेधस्तुभवेत्ततः ६४ भित्युच्छ्रायातुद्विगुणः शिखरस्य
समुच्छ्रयः शिखरस्यचतुर्भागाःकर्त्तव्याःस्यात्प्रदक्षिणा ६५ प्रदक्षिणायास्तस्मात्स्वग्रतो एम· ५१
गृहीत्वातुप्राग्ग्रीवंकल्पयेद्बुधः । गर्भसूत्रसमोभागकमेतोमद्यतो

मंडपो भवेत् तस्य चार्द्धेन कर्त्तव्यस्त्वग्रतो मुखमंडपः ६६ प्रासादान्निर्गतौ कार्यौ कपोतौ गर्भमा
नतः ऊर्ध्वं भित्त्युच्छ्रायात्तस्य मंजरीन्तु प्रकल्पयेत् ६७ मंजर्याश्चार्द्धभागेन शुकनासं प्रकल्पये
त् ऊर्ध्वं तथार्द्धभागेन वेदीबंधो भवेदिह वेद्याश्चोपरि यच्छेषं कंठमामलसारकं एवं विभज्य
प्रासादं शोभनं कारयेद्बुधः ६९ अथान्यं च प्रवक्ष्यामि प्रासादस्येह लक्षणं गर्भमानेन प्रासा
दप्रमाणं शृणुत द्विजाः ७० विभज्य नवधा गर्भं मध्ये लिंगस्य पीठिका पादाष्टकं तु रुचिरं पार्श्व
तः परिकल्पयेत् ७१ मानेमानेन विस्तारो भित्तीनां तु विधीयते पादे पंचगुणं कृत्वा भित्तीनामुच्छ्र
यो भवेत् ७२ स एव शिखरस्यापि द्विगुणः स्यात्समुच्छ्रयः चतुर्धा तु शिरं भज्य अर्धभागद्वयस्य वा
७३ शुकनासं प्रकुर्वीत तृतीये वेदिका मता कंठमामलसारं तु चतुर्थे परिकल्पयेत् ७४ कपोलयो
स्तु संहारो द्विगुणोस्य विधीयते शोभनैः पत्रवल्लीभिः रंडकैश्च विभूषितः ७५ प्रासादे प्रततो यत्क

वास्तु॰ शा॰ ५२

42

मयानुपूर्व्यंनिवेदितः प्रासादास्समपरंतद्वत्प्रासादंशृणुतद्द्विजाः ७६ त्रिमेखलंकारयेत्सोत्रंपत्रतिहं
तिर्द्वनाः एवंकृत्वानुमानेनवाह्यभागविनिर्गतं ७७ नेमीपादेनविस्तीर्णोप्रासादस्यसमंत
तः गर्भेनुद्विगुणंकुर्यान्नेमीमानंप्रवेदिह ७८ स एवमित्तोसात्सेधोद्विगुणःशिखरोमतः प्रा
ग्ग्रीवंपंचभागेननिष्क्रान्तस्त्वस्यचोच्यते ७९ कारयेच्छिखरंतद्वत्प्राकारस्यविधानतः प्रा
ग्ग्रीवंतस्यमानेनविष्कंभेनविशेषतः ८० कुर्याद्द्वपंचभागेनप्राग्ग्रीवंकर्णमेखलतः कारये
त्कनकंतत्रगर्भान्तेहारमेखलतः ८१ एवंतुत्रिविधंकुर्याज्ज्येष्ठमध्यकनीयसं लिंगमानानुभेदे
नरूपभेदेनवापुनः ८२ एतेप्रासादास्ततःप्रोक्तानामतःशृणुताधुना मेरुमंदिरकैलासकुंभसिं
हमृगालया ८३ विमानछंदकस्तद्वच्चतुरस्रस्तथैवच अष्टास्रःषोडशास्रश्चवर्तुलःसर्वभद्र
कः ८४ सिंहश्चनंदनश्चैवनंदिवर्धनएवच सिंहोवृषःसुवर्णश्चपद्मकोथसमुद्गकः ८५ प्रासा

राम॰ ५२

द्रानामतः प्रोक्ता विभागं शृणुत द्विजाः शतशृंगश्चतुर्द्वारो भूमिका षोडशोच्छ्रितः ८६ नानावि
चित्रशिखरो मेरुः प्रासाद उच्यते मंदरो द्वादश प्रोक्तः कैलासो नवभूमिकः ८७ विमानछंदकं
तद्वदनेकशिखरान्ततः स चाष्टभूमिकस्तद्वत् सप्तभिर्नंदिवर्द्धनः ८८ विंशांडकसमायुक्तो नंदनः
समुदाहृतः षोडशांडकसंयुक्तो नानारूपसमन्वितः ८९ अनेकशिखरस्तद्वत् सर्वतोभद्र उच्यते
चंद्रशालासमायेतो विज्ञेयः पंचभूमिकः ९० वलभीछंदकस्तद्वच्छुकनासत्रयान्वितः वृष
स्योच्छ्रायतस्तुल्यो मंडलश्चात्रिवर्जितः ९१ सिंहः सिंहगतिर्ज्ञेयो गजो गजसमस्तथा कुंभः कुं
भाकृतिर्ज्ञेयस्तद्भूमिका नवकोच्छ्रयः ९२ अंगुलीपुरसंस्थानपंचांडकविभूषितः षोड
शास्त्रः समंतात्तु विज्ञेयः ससमुद्गकः ९३ पार्श्वयोश्चंद्रशालास्य उच्छ्रायो भूमिका द्वयं तथैक
पद्मकः प्रोक्तः उच्छ्रायो भूमिकाद्वयं ९४ षोडशास्त्रः स विज्ञेयो विचित्रशिखरः शुभः मृगराज

वा॰ला॰ लकविन्यानःचंद्रशालाविभूषितः ९५ ग्रीवाग्रीवेनविशालेनभूमिकासप्तनुन्नतः अनेकत्वं
शा॰ द्रशालकगजप्रासादउच्यते ९६ पर्यंगुहस्तजोवैगरुडोनामनामतः सप्तभूम्युच्छ्रयस्तद्वत्
४२ द्रशालात्रयान्वितः ९७ भूमिकास्तुषडशीतिर्विज्ञेयास्तःसर्वतोभवेत् तथाप्यामोगरुडस्तद्वत्कुलामो
43 दशभूमिकः ९८ पद्मकःषोडशाग्रस्तुभूमिद्वयमथाधिकः पद्मतुल्यप्रमाणेनश्रीवृक्षक
लि॰ कृतिस्ततः ९९ पंचांडकस्तुभूमिस्तगर्भेहस्तचतुष्टयं वृषोभवतिनाम्नायःप्रासादःसार्वेका
मिकः १०० समकाःपंचकाश्चैवप्रासादाषेमयोदिताः सिंहस्यतेसमात्तेयापेचाम्येसमा
नाम नः १ चंद्रशालैःसमोपेताःसर्वेप्रासाग्रीवसंयुताः ऐष्टिकादारवाश्चैवशैलजाश्चसतोरणाः
२ मेरुः पंचाशहस्तःस्यान्मंदरःपंचहीनकः चत्वारिंशत्तुकैलासश्चतुर्विंशद्विमानकः ३
नंदिवर्द्धनकस्तद्वद्वात्रिंशत्समुद्राहृतः त्रिंशद्भिर्नंदनःप्रोक्तःसर्वतोभद्रकस्तथा ४ एतेषां एम॰ ४२

उशाहस्ताः स्मृश्चत्वारो देववल्लभाः कैलासो मरुराजश्च वितानच्छंदको गजः ५ एते द्वादशह
स्ताः स्मृरेतेषां सिंहतारकः गरुडो हंसकश्चैतेपः सिंहो दशउदाहृतः ६ एवमेव प्रमाणेन कर्त्ते
आः शुभलक्षणाः पक्षिराक्षसनागानां मात्रहस्तः प्रशस्यते ७ तथामेवोदपः स्तम्भेष्वष्टलिं
गाः शुभावहाः श्रीहंसकादयश्चाष्टौ मध्यमस्यउदाहृताः ८ तथाहंसादयः पंचकन्यास्ते
शुभदाः मताः अथातः संप्रवक्ष्यामि शक्त्या लिंगस्य लक्षणं ९ लिंगदैर्घ्यांगुलैर्लिंगविस्ता
रं गणयेद्बुधः लिंगविस्तारमानेन त्रिगुणं पीठविस्तरं १० गर्भगेहस्य विस्तारं त्रिभागं परि
कल्पयेत् तेषु भागेषु चैकेन पीठविस्तारमाचरेत् ११ दीर्घं कुर्वीत पीठानां विष्णुभागावसा
नकं मूले मध्ये[illegible]ग्रे च ब्रह्मविष्णुहरांशकं १२ पीठिकालक्षणं वक्ष्ये यथावदनुपूर्वशः
पीठाङ्गुष्ठं यथावच्च भागाभ्योउशकारयेत् १३ समावेकः प्रतिष्ठःस्यात्त्वनुर्भिर्जगतीमता

लिंगादैर्घ्यसमं वापि कारयेत्पीठविस्तरं
ग्पयेद्वा गर्भमानेन कुर्यात्पीठस्य विस्तरं ?

वास्तु शा० ४४ 44

वृत्तो भागस्तथैकस्मादूर्ध्वं तु भागतः १४ भागैस्त्रिभिस्तथा कंठं कंठपट्टस्त्रिभागतः
भागैकमर्द्धं कंठस्य शेषभागेन पट्टिका १५ प्रविष्टं भागमेकं तु तेन भागेन
पट्टिका मेकं तु जगती यावदेव तु निर्गमस्तु पुनस्तस्या यावदूर्द्ध्वोपपट्टिका १६ वारिनिर्गमना
र्थेस्तु तत्र कार्यः प्रनालकं लिंगं बाणादिकं कुर्यात्तत्ता शवाद्त्रिभागिते १७ पंचभागं द्विभा
गं वा मध्या मोल्पं यथास्थिरं सप्तभागकृते लिंगे चतुराशान्निवेदयेत् १८ पीठमध्यगते गर्त्ते
त्रिभागे चैकभागकं पंचभागे तु भागांस्त्रीन् द्विभागे द्व्यं यथाक्रमं १९ एवं बाणादिलिंगानां प्रवे
शः शिवनोदितः स्थूलं शिरः कृशं मूलं उत्तमं तन्मुखं शिरः २० तत्र निम्नमिति ख्यातं बाल
गेहादिलिंगके अज्ञातमुखदृष्टानां कन्यास्थूलं मुखं शिरः २१ ज्येष्ठा मध्या कनिष्ठा च त्रि
विधा ब्रह्मणः शिलाः त्रिगुणं विस्तृतां कुर्यात् स्वयं वा प्रकारकैः २२ उक्तानामपि पीठानां एम० ४४

विस्तारादधिकांगुलैः त्रिभागपीठविस्तारं कृत्वा तत्रैकभागतः २३ दीर्घं कुर्यात्प्रनालं तं तन्त्रि
भागैकविस्तरं ब्रह्मसूत्रचतुष्केतु स्थाप्यं कूर्मं शिलान्ततः २४ तद्गर्भे विन्यसेत्कूर्मं सौवर्णं
हारसंयुतं तत्ररत्नादिभिः सार्धं मृण्मिश्च तद्दर्पसेत् २५ तस्यैव हितत्तद्गर्भे नीरंध्रं वज्रलेप
कैः लिप्त्वाथ शांतितोयेन प्रोक्षयेल्लिंगोक्तवर्त्मनः २६ ततस्तेजोधियो शक्तिं कल्पितासनरूपि
णीं स्थापयेत्सुमुहूर्त्ते लग्ने तु दैवज्ञोक्ते मुहूर्त्तके २७ अथातः संप्रवक्ष्यामि मंडपानां च लक्षणं
मंडपास्त्ववरान्वक्ष्ये प्रासादस्यानुरूपतः त्रिविधा मंडपाः कार्याः श्रेष्ठमध्यकनीयसः नामत
स्तान्प्रवक्ष्यामि शृणुध्वं द्विजसत्तमाः २९ पुष्पकः पुष्पभद्रश्च सुवृत्तो मृतनंदनः कौशल्यो
बुद्धिसंकीर्णो गजभद्रो जयावहः ३० श्रीवृक्षो विजयश्चैव वास्तुकीर्णश्रुतंधरः पंचभद्रो वि
लासश्च संश्लिष्टः शत्रुमर्दनः ३१ भाग्यपंचो नंदनश्च मानवो मानभद्रकः सुग्रीवो हर्षणश्चैव कर्क

दि॰ द्व्यंबयाऽमूतान्न वितेपो द्विहीनो वालुकोर्णको मद्विहीनः स्तुतिधरोद्विहीनोयमभद्रकः ॥ अष्टत्रिंशद्विला सम्यक् संस्थिता यस्तु हिहीनकः
नकनुबद्धेनो धूलो त्रिशद्गुणकस्तथा त्रिंशत् तत्र भोनंद नक्षमानवोपक्षविंशति पादविंशति मीनभद्रोऽग्निः सुश्रीवसंज्ञकः ॥५

कु॰ स्त॰ शा॰ ४५ णोकारमदाधिकः २२ सिंहश्च पामभद्रश्च शत्रुघ्नश्च तथैव च सप्तविंशतिरेखाभतालस्य
णोश्चनुदद्विजाः २३ स्तंभापत्र चतुःषष्टि पुष्पकः समुदाहृतः द्वाषष्टिः पुष्पभद्रस्तु षष्टि
स्तु वृत उच्यते २४ अष्टपंचाशकस्तंभः कल्पते मम नंदनः कौशल्यो यद्विपंचाशत् चतुःपं
45 चाशतासुनः २५ नाम्नातु वुद्धिसंकोणोद्विहीनो राजभद्रकः जयावहा द्विपंचाशच्छ्रीवत्स
स्तु द्विहीनकः २६ द्वात्रिंशद्रूपणो हेमः कर्णोकारश्च विंशतिः पदद्विको द्वाविंशतिर्मिद्वि
रष्टः सिंह उच्यते २७ द्विहीनो पामभद्रस्तु शत्रुश्च निगद्यते पामभद्रः कविलोक्ता द्वाद
शास्तंभस्तु पुनः २८ मंडपाः कथिता ह्येते नपमावलुप्तलक्षणान्विताः त्रिकोणं वृत्तमध्ये तु अ
ष्टकोणं द्विरष्टकं २९ चतुःकोणं च कर्तव्यं संस्थानमंडपस्य तु राज्यं च विजयं चैव क्रमात् पूर्व
द्वितमेव च ४० पुत्रलाभः श्रियः पुष्टिर्लिंका दिगुक्रमान्वेत एवं तु सुभद्रः प्रोक्तश्च एम॰ ४५

न्मयानुभयावहः ४१ इति षष्ठोऽध्यायः ६ अथातः शृणु विप्रेंद्र द्वाराणां लक्षणमुत्तमं द्वारा
णां चैव विन्यासाः पक्षाः पंचदशः स्मृताः ४२ त्रिषु त्रिषु च मासेषु नभस्यादिषु वै क्रमा
त् यन्मुखो वास्तु नरस्तन्मुखं सदनं शुभं ४३ अन्यन्मुखगेहं तु दुःखशोकभयप्रदं तस्मात्त
द्दिग्मुखद्वारं प्रशस्तं नान्यदिग्मुखं ४४ अथ द्वितीयः त्रिषु त्रिषु राशीनां कन्यादीनां स्थिते
रवौ पूर्वादिषु न कर्तव्यं द्वारं चैव यथाक्रमात् ४५ अथ तृतीयः कर्ककुंभगते सूर्ये मुखं स्या
त्पूर्वपश्चिमं मेषकीटगते वापि मुखं चोत्तरदक्षिणे ४६ मुखानि चान्यथा कर्तुर्व्याधिशोक
भयानि च अन्यराशिगते सूर्ये न विदध्यात्कदाचन ४७ अथ चतुर्थः सिंहे तु पश्चिमद्वारं तु
लायां चोत्तरे तथा कर्कटे पूर्वदिग्द्वारं द्वारं पश्चिमपश्चिमवर्जितं ४८ कर्कटे चैव सिंहस्य
पूर्वद्वारेण शोभनं तुलायां वृश्चिके चैव द्वारं पश्चिमवर्जितं ४९ कर्कटे कैव सिंहस्यैया

वा·स्तु· शा· ९६

46

मद्वारं न शोभनं स्यात् मकरकुंभमध्ये सौम्यद्वारं च निंदितं ५० न युक्कुम्भाधनुर्मीनसंस्थितेऽर्के
न कारयेत् द्वारं तं भीतस्मादाह्यसंचयं च विवर्ज्जयेत् ५१ मात्वे सिंहे च राहूणां छेदनं नैव कार-
येत् मोहात्कुर्वंति ये मूढाः ल्लद्द्हे ह्यग्निभयं भवेत् ५२ अथ पंचमः पूर्णोद्दिष्टमीयावत्सर्वेस्मा
परिवर्ज्जयेत् उत्तरास्यं न कुर्वीत नवम्यादि चतुर्दशी ५३ अथ षष्ठः प्रसङ्गुर्वं ब्राह्मणां क्षत्रि-
याणां तथोत्तरे वैश्यानां पूर्वदिग्द्वारं शूद्राणां दक्षिणे शुभं ५४ अथ सप्तमः कर्कटो वृश्चि-
को मीनो ब्राह्मणाः परिकीर्त्तिताः मेषः सिंहो धनुर्द्धारी राशयः क्षत्रियाः स्मृताः ५५ वैश्या वृ-
षमृगौ कन्या शूद्राः शेषाः प्रकीर्त्तिताः वर्णक्रमेण पूर्वोदक्दक्षिणे पश्चिमे तथा ५६ यो
यस्य राशिर्मर्त्यस्य तस्य द्वारं ततश्चरेत् दिशि तद्विपरीतं तु कर्तुर्नेष्टफलं भवेत् ५७ अथ पाष्ट- एम·
ष्टमः धनुर्मेषसिंहे प्राशस्त्ये नाम्ललदा पूर्वभागे स्यात् द्वारमाद्यं मृगः कन्यका गो वृ द्वारं च याम्ये ९६

तुलामिथुनकुंभेतथापश्चिमास्यं ५८ कर्कटेवृश्चिकेमीनेराशित्रयेचोत्तरेन्यसेत् अथनवमः
कृत्तिकाद्यंसप्तपूर्वेमघाद्यंसप्तदक्षिणे मैत्राद्यंपश्चिमेसप्तधनिष्ठाद्यंसप्तउत्तरे यद्दिशिस्थे।
ऽस्मितेचंद्रेतद्दिग्द्वारंप्रशस्यते ६० पूर्वदक्षिणयामध्येनविदध्यात्कदाचन अथदशमः प्रागा
दिविन्यसेद्दुर्गान्तंअमार्गेणवैद्विजाः ६१ सिंहेचोत्तरदिग्द्वारंपश्चिमास्यंविवर्जयेत् प्राग्दक्षि
णगजेद्वारंवृषेप्राच्यांनचान्यदिक् ६२ पृष्ठद्वारंनकर्तव्यंकोणेष्वेवविशेषतः अथद्वादशः त्रि
षुत्रिषुचमासेषुमार्गशीर्षादिषुक्रमात् ६३ पूर्वदक्षिणतोयेशपौलस्त्याशाक्रमाद्गृहः द्वारेव
हिर्मपंप्रोक्तंतत्तमेवंशविनाशनं ६४ अथत्रयोदशः [illegible]पुरक्षः कुवेराग्निजलेचवायव्येवापश्च
काष्ठगृहचभानुवारेणत् वसेत्तमघ्नाष्टसुदिक्षुचक्रेसुखेविविवर्ज्योगमनेगृहेच ६५ अथचतुर्द
शः धूर्वेखावंगृहंप्रोक्तंसर्वद्वारविवर्जितं धान्येपूर्वेदिशिद्वारंदक्षिणेजयसंज्ञकं ६६ प्राग्द

47

क्षिणेनंदृग्गृहेपश्चिमेत्वेरमेवच प्राक्पत्तमेतथाकांतेप्रत्यग्याम्यमनोरमे ६७ धनदेपश्चिमं
वर्ज्यंक्षयंप्रागुत्तरेतथा प्रागुत्तरेकूरसंज्ञेविपदेदक्षिणेतथा ६८ धनदेपश्चिमंवर्ज्यंक्षयंचो
त्तरपश्चिमे प्राक्केदृढदक्षिणेसौम्येविपुलेपूर्वमेवच ६९ विजयाख्येचतुर्द्वारंअलिंदैःसर्वतो
युतं राज्ञांसिद्धिकरंप्रोक्तंसर्वतोभद्रसंज्ञकं ७० अथपंचदशःद्वारचक्रंप्रवक्ष्यामियदुक्तंब्रह्म
णापुरासप्तभद्रंचतुष्कंतुद्वारस्योपरिविन्यसेत ७१ द्वेद्वेकोणेप्रदातव्येशाखायुग्मेद्वयंद्वयं अ
धश्चत्रीणिदेयानिवेदामध्येप्रतिष्ठिताः ७२ राज्यंस्यादूर्ध्वेनक्षत्रेकोणेपूद्वासनंभवेत शा
खायांलभतेलक्ष्मीध्वजेचैवमतिर्भवेत ७३ मध्यस्थेशुभवेत्सौख्यंचिंतनीयंसदाबुधैः अ
श्विनीचोत्तराहस्तातिष्यश्रुतिमृगाःशुभाः ७४ स्वातीपूर्व्वेचरोहिण्यांद्वारशाखावरोपणंपं
चमीधनदाचैवमुनिनंदवसोशुभं ७५ प्रतिपत्सुनकर्त्तव्यंकृतेदुःखमवाप्नुयात द्वितीयायां

राम:
५८

द्रव्यहानिः पशुपुत्रविनाशनं ७६ हस्तीप्यारोगदा ज्ञेया चतुर्थी भंगकारिणी कुलक्षयेन चाप्य
श्रीरश्मिधननाशिनी ७७ विरोधकृत्त्वमावास्यानस्याच्छाखावरोपणं केंद्रत्रिकोणेषु शुभैः
पापैस्त्र्यायारिगैस्तथा ७८ घनांवरे स्युर्द्विपुते द्वारशाखावरोपणं शुभः स्याच्छुभवारे च पंच
केन त्रिपुष्करे ७९ आग्नेयमधिष्ण्ये सोमे हि न कुर्यात् कपरोपणं प्रणम्य वास्तुपुरुषं दिग्पालं
क्षेत्रनायकं ८० द्वारशाखावारोपणं च कर्त्तव्यं न दूनेतरं शुभं निरीक्ष्य शकुनं ज्ञात्वा यथा परिवर्ज्जि
येन ८१ कुर्यात् भित्तान कुर्वीत द्वारं तत्र सुखेप्सुः कृत्तिका भग मैत्रं तु विशाखा पुनर्वसुः ८२ ति
ष्यं हस्तं तथाद्रौ च कर्क्कस्थे वै प्रविश्य सेत् मैत्रं विशाखा पौष्णं च नैऋत्यं सयमदैवतं ८२ वैश्वदैवाश्वि
नी चित्राक्रमात् दक्षिणमास्थिताः पित्र्यं प्रोष्ठपदा पैतृयम माघाप्सुदैवतं ८३ वाहणं श्विनहस्त ठाभ ८
चित्राक्रमात् पश्चिमसंस्थिताः स्वातिसप्तलेषाभिजित्सौम्यं वैश्यं वं वासवं तथा ८४ याम्यं ब्राह्मं

वा॰स्तु॰ शा॰ ५८ 48

क्रमात्सौम्यद्वारेषु विनिर्दिशेत् द्वारस्यैस्तु दिशाद्वारं स्थापयेद्वा विचक्षणः ८५ स्तंभाद्वारोप
णां शालं तथैव विधिना बुधः अधोमुखेऽश्वनक्षत्रे देहलीं खातमेव च ८६ तिर्यङ्मुखक्षैर्द्वा
रस्यैः स्तंभद्वारावरोपणं प्रासादेषु च हर्म्येषु गृहेष्वन्येषु सर्वदा ८७ आग्नेयां प्रथमं स्तंभं
स्थापयेत्तद्विधानतः स्तंभोपरि मदापण्यलाकागध्यारिपक्षिणः ८८ दुर्निमित्तानि संवीक्ष्य
तदा कर्तुं व शोभनं तस्मात्स्तंभोपरिक्षुंशाखां फलवतीं सुवा ८९ धारयेदथवा वस्त्रं तु धोर
न्नादि निक्षिपेत् रिक्तसाधनं च कर्तंभं शिलाद्वारावरोपणे ९० स्तंभे च वास्तुविन्यासे तथा च
गृहकर्मणि प्रासादे वा तथा पद्वेमं दुपेवलिकमेसु ९१ कृत्तिकोदयतः प्राची प्राचीस्वाच्छ्र
वणोदये चित्रास्वात्यंतरे प्राची दिन प्राची रवेः स्थिता ९२ यदि वा श्रवणां पुष्यचित्रास्वात्यो
र्यदंतरं एतत्प्राची दिशा ह्येदं उमात्रोदित्तैर्विबै ९३ द्वादशांगुलमानेन शंकुना वा प्रकल्पये एम॰ ५८

त् शिलातले सुसंपुष्टे सुलिप्ते समनां गते ९५ दृष्टशंकुप्रमाणेन समं मंडलमालिखेत् त
न्मध्यस्थापयेच्छंकुं वृत्तं कुर्याद्बहिर्विदिकं ९६ घुतिप्रवेशायगमस्थाने चिह्नं प्रकल्पयेत् अ
परेह्णि च तन्मध्ये शंकुमारोपयेत्ततः ९७ तत्र चिह्नं च तन्मानमानयोर्यदनंतरं तेनानुमानेन
विषुवद्दिवसांतं च साधयेत् ९८ यावत्तोष्य वह्निर्यं ते नावद्वृत्ते विनिक्षिपेत् शोधयेद्योजये
द्वापि दक्षिणोत्तरयोर्द्वयोः ९९ कोसौ मेदवशिष्यते तत्प्राची समुद्दृता १०० अथ द्वारफला
नि ईशानमादितः पूर्वे त्वाग्नेयाद्दक्षिणे स्थिताः नैर्ऋत्यामपश्चिमे तु पापा वायव्यात्सौम्यदिक्स्थि
ताः १ पूर्वादिक्रमयोगेन हुताशाग्निभयं भवेत् पर्जन्ये प्रचुरेणार्यो जयंते बहुवित्तता २ मा
हेंद्रे नृपवाल्लभ्यं सूर्ये तिक्रोधना भवेत् सत्ये नतत्वं वितथे पक्रूरत्वं च मृषे भवेत् ३ अंतरिक्षे च वि
ह्रेयो नित्यं चौरसमागमः दक्षिणस्यां सुतनाशो वायव्ये प्रेष्यमेव च ४ नीचत्वं वितथे स्येयं गृह

वा·स्तु· शां ५९ स्नानेष्वं सन्निः क्षुद्रकर्मा भवेद्धाम्येयं घ वै कृतनाशनं अथ नैरृंगराजाख्ये मृगे पुत्रविनाशनं
पश्चिमे पित्राख्ये लापुरधनं दौवारिके महद्भयं ६ सुग्रीवे पुत्रनाशः स्यात् पुष्पदंते तु वर्द्धनं व
रुणे क्रोधभोगि न्लं न्तपभंगात्तथासुरे ७ निस्वतिशोषिनाशो के पापाख्ये पापसंचयः उत्त
रे रोगवधो निस्वं नागे रिपुभयं महत् ८ मुख्ये धनसुखोत्पत्तिर्भल्लाटे विपुलाः श्रियः सोमे तु ध
49 मेशीलत्वं भुजंगे बहुवैरता ९ कन्यादोषा सदादित्ये अदितौ धनसंचयः पदे पदे कृतं श्रेष्ठं द्वा
रं सम्यक् फलदायकं १० यदुक्तं पदं पञ्च पदानि अफलप्रदं स्तंभेनैव हते भागे वसुभागं न च्ये
व च ११ प्रासादे कार्ये हि द्वारं न अत्राव्यासेन विचारणा बहुद्वारेषु लिंगेषु नव द्वारनियमः स्मृ
तः १२ सदैव सदने जीर्णोद्धारे साधारणेष्वपि मूलद्वार प्रकर्तव्यं वटस्यालिकसंनिभं १३ यशान्
पत्रप्रथमगणाकीर्णप्रशस्यने वीथिप्रमाणात्मतो द्वारं दक्षिणापश्चिमे १४ नकार्यं प्रथमा राम ५९

ग्रारस्यास्यत्तुखेकोणां तद्वेधं रोगदं तथा द्वारात्पेकपदानीयाशिलाञ्चापि तथैव च २५

कोणे सुखिनं वा प्रकल्पयेत् प्राकारे च यथा पायां च द्वारं प्रागुत्तरं न्यसेत् १५ द्रुपशालास्तु तद्वद्
च्च द्वारं प्राग्वत्प्रकल्पयेत् चतुर्द्वारे मध्ये दुर्गे द्वारदोषो न विद्यते १६ प्रधानं यन्महाद्वारं वास्तुभि
त्तिषु संस्थितं रथ्याविद्धं न कर्त्तव्यं नरेणाभ्युतिमिच्छता १७ सरलेन च मार्गेण प्रवेशो यत्र
वेश्मनि मार्गवेधं विजानीयान्नानाशोकफलप्रदं १८ तरुवेधं विजानीयाद्यदि द्वारमुखे स्थि
ते कुमारमरणं तेषां नानारोगश्च जायते २० अपस्मारभयं विद्याद्द्वाराभ्यन्तरवासिनां द्वा
राग्रे यं च वेधं तु दुःखशोकामयप्रदं २१ जलप्लावस्तथा द्वारे मूलेन यत्र यो भवेत् द्वाराग्रे
देवसदनं बालानामार्त्तिदायकं २२ देवद्वारविनाशाय शंकरं द्वारमेव च ब्रह्मणोपद्रवं तं वि
द्धं तस्य वै कुलनाशनं २३ गृहमध्ये कृतं द्वारं द्रव्यधान्यविनाशनं अवातकलहं शोकं नार्या
वासे गृह न्यपि २४ उत्तरे पंच मे द्वारं ब्रह्मणो विद्धमुच्यते तस्मात्सर्वदिशास्वेव मध्ये चैव वि

रे

वा॰ल॰ श्री॰ ५० शेषतः २५ द्वारं न कारयेद्धीमान् प्रासादे तु विपर्ययः देवतासंनिधाने तु श्मशानाभिमुखे गदे
तथा २६ लक्ष्मीनाशः स्तंभवेधे स्यात्सापायं गोचतथैव च देवतासंनिधानस्यैग्रहपतेः क्षयः
२७ श्मशानाभिमुखे गेहे राक्षसाद्भयमादिशेत् चतुःषष्टिपदे कृत्वा मध्ये द्वारं प्रकल्पये
50 त् २८ विस्ताराद्द्विगुणोच्छ्रायस्तत्त्रिभागः कटिर्भवेत् विस्तारार्द्धं भवेद्गर्भो भित्तयोऽन्यः समंततः
२९ गर्भपादेन विस्तीर्णं द्वारं द्विगुणमुच्छ्रितं उच्छ्रायात्सार्द्धविस्तीर्णा शाखोतदुंबरः ३१ वि
स्तारपादप्रमितं बाहुल्यं शाखयोः स्मृतं त्रिपंचसप्तनवभिः शाखाभिर्द्वारमिष्यते ३२ क
निष्ठं मध्यमं ज्येष्ठं यथायोगं प्रकल्पयेत् विस्ताराद्द्विगुणोच्छ्रायः चत्वारिंशाधिकं तमं ३३ ध
न्यमुत्तममायुष्यं धनधान्यकमेव च शतं वाशीतिसहितं वा तन्निर्गमनं भवेत् ३४ अधिके द
शभिस्तद्वत्त्यायावोऽशभिः शतं शतमानं त्रितीयं तु भवत्सशीतिभिस्तथा ३५ दशहानिर्णोचे एम॰ ५०

तानिक्रमेणोक्तानिसर्वदा अन्यानिवर्ज्जनीयानिमनसोद्वेगदानितु ३६ द्वारवेधंतुयत्तेनसर्व
थापरिवर्ज्जयेत् गृहोच्छ्रायाद्विगुणितंत्यक्त्वाभूमिंबहिःस्थितः ३७ नदोषायभवेद्द्वारेगृ
हस्यगृहिणस्तथा गृहाद्भूमहिणीजेयागृहास्यवोत्तरेशुभाः ३८ दक्षिणेवातथैवस्यात्स्थे
गेहानसिद्धिदाः पृथ्वीद्वारंनकर्त्तव्यंमुखद्वाराववरोधनं ३९ पिहितेतुमुखद्वारेकुलनाशोभवे
द्ध्रुवं पृष्टद्वारेसर्वनाशोन्मार्गस्त्वथमुद्वापितया ४० मानोनेत्रासनंकुर्यादधिकेन्त्पततेर्भयं अ
द्भुतेडंभदिद्वारंदलावेधंविनिर्दिशेत् ४१ कपाटच्छिद्रवेधंचकपाटे वेधउच्यते स्वयमेवयदा
रौतिकपाटंशब्दसंयुतं ४२ स्तंभंवाश्यतेयस्यतस्यवेशास्तंभंभवेत् यदारौतिकपाटंवैमदा
धुसमोभवेत् यत्रविद्धंपदाद्वारंप्रासादेषुधनक्षयं ४३ छिद्रवेधेधनंक्षयं त्रिकोणंशक
टाकारंसूर्पेसजननसन्निभं ४४ मुरजंवर्त्तुलंद्वारंमानहीनंचवर्ज्जयेत् त्रिकोणेपीड्यतेनारी

महारोगं...लवेधे।

वा०स्तुः शकटेस्वामिनोभयं ४५ स्तूपेधनविनाशः स्याद्भुन्नुषिकलहं स्मृतं धननाशस्तु मुरजे वर्तुले
शा० कन्यकोद्भवः ४६ मध्यहीनेतु मद्वारं नानाशोकफलप्रदं स्तंभाग्रे विमसे त्वेकाष्टं पाषाणांनैव
५१ धारयेत् ४७ नृपालयेदेवगेहे पाषाणानां च कारयेत् द्वादशाख्यान पाषाणांतु गृहे पाषाणा
निर्मिता ४८ कर्त्तव्यानंतरेषां च कारयेन्मतिमान्नरः गृहमध्ये कृतं स्तंभं ब्रह्मणो वेधमु
51 च्यते ४९ भित्तिश्चैव न कर्त्तव्या न ब्रह्मस्थानमुच्यते तत्स्थाने मलतोरैर्दृढ़ कीलादिकांस्तथा दो०
५० भांडेनास्तु विना तद्वच्छीर्षेन च भस्मना तस्मात्रोगा नानाविधाः शोकाज्ञायंते तत्र नित्य
शः ५१ द्वारस्योपरि यद्द्वारं तद्द्वारं शकटं स्मृतं चतुःषष्ट्यंगुलोत्सेधं चतुस्त्रिंशच्च विस्तरं ५२
द्वारस्योपरि पत्नेन शिवापशाकटं च यत् अध्यांते स्तु द्रूपं प्रोक्तं कुले कुलविनाशनं ५३ पीडा
करं पीडदं तु अभावं मध्यपीडितं वा द्योत्रते प्रवासः स्याद्धिग्म्यांते दस्युतोभयं ५४ द्वौभाग्यं नि एम०
५१

धनेशे गारुडिं कलहं तथा विशेषश्चार्थनाशाश्च सर्वे वेधे क्रमाद्भवेत् ५५ पूर्वेणापकलिनो वृ
क्षाः क्षीरवृक्षाश्च दक्षिणे पश्चिमेन जलं श्रेष्ठं पद्मोत्पलैर्विभूषितं ५६ सर्वतश्चापि कर्त्त
व्यं परिखावलयादिकं प्रासादपोवनस्थानमुत्तरे मातृकागृहं ५७ वारुणेऽश्वो निवासस्तथा
यज्ञगृहमालिका उत्तरे पट्टशालां तु निर्माल्यस्थानमुत्तमे ५८ वारुणे सोमदैवत्ये बलिनिवे
दनं स्मृतं पुरतो वृषभस्थानं शेषेस्मात्कुसुमायुधं ५९ जलवापीतथैशान्यां विघ्नं च जलशा
यिनं एवमायतनं कुर्यात्कुम्भमेरुपदसंयुतं ६० घंटावितानसत्कतोरणाचित्रसंयुतं नित्योत्सवप्र
मुदितेन जनेन सार्द्धं यः कारयेत्सुरगृहं भवनं ध्वजांकं श्रीस्तं न मुञ्चति सदा दिवि पूज्यते च ६१
एवं द्वारार्चनविधिं कृत्वा द्वारबलिं ततः महाध्वजद्वारमुखे प्रवेशसमये कृते ६२ पुनद्वारधना
दीनां वृद्धिदं सर्वकर्मणां इति द्वारविधिः प्रोक्तो मयापाद्मसंमुखोदितः ६३ यः करोति विधानेन

बा·स्कं·
शा·
५२

52

ससुखीपुत्रवान्भवेत् इतिबाल्कृशाल्मेद्धारनिमाणेसप्तमोध्यायः ७ अधुनाकथयिष्या
मिवापीकूपक्रियाविधिं तडागपुष्करोद्यानमंडपानांयथाक्रमात् १ आयव्ययादिसंशु
द्धिंमासशुद्धिंतथैवच यथागेहेदेवगेहेतथैवात्रविचारयेत् २ त्रिकोणंचवतुलंचोत्तमं
स्मृतं धनुषंकलशंपद्मंमध्यमंतज्जनाश्रयं ३ सर्वोरगंध्वजाकारंस्मृतंप्रोक्तंचनिंदितं को
शाधाम्यंभयंचोक्तनाशनंसौख्यमेवच ४ भयंरोगंतथादुःखंकीर्तिदूष्याग्निजंभयं यथाक्रमते
ष्वेनमाकारेतत्फलंस्मृतं ५ रोहिणीचोत्तराश्रीणिपुष्यंमैत्रंचवारुणंपि अंचवसुदैवत्यंभगणोवा
रिवंधने ६ नंदाभद्राजयारिक्तापूर्णाचैवयथाक्रमात् यथानामफलंतद्वत्कुर्यादित्याहकर्मकृत ७
लग्नेशशांकोथजलोदयेवापूर्णेःशशीकेंद्रगतोथवापि लग्नेथजीवोथगुजेथसौम्येजलंचिरस्थं
सुरसंतुगंधं ८ कुजेत्वनीयेथगुजेसलग्नेचयस्थरवौलाभगतेवपुत्रे चंद्रेथपक्षथपवर्जितचाम्रियंजलं एम॰
५२

नभ्द्वतीहृच्चित्रं ९ सौरेत्ततीम्येमस्नेच चंद्रेपष्टेखौलाभगते चभौमे केंद्रेशुभैश्चांष्टमवर्ज्जितेश्च
जलंस्थिरंस्याद्बुनपुत्रदंच ११ केंद्रेत्रिकोणेशुभस्थितेषुपापेषुकेंद्राष्टमवर्ज्जितेषु सर्वेषु
कार्येषुशुभंवदंति प्रासादकूपादितडागवाप्यां १२ चंद्रोदयेतद्दिवसेसुजेवकेंद्रस्थितेचोपच
येःखलैश्च उद्यानकूपादितडागवापीजलाशयानांकरणंप्रशस्तं १३ सर्वेषुलग्नेषुशुभंवदं
तिविहायसिंहालिधनुर्धरांश्च ग्रहासनालोकन...सौम्यमेषा तद्राग्रकुर्याज्जलभांशवर्गे
१४ सर्वासुदिक्षुसलिलंप्रकुर्यांद्विहायनैर्ऋतसमममाग्निवायूत् पूर्वोत्तरेशानजलेशादिक्षु कृतं
जलंसौख्यसुतप्रदंच १५ न पूर्वकंवारुणादिकस्थितंचविवर्ज्यपिन्मध्यगहस्थितंच क्रमेणागमीर
वतिष्टमुख्यादिशास्थितानांचजलाशयानां १६ पुत्रार्तिवहूर्ध्वमपंविनाशःस्त्रीणांकलिंर्वी
र्यपदोष्टमेव नैःस्वंधनंपुत्रनष्टिं पूर्वादिदिक्षुफलमेतदेव १७ आसप्रमाणंद्विगुणंचतुर्हाद

तं
रुचे

हेत्तर॰

वास्तुः शा॰ ५३ स्यहेत्रोत्तरस्य मध्येषु हारेष्वपि पिंडसंख्यामेकादिहाराविषमाः प्रशस्ताः १८ एकांतरं संधिसमे
स्तानां व्याधिर्विनाशो भयशोकमुग्रं आद्यंतयोर्मध्यविमुक्तमेतत्तदा विना शंकुहते सपत्ना
१९ पूर्वापरौ चोत्तरयाम्यगेषु छिद्रेषु हारेष्वपि मध्यभागे कुर्वंति शोकं वधबंधुनाशं हारेषु
मध्येष्वपि विंसमेतत् २० आद्यंतयोर्हारगतेषु सूत्रमवैषु हाराग्रगतेषु भास्यात् भ्रातृनकु
लत्राशिमथ्योत्तराणि हारस्य हारोत्तरतोत्तरस्य २१ द्विमध्यसंस्थाः शुभदाः नराणां मार्गेषु वेधं
पशुपत्तिनाशं याम्योत्तरं हीनधनं करोति हीनोदकं हीनधनं करोति २२ चतुर्थाष्टमगैः पापैः ल
ग्नगे वा खलग्रहे चंद्रेष्टमे तदा कर्त्ता म्रियते मासमध्यतः २३ केंद्रे पापग्रहे युक्ते अष्टमे च शुभेपि
वा धर्मस्थानगतैर्वापि तज्जलं सीयते चिरात् २४ केंद्रगैः सौम्यैर्भौमार्केरष्टमस्थे निशाकरे तज्ज
लं वर्षमध्ये तु न तिष्ठति जलाश्रये २५ एकः पापोष्टमस्थोपि चतुर्थे सिंहिकासुतः नवमे भृगु राम: ५३

53

पुत्रस्तु तज्जलं विषवत्स्मृतं २६ नंदाद्याः पूजनीयाश्च पूर्वोक्तेनैव मार्गतः ईशानादिक्रमेणैव
महद्दिक्शोधिते स्थले २७ मध्ये पूर्णं विनिक्षिप्य कुंभो परि शुभे दिने वरुणस्य विधायादौ
पूजां मंत्रैश्च वारुणैः २८ वटवेतसकीलानां शिरस्थाने निवेशनं ततोग्रहार्चनं वाल्कप्रज्ञावि
धिमतः परं २९ सौम्यायने कीटगते पतंगे मधुं विना शीतकरे सुपूर्णे तिथौ विरिक्ते विकुजे च
वारे कार्या प्रतिष्ठा जलाशयानां ३० लग्नेषु सौम्यग्रहवीक्षितेषु कार्या प्रतिष्ठा खलु तत्र तेषां
जलोदये पूर्णशशी च केंद्रे जीवे विलग्ने मिथुनेऽलगे वा ३१ एकोपि चाम्भो भवने स्वकीये केंद्रस्थि
ते वा शुभदो नराणां एकोपि जीवः सहितासितानां खोच्चस्थितानां भवने स्वकीये ३२ केंद्रत्रिको
णोपगतानराणां शुभावहं तत्सलिलं स्थिरं स्यात् ३३ ये कुर्वंति नराः पुण्याः पुरे पानीयशालकं
विष्णुना सह मोदंते यावद्भूमंडले जलं ३४ इति वाल्कशास्त्रे जलाशयादिकरणो नाम षष्ठोध्यायः

वास्तुः
शा॰
५४

54

० अथातः शृणु विप्रेंद्र दारूणां छेदने विधिः सुरदारु चंदन शमी मधूक तरवस्तथा ३५ ब्राह्म
णानां शुभा वृक्षाः सर्वकर्मसु शोभनाः क्षत्रियाणां तु खदिर बिल्वार्जुन कशिंशिपाः ३६ शाल
त्सनिकसरलाः नृपवेश्मनि सिद्धिदाः वैश्यानां खदिरं सिंधुस्पंदनाश्च शुभावहाः ३७ तिंदुकार्जु
नशालाश्च वैसराश्चांकंठकाः ये चान्ये क्षीरवृक्षाश्च तेभ्य शूद्राणां शुभावहाः ३८ स्वंभराशिगते
सूर्ये माघमासे भाद्रपदे तथा वृक्षाणां छेदनं कार्यं संचयार्थं न कारयेत् ३९ सूर्ये सार्द्धेदगोतके दि
ग्विश्वनखसंमिते चंद्रसौदारुकाष्ठानां छेदनं शुभदायकं ४० सर्वेषामपि वर्णानां दारवः क
थिताः शुभाः सुरदारु चंदन शमी शिंशिपाः खदिरस्तथा ४१ शाल्मली शालबिल्वाश्च प्रशस्ताः
सर्वजातिषु एकजात्या द्विजात्या वा त्रिजात्या वा महीरुहाः ४२ कारयेत् सर्वगेहेषु तदूर्ध्वं नैव कि
क्षिपेत् एकदारुमया गेहाः सर्वशल्यनिवारकाः ४३ द्विजात्या मध्यमाः प्रोक्ता त्रिजात्या अधमाः

एम॰
५४

उद्यानसंस्था वल्लीभिराच्छन्नाश्च तथैव च वृन्दरुद्धाः सर्पा तस्या यादेवालयस्थिताः ४४
काकगृध्रालयं वृक्षं ॥

स्नुताः क्षीरिणां फलितं चैव कण्टकाद्यं च वर्जयेत् ४४ श्मशानेनाग्निदूषितं वज्रेणामर्दितं चै
व वातभग्नं तथैव च ४५ मार्गवृक्षं पुराच्छन्नं चैत्यं कुल्यं च दैवकं ४६ अर्द्धभग्ना दुर्दग्धाश्च
अर्द्धशुष्कास्तथैव च ४७ भग्नाः कुब्जाश्च काणाश्च अतिजीर्णास्तथैव च त्रिशीर्षा बहु
शीर्षाश्च अन्यवृक्षेणाभेदिताः ४८ स्त्रीनामाये च तरवस्ते वर्ज्या गृहकर्मणि क्षीरिणः क्षी
रनाशाय फलिताः पुत्रनाशनं ४९ कंटकी कलहं कुर्यात् काकाच्छन्नं धनक्षयं गृध्रवृक्षं महा
रोगं श्मशानस्थं मृतिप्रदं ५० वज्राके वज्रभयं दं वातदं वानदूषितं मार्गवृक्षे कुलध्वस्तं पु
रच्छन्नं भयप्रदं ५१ कल्पवृक्षे भवेन्मृत्युर्देववृक्षे धनक्षयं चैत्ये गृहपतेर्मृत्युर्देववृक्षे भयं भवे
त् ५२ अर्द्धभग्ने विनाशाय अर्द्धशुष्के धनक्षयं भग्ने मृतप्रजा ह्येषा कुब्जे कुब्जां तथैव च ५३
काणो राजभयं विद्यात् अतिजीर्णो गृहक्षयः त्रिशीर्षे गर्भपातः स्यात् बहुशीर्षे मृतप्रजा ५४ अ

वास्तुः
शां
५५

55

मैमेदेशात्रुभयं उद्याने विभयं तथा वल्लीवृते दारिद्र्यं पुष्पवृक्षे कुलक्षयः ५५ सर्वपुत्रे सर्पभयं
देवालयगते क्षयः कन्याजन्मातुकन्यां केतच्छिद्रे स्वामिनोभयं ५६ लिंगे वा प्रतिमायां वा तथा शि
रुध्वजेपि च आग्नेयं पंचके चंद्रे न विदध्यात्कदाचन ५७ गृहे देवालये वापि परीक्षेत प्रयत्न
तः मासदग्धं वारदग्धं तिथिदग्धं तथैव च ५८ रिक्तातिथिं च दर्शं च तिथिं षष्ठीं च वर्जयेत् ए
कार्गलं तथा भद्रां येच योगाः कुसंज्ञकाः ५९ उत्पातदूषितं ऋक्षं संक्रांतौ ग्रहणे पुन वैधृतौ
व्यतीपाते न विदध्यात्कदाचन ६० सौम्यं पुनर्वसुमैत्रे करं मूलोत्तराद्वयं स्वातौ च श्रवणे चैव
वृक्षाणां छेदनं शुभं ६१ समभूमिवने यास्मिन्तस्मिन्वृक्षं प्रपूजयेत् गंधपुष्पादिनैवेद्यबलिं दद्या
द्विशेषतः ६२ वल्मीकाद्युद्भवानां तु नातथा श्वेतवर्णानुवर्णेन वर्णानुक्रमेण च ६३ मंत्रैरेतैर्य
थान्यायं प्रार्थयेत्तं पुनः पुनः आचार्यैः सूत्रधारैश्च एतानधिवासयेच ६४ स्टछ्वाटहसमिमं मंत्रे एम०
त्रौ ५५

इदं वेद्मि तं तं ..२

बै

ब्रह्माद्यास्तौ विधानवित् यानीह वृक्षेषु भूतानि तेभ्यः स्वस्ति नमोऽस्तु वः ६५ उपहारं गृहीत्वेमं क्रि-
यतां वासपर्ययः प्राप्य चान्यं त्वया स्थानं पतेत् स्वस्ति तेऽस्तु नगोत्तम ६६ गृहार्थं वीर्यकार्यार्थं यज्ञे यं प्र-
तिगृह्यतां परमान्नमोदकौदनदधिपल्लवोल्लासिकास्मिन्देशैः ६७ गन्धैः कुसुमैर्धूपै-
र्गन्धैश्च तरुं पुनः पुनः सुरपितृपिशाचरक्षस्समुजगासुरविनायकाश्च गृह्णंतु मत्समुत्कां
वृक्षसंस्पर्शपवन्नपात् ६८ यानीह भूतानि वसंति तानि बलिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तां अन्य-
त्र वासं परिकल्पयंतु क्षमंतु तान्यद्य नमोऽस्तु तेभ्यः ६९ वृक्षं प्रभाते सलिलेन सिक्त्वा मध्वाज्य-
युक्तेन कुठारकेण पूर्वोत्तरस्यां दिशि संनिहत्य प्रदक्षिणं शेषमतो विहन्यात् ७० छेदे स्व-
दृष्टे तुलाकारं पतनं चोपलक्षयेत् प्रागुदक्पतनं कुर्यात् धनधान्यसमर्चितं ७१ आग्नेय्याम-
ग्निदाहः स्यात् दक्षिणे मृत्युमादिशेत् नैरृत्ये कलहं कुर्यात् पश्चिमे पशुवृद्धिदं ७२ वायव्ये

सौरमं

वा॰ल॰ मां॰ ५६

चौरभीतिः स्यात्तउत्तरेवधनागमं ईशानेचमहाग्नेष्टं नानाग्नेष्टंतथैवच ७३ मग्नेवायव्ये

काष्टंपञ्चाम्यतहमध्यगं तत्रशस्तंगृहेवर्ज्यंदोषदंकर्मकारयेत् ७४ मग्नकाष्टेहतानारीस्वा

मिनापुधसंकुले कर्मकर्त्तारमध्यस्थंधननाशकरंमहत् ७५ एकभागंमहाग्नेष्टंधनधान्य

समृद्धिदं पुत्रदारादपशुश्चैवनानालेलसमन्वितं ७६ द्विभागंसफलंप्रोक्तंत्रिभागेदुःखदंस्मृतं

चतुःषष्टेवधनंचपंचमेमसुरादिशेत् ७७ जर्ज्जरेधननाशःस्यान्मध्येछिद्रेगदप्रदं निष्फलं

निष्फलंगेहेसफलेफलमेवच ७८ विहृलेधननाशःस्यात्क्षतेरोगमेवचं हीनांगेस्त्रीरनाशं

चककर्केटकंम्यकोमध्यं ७९ काष्टंनाभुञ्जनेकोटेर्पदिपक्षंधृतंजले कृष्णपक्षे छेदने वनमुले

द्वारवेदुधः ८० उद्धृतकाष्टंशाकटैर्मनुष्यैर्वाक्रमेततः नैम्यानाशेनतस्यनाशःअरिसंगेवलक्ष

पः ८१ अथेक्षमोक्षमेदेवतथामगेचवर्धके विजयायभवेतस्यैतःपीतारोगप्रदोमतः ८२ एप॰ ५६

जयदर्शिन्यत्र हन्यश्वरक्तैः शल्याभ्रं यं भवेत् प्रवेशे चैव हाहन्याणां बालकाश्च पिबाहणोः ८३ म
ह्वाघातं कथ्यं पतितत तथैव भविष्यति रज्जुच्छेदे बालपीडा वंचभेदे तथैव च ८४ इति प्रोक्तं
मया वृक्षच्छेदनार्थे विधानतः शाकुनानि परीक्ष्य तदा हच्छेदनकर्मणि ८५ इति वास्तुशास्त्रे
वृक्षच्छेदनविधानं नवमोध्यायः ९ अथ प्रवेशो नवमंदिरस्य सौम्यायने जीवसिते बलाढ्ये
स्यात् प्रवेशनं ज्येष्ठतपोस्समाधवे मार्गे ऽम्बुचौ मध्यफलप्रदं स्यात् ८६ माघे ऽर्थलाभः प्रथमप्र
वेशे पुत्रार्थलाभः खलु फाल्गुने च चैत्रे ऽर्थहानिर्धनधान्यलाभो वैशाखमासे पशुपुत्रलाभः
८७ ज्येष्ठे च मार्गे च शुचौ च मासे मध्यः प्रदिष्टः प्रथमप्रवेशः मात्राणि हृत्वा मनुनाधिपानां वा
स्तव्ये नं मत्त बलिं च पूर्वे ८८ दिने मद्यादेष्यदिक्क्रमेणमांसमन्नाद्कसाम्युतं चतुर्षु येभ्यता
नीति मंत्रेण चतुर्दिक्षु विनिर्हरेत् ८९ गृहमध्ये बलिं दद्याद्गृहस्यो हि तथैव च दद्याद्देयं पूर्वे

वास्तुः शां· ५७ दिने वा लग्नपूजां न तत्र चरेत् ९० घृतं दुग्धं तथा मांसं लड्डुकं मधुसंयुतं पूर्वादिक्रमयोगेन बलिं द-
द्याद्दिशेश्वतः ९१ स्कंदधरादिपस्थाणां ईशानादिक्रमेण च वैकयुग्मादि बलिं वै विदिक्षु विनि- २१
वेदयेत् ९२ विश्वोरराटेति मंत्रेण पूजयेद्वास्तुपूरुषं नमोस्तु सर्पेभ्य इति सर्पराजं प्रपूजयेत्
९३ अन्येषामपि देवानां गायत्री मंत्र ईरितः अप्रवेशे तु गृहे विधिरेष उदाहृतः ९४ काल-
57 शुद्धिविचारोत्र कर्तव्यः शुभमिच्छता कुंभेर्के फाल्गुने मार्गे कार्तिके तु शुचौ तथा ९५ नववे-
श्मप्रवेशे तु सर्वथा परिवर्जयेत् द्वंद्वसौम्यं पूर्विक गृहे मासदोषो न विद्यते ९६ चिरप्रवा-
सेन पतने दर्शने गृहवेशने भानुशुद्धिश्च कर्तव्यः चांद्रमासे प्रवेशनं ९७ निर्गमान्नवमे वर्षे
मासे वा दिवसेपि वा प्रवेशं निर्गमं चैव कुर्यात्कदाचन ९९ यद्येकदिवसेऽन्तः प्रवेशो निर्ग- एम· ५८
मनं तथा तदा प्रावेशिकं चिंत्यं बुधैर्नैव तु यात्रिकं १०० गृहारंभादिने मासे धिष्ण्ये वारे विशोध-

नेवा १०००

हं विशेत्सौम्यायने हर्म्यंतरणागारंतु सर्वदा १ कुलीरकन्यकाकुंभदिनेशेन विशेद्गृहं ग्रामं यने
हर्म्यंतरणागारंतु सर्वदा १ कुलीरकन्यकाकुंभदिनेशेन विशेद्गृहं ग्रामं वा नगरं वापि पत्तनं
वातमेव च २ मृदुध्रुवर्क्षैः शुभदं नववेश्मप्रवेशनं पुष्यस्वातिपुनर्वसौ श्रवजीर्णे स्याद्गृहस्व
द्वये ३ क्षिप्रेश्वरैश्रवणस्वात्रेनेवेवेश्मप्रवेशने न कुर्यादुग्रनक्षत्रैर्दाहशोकौ कदाचन ४ उग्रे
हेतिगृहस्वामिदाहशोकप्रकुमारकं द्विदैवमेपतिनाशस्त्र मित्रमेस्त्रमित्रं भयं ५ प्रवेशनं द्वार
भैः स्याद्दन्यदिक्स्थैर्न कारयेत् रिक्तातिथिं भौमवारं शनिं वा नैव कारयेत् ६ केचिच्छनिं प्रशं
संति चोरभीतिस्तु जायते कुर्योगे पापलग्ने वा चरलग्ने चरांशके ७ शुभकर्माणि पैव वर्जयेत्तव
स्यौत्प्रवेशनेनं दाम्यां दक्षिणाद्वारं भद्रायां पश्चिमेन तु ८ जयायामुत्तरद्वारं पूर्णायां पूर्वतो वि
शेत् माधिहा धनहा चैव वित्तदो वंधुनाशकृत् ९ पुत्रहा शत्रुहा लक्ष्मीप्रदा प्राणहा पिटकप्रदः

श्मि

बा॰त॰ शो॰ ५८

त्रिद्विद्रोधनस्थश्चैवमपल्लज्जन्मराशितः १० लग्नस्य क्रमतो राशिजन्मलग्नात्प्रवेशने लग्नं सौ
म्यान्वितं कार्यं न तु क्रूरैः कदाचन ११ निंदितावपि लग्नांशाश्च राशिगता यदि शुभांशलग्न
ता कार्या कर्तभोपचयसंस्थिताः १२ मूलैयामात्राभवेन्मेषे नाशं कर्कटके पिता माधितुला
धरे लग्ने मकरे धान्यनाशनं १३ एतदेवांशकफलं पादे सौम्ययुते क्षिते चरांशे चरलग्ने च
प्रवेशं नैव कारयेत् १४ चित्राशतभिषास्वातिहस्ताः पुष्यपुनर्वसु रोहिणीरेवतीमूलं श्रव
णोत्तरफाल्गुनी १५ धनिष्ठा चोत्तराषाढाभाद्रपदोत्तरान्विताः अश्विनीमृगशीर्षं चानु
नुराधा तथैव च बालकप्रजननमेतेषु नक्षत्रेषु करोति यः सं प्राप्नोति नरो लक्ष्मीमिति शास्त्रेषु
निश्चयः १७ नितम्यानेगृहे जीर्णे प्राशने परिधानके वधूप्रवेशे मांगल्ये न मौढ्ये गुरुशुक्र ए॰
योः १८ त्रिकोणे केन्द्रगैः सौम्यैः स्थिरे चांगे खलग्नहैः त्रिकत्रिकोणकेन्द्राष्टवर्जितैः १९ अ ५८

प्रविशेद्गृहं ॥

मित्रेच्छुवगोयोमेध्ये प्रवेशं सू[illegible]तिकागृहे नृपादीनां ब्राह्मणानांनावधेपंकदाचन २० कू
रपुत्रः क्रूरविद्धं मुक्तं क्रूरग्रहेण च यद्भं तमेनं नच्छुल्लं त्रिविधो मानहूषितं २१ लग्नयानिहतं
मत्र्यकांतिसाम्येन हूषितं प्रवेशं त्रिविधस्याज्यं ग्रहणोनामिहूषितं २२ यावच्चंद्रेण भुक्तं तद्द
तु ह्यनैवं शोभनं जन्मभाद्दशमं कर्मसंज्ञातं सूर्यंतु योडशं २३ अष्टादशं सामुदायं नमो विंशं वि
नाशकं मानसं पंचविंशात्मेनान्वरे देषु शोभनं २४ स्वोच्चसंस्थे गुरौ लग्ने शुक्रे वा वेश्मसंस्थि
ते यस्य प्रवेशो भवति न दृहं सौम्यसंयुतं २५ स्वोच्चस्थे लग्नगे सूर्ये चतुर्थे दैवपूजिते यस्या
त्र योगो भवति संपदाग्रं गृहं भवेत् २६ गुरौ लग्ने स्तगे शुक्रे पष्ठे वै लाभगे शनौ प्रवेशकाले य
स्यायं योगः शत्रुविनाशदः २७ लग्ने शुक्रे सुखे जीवे लाभे र्कौ रिपुगे कुजे वेश्मप्रवेशो योगोस्मि
न् शत्रुनाशकरः परः २८ गृहशुक्रो चहिवुकेल्लाभगो कुजभास्करौ प्रवेशो यस्य भवति न गृहं भति

वास्तुः दायकं २९ एकोपिजीवज्ञशशिसितानांखोच्चगेसुखे खमेवानद्रहसोख्येदायकेलग्नगोपिवा
पं. ३० अष्टमस्थेनिशानाथेयदियोगशतैरपि तदातेनिष्फलाज्ञेयाहस्तावज्रहतादुव ३१ स्त्री
५९ णांचंद्रात्सप्तमाष्टस्थितोनोलग्नतस्तथा भार्याविनाशनंवर्षात्सौम्ययुक्तेत्रिवर्षतः ३२ ज
न्मभाद्दष्टमंस्थानेलग्नाद्वाद्यतंदशाकं त्यजेच्चसर्वकर्माणिदुर्लभंयदिजीवितं ३३ सवेशल
खेचरः ग्नान्निधनेयःकश्चित्सापञ्चसर्वकर्माणिदुर्लभंयदिजीवितं ३३ सवेशलग्नान्निधनेयःक
59 श्चित्सापखेचरः क्रूरस्सैर्हंतिवर्षाद्वाक्षुभस्सैवाष्टवत्सरात ३४ रंध्रासुनाहनादायास्वंच
स्वर्के स्थितेक्रमात पूर्वाशादिमुखंगेहंविशेद्यामाभवेधनः ३५ गुरुदेवाग्निगोविप्रतुष्टेया
देर्ह्रुनस्वयं सौम्यमत्यकशिरोमस्तुवेशाप्नाहकसुतार्त्तिदा ३६ प्राकशिरःशयनेविंद्यादक्षिणे स्म.
सुखसंपदः पश्चिमेप्रबलाचिंताहानिमस्तुंतथोत्तरे ३७ स्वगेहेप्राकशिरःसुप्यातथ्यासुरे ५९

दृष्टिर्गोशिरः प्रस्तकुशिरः प्रवासेतुनोदकसुप्याल्कदाचन ३८ अथ शय्याशयनमासनानोल
मृग्ण कथ्यमानिसमासेनदाहकर्मेक्रमेणच अथ शुद्धानयाकार्यामथ्यागोहरिकुंजरः ३९ त
थैवदोलिकायानंमथ्याशोभंविधीयते प्रमाणेष्वणुविप्रेंद्र यत्नात्सोहं दहहृद्यात ४० कथ्यमा
नितयाशय्यायेनस्रोख्यमवाप्नुयात् अशनेस्पंदनेचंदनहरिदुसुरदाहति दुकोशाला काश्म
र्यर्जुनपद्मकशाकाम्राशिंशिपाचशुभा ४१ अशनिजलानिलहस्तिप्रपतितानामथुविहंगकृत
निलयाः चैत्यश्मशानपथिजोर्द्धशुष्कवल्लीनिबद्धाश्च ४२ कंटकिनोयेस्युर्महानदीसंगमोद्भ
वायेच सुरालयाद्भवायेचयाम्यपश्चिमदिग्गतः ४३ प्रतिषिद्धद्रुमजायेचयेचान्येपित्र्यनेकधा
स्ताज्यान्तेदारुवः सर्वेशय्याकर्मणिकर्मवित् ४४ कृतेकुलविनाशः स्याद्व्याधिशत्रुभयानिच ४५
पूर्वच्छिन्नंयत्रदारुभवेदारभवेत्ततः शकुनानिपरीक्षेतकुर्यात्तस्यपरीक्षहस्त्वेतपुष्पाणिदंर्तमश्वर

वा॰ल॰ शा॰ ६० अमृतफलानिच पूर्णकुंभांश्चरत्नांश्चमंगल्यानिचयानिच ४७ तानिदृष्ट्वाप्रकुर्वीतअमाणि
शकुनानिच यवाष्टकानामुदरैर्वितुषैरंगुलंस्मृतं ४८ तेनमानेनस्थपतिश्शयनादीन्प्रकल्पये
त् शतांगुलातुमहतीशय्यास्यात्चक्रवर्त्तिनां ४९ अष्टांशहीनमस्यार्द्धंविस्तारंपरिकीर्त्तितं
60 आयाममस्यैंशकोभागःपादोच्छ्रायःसकुक्षिकः ५० सामंतानांचनवतिस्यात्षडूनातथैवच कु
माराणांचसाशीतिर्द्वादशोनाचमंत्रिणां ५१ त्रिषट्कोनाबलेशानांविंशोनाचपुरोधसां ष
डंशहीनमस्यार्द्धंविस्तारंपरिकीर्त्तितं ५२ आयाममस्यैंशकोभागस्त्र्यंशहीनस्तथैवहि पादोच्छ्रा
यश्चकर्त्तव्यश्चतुस्त्रिद्व्यंगुलैःक्रमात् ५३ सर्वेषामेववर्णानांसार्द्धहस्तत्रयंभवेत् एकाशीतिसं
गुलैःकार्याशय्यादेवविनिर्मिता ५४ सप्तत्रिंशच्चविस्तीर्णापादोसप्तदशांगुलैः सर्वोपियमःश्री
वर्णनिर्मितः सप्तधनप्रदः ५५ अशनारोगहन्त्रीचपित्तकृत्तिंदुकोद्भवः रिपुहास्यंदनमयोधमो राम॰ ६०

सुखेशद्दायकः ५६ शिंशिपावृक्षसंभूता समृद्धिं कुरुते महान् पनसपद्मकपर्यंको दीर्घमायुः श्रि
यं सुतं वित्तं बहुविधं धत्ते शत्रुनाशं तथैव च शालः कल्याणदः प्रोक्तः शाकेन रचितस्तथा ५८ केव
लं चंदनेनैव निर्मितं रत्नचित्रितं सुवर्णगुप्तं अध्यास्य नृपर्यंकं पूज्यते सुरैः ५९ अन्येनैव समायु
क्तः शिंशिपा तिंदुकी न च शुभा नतया देवदारुश्रीपर्णी नापि वा ६० शुभदौ शाकशालौ तु परस्प
रयुतौ पृथक् तद्वत्पद्मकः प्रशस्तो हि कदंबकहरिद्रकौ ६१ सर्वकाष्ठेन रचितो न शुभः परिकल्पि
तः आम्रेण वा भाणहरः आसनो दोषदायकः ६२ अन्येन सहितो ह्येषः कदोति धनसंक्षयं
आम्रोदुंबरवृक्षाणां चंदनस्यंदना शुभा ६३ फलिनां तु विशेषेण फलदं शयनासनं गजदंताश्च
सर्वेषां योगाः शुभफलाः स्मृताः ६४ प्रशस्तेन च दंतेन कार्यो लंकारमेतयोः दंतस्य मूलपरिधिं द्वा
मतं प्रोत्सकलमेत ६५ शेषाधिकमनूनं वा सारितु विशेषतः मूलं गिरिचराणां तु किंचित्किंचि

वास्तुः शा॰ ६२

रा

त्मशास्यते ६६ श्रीवृक्षवर्धमानश्च छत्रध्वजचामरासनहेमेषु दृष्टेदृष्टे स्वारोग्यं विजयधनवृद्धि
सौख्यानि ६७ प्रहरणामेजयो हि पानं घावतैलमेन्नमहीं लोष्टेतुलब्ध पूर्वे स्यादेशस्याप्तिर्भवि
ष्यति ६८ स्त्रीरूपे अर्थनाशः स्यान्नगराजे सुतस्य च लाभः कुंभे निधिप्राप्तिर्यात्राविघ्नं च दं
उके ६९ हुकलाहमुजंगामेदुर्भिसं वानरेण च गृध्रोलूककुश्येनकाकस्तद्दृशोमकरोमहान् ७०
पाशो वाप्यकबंधे वाप्यत्सुजेन विषमस्वेत रक्तक्लते च कुसुमे वशा वेदुर्गोविनातथ्या ७१ शुक्लैः
सुमैः सुगंधैश्च स्निग्धैः छेदः शुभावहः अशुभा च शुभा पेवहेद्यान्तेशयनेशुभा ७२ ईशानादिषो
मदक्षिणपार्श्वशस्तमथवा तपोत्रपवसमेदिकत्रयेश्वभयं भवेतिमृतजं ७३ एकेनावाक्लिश
रोणो वैवेकल्मपादतः द्वाभ्यां न तीर्यते वा तं त्रि चतुः कुशवंधदो ७४ सुखिरे वा विवर्णो वा सन्धौ पा
दाशारतथ्या व्याधिः कुंभे यवापादेस्त्वेष्विवदनरोगदा ७५ कुमाघमागेजंबाप्यांजंबारोगंतथाभवे राम॰ ६२

६१

मा१३८

त् तस्माच्च धोपदारो धाद्द्रुमनाशकरः परः ७६ सुरदेशे यदा शृंगैर्ग्रिः खुराणां पीडनं भवेत् राशी
शीर्षे अन्ते भागस्तस्यो पि न शुभप्रदः ७७ निःकुटं चाथ कोलाख्यं वृष्टिनेत्रं च वत्सकं कोल
कं बंधुकं चैव संक्षेपः छिद्रकस्य तु ७८ मध्ये वृत्तं च सुषिरं तं कदास्यं च निष्कुटं छिद्रं निःपावनी
लं च कोलाख्यं तद्बुधैः स्मृतं ७९ विषमं पृष्ठिनयनं वै वत्सं पेमध्यदीर्घकं वामावर्त्तं च भिन्नं च
पश्चावद्वत्सरोभकम् ८० कोलकं कृष्णवर्णं च बंधुकं मध्ये वेद्धि धा दाहसवर्णं छिद्रं च तथापा
पं प्रकीर्त्तितं ८१ निःकुटे द्रुमनाशः स्यात्कोलाख्ये कुलनाशनं शल्यान्यदंपस्त्रकरे च वत्स
नामंगदप्रदं ८२ कालबंधुकसंज्ञं च कीर्त्तैर्वै द्रुमं न शोभनम् सर्वेषां छिद्रमुक्तं च चत्र दाहसर्वेत्र नाशुभं
८३ एकद्रुमे गोधनं स्याद्द्रुसहृद्यावि निर्मितं धनं त्रिभिश्च पुत्राणां वृद्धिं द्वंपरिकीर्त्तितं ८४ अर्थे
मशाश्चतुर्भिश्च पंचवलं पंचभिः स्मृतं बदहमरवितः काष्ठे कुलनाशो भवेद्ध्रुवं ८५ शिरोमूलं

वास्तु०
शां०
६२

62

चतुर्दशानामग्रेपादाःप्रकीर्त्तिताः अनारतंचवंदनेसुप्तोमूलंततःशिरः ८६ इतिप्रोक्तं
ममाविप्राशयना:समलक्षणं भंगेचदोषाकथिताःस्वामिनासहितेनच ८७ पादभंगेमू
लनाशश्वरणोधनक्षयःशीर्षेतुमरणंविघातपादेहानिर्महीभवेत् ८८ घंटाकारंलिखे
च्चक्रंविधिप्रक्रमेणच शुद्धेशुभेदिनेचैवहृत्वातांनिशिविन्यसेत् ८९ शय्यीतदक्षिणोगेह
सुखत्वंसुभदंभवेत् मुखैकंदिक्षुचत्वारिश्रोणिश्चचतुष्कंठमो: ९० एवंचक्रंसमालिख्यप्रवेशा
र्थंसदाबुधैः अग्निनाशोमुखेप्रोक्तः उद्वासःपूर्वतोभवेत् ९१ दक्षिणेचार्थलाभश्चपश्चिमे
श्रीप्रदोभवेत् ९२ उत्तरेकलहश्चैवगर्भगर्भविनाशनं स्थिरताचतुष्कंठेकलशस्यप्रकीर्त्तिता
९३ स्नातःशुचिर्निराहारोलंकारेणविभूषितः पुत्रदारसमायुक्तःसामात्यःसपुरोहितः ९४ गंध
पुष्पंचवस्त्रंचपरिधायपुनर्नवं पुष्पमालान्वितंकार्यंहविंचित्रचित्रितं ९५ प्राकारंवेष्टये

एम:
६२

तत्र मालयापरिशोभितं वल्लिगणाच्छादितं मार्गं कृत्वा राजा सुखासने ९६ निवेश्याग्रेत आरात्रीं
निवेश्य विजितैर्द्विपैः गीतोत्सवादिभिर्युक्तो गीतवाद्यादिसंयुतः ९७ अग्रेस्तु पूर्णान्कलशान्
विप्रान्वेदविशारदान्गणपकान्गालिकांश्चापि सुवासिन्यो विशेषतः ९८ असौ मार्गाग्रादिशकु
नैर्दूरमार्गेणाभ्यन्ततिः वितानैस्तोरणैः पुष्पैः पताकाभिर्विशेषतः ९९ अलंकृत्य नवं गेहं दे
हलीं पूजयेत्ततः दिक्पालांश्च तथा क्षेत्रपालं ग्रामीणदेवतान् १०० प्रणम्य विधिवत्सम्य
द्वारमार्गे विशेद्गृहं पूजयेद्गणनाथं च मातृकां च विशेषतः वसोर्धारां प्रानयित्वाग्रे गृहं श्चैव
तु पूजयेत् वास्तुनाथं च तं पूज्य ब्राह्मणान्पूजयेत्ततः १ दक्षिणां च ततो दद्याद्विद्वान्यो वित्तशा
क्तितः गोदानं भूमिदानं च कारयेन्नृपयथाविधि २ पुरोहितं च दैवज्ञं स्थपतीन्परितोष्य च दी
नांधकृपणेभ्यश्च दद्याद्दानं च भोजनं ३ लिंगिनं च विशेषेणा वंधुवर्गं च पूजयेत् दानमानैश्च

ल्लान्सर्वान्परितोष्यच यथाविधि ४ भोजयेद्द्धुर्वर्गांश्च स्वयंभुंजीत वाग्यतः राजा चांतःपुरेव
ध्वाल्लीजनैश्च समन्वितः ५ भोजयेच्छक्तितश्चांतः पुरस्थान्स्वजनान्ततः विहरेच्च सुखं
राजा स्वावासे भार्ययान्वितः ६ इतिश्रीवास्तुशास्त्रे गृहप्रवेशविधिप्रकरणो दशमोध्या
यः समाप्तः १० अथातः शृणु विप्रेन्द्र दुर्गाणां करणं तथा येन विज्ञानमात्रेण अबलः सब
लो भवेत् ७ यस्याश्रयबलाद्देव राज्यं कुर्वंति भूतले विग्रहं चतुराज्ञा ह्युत्तमाधमैः शत्रुभिः
सह ८ विषमं दुर्गमं घोरं वक्रमोहं भयावहं कपिशीर्षसमं चैव वरोद्वारद्रलकमंदिरं ९ स्थानं
विचिंत्य विषमं तत्र दुर्गं प्रकल्पयेत् प्रथमं मन्मयं प्रोक्तं जलकोटं द्वितीयकं १० तृतीयं ग्रा
मकोटं च चतुर्थं गिरिगह्वरं पंचमं पर्वताग्रेहं षष्ठं कोटं च उग्रमरं ११ सप्तमं वक्रभूमिस्थं विष
मारव्यं तथाष्टमं चतुरस्रं चतुर्द्वारं वर्तुलं च तथैव च १२ दीर्घं द्वारं द्रुपाक्रांतं त्रिकोणमेकमा

गेकं वृत्तदीर्घं चतुर्दीर्घमर्द्धचंद्रं तथैव च १३ गोस्तनं च चतुर्दीर्घं धनुष्कं मार्गगोलकं कं पद्मपत्र
निभं चैव छत्राकारं तथैव च १४ दशप्रकाराणि मया प्रोक्तानि द्विजपुंगव मन्नपेखनना
न्मोपि जलस्थैर्मोक्षवंधनात् १५ ग्रामदुर्गेष्वि दाहाच्च प्रवेशाद्बहुशस्य च पर्वतेस्थानभेदा
च्चगामरेभवलाम्दयं १६ वक्ष्याम्येकवियोगाच्च विषमेस्थापितं बलाबलादयमप याधि।
द्रेपुनरप्यत्नवचस्मह १६ अतिदुर्गे कालवर्णे चक्रावर्त्तवद्विवरं नालवर्त्तश्च पमोत्कं पक्ष
भेदश्च सर्वतः १७ कारयेल्लथ मेराजा पश्चाद्दुर्गं समाचरेत् प्राकारे विन्यसेद्दादोवाहस्था
सजयेत्ततः १८ परिखाश्च ततः कृत्वा तन्मध्ये च ततः पुनः समापसस्नमार्गेण मार्गतस्यम
कल्पयेत् १९ गृहाणि वा स्वस्थाने कोणाकोणे प्रविन्यसेत् कोणस्थान्वास्तनोगेहान्वि
षमान्कारयेत्ततः २० प्रतोलिं मन्त्रकालाख्यं परिखाकालरूपिणीं रणमंत्रं कृतायमपाक्षु
दिक्पालान्यास्तु देवं च पश्चिं वंसप्रपूजयेत् तन्मध्ये समभर्गिं च कार्यं मन्यपार्श्वतां ॥ २२

कोणसप्तान्वगेहानिग्रन्त्रीर्दिक्षुप्रपूरयेत् ॥ २

वास्तुः याः ६४ कल्लीमंत्रमंत्रितं २१ मुशलैः मुद्गरैः यंत्रैः कुंतैः खड्गैर्धनुर्द्धरैः संयुतं सुभटैः शूरैः संयुतानि च कार
येत् २२ तन्मो क्षेत्रपुरा बाहान्कोणकोणे प्रदापयेत् तद्बाह्ये परिखाकारा कालरूपा सुवि
स्तरा २३ समप्रदेशे मध्ये तु महागृहाणि विन्यसेत् तत्र संपूजयेद्वास्तु कोटपालं तथैव
च २४ क्षेत्रपालं च विधिवत्पूर्ववत्तां प्रपूजयेत् एतद्विधानं सर्वेषु दुर्गेषु च विधानतः २५
64

क्षेत्रपालाकारमेद्विषमस्थाने पर्वते च विशेषतः वाह्ये च परिखाकार्या प्राकारं तस्य मध्य
तः २६ तन्मध्ये च पुनर्भीति भित्तिमध्ये गृहानपि गृहीणां मध्यभागे तु परिखां नैव कारयेत् २७
पूर्ववत्कोणभागे षु गृहान्विन्यसेत्पूर्ववत् त्रिपंचसप्तप्राकारान्कारयेन्मध्यमध्यतः २८ तन्म
ध्ये तु महागेहे पूर्ववत्संप्रकल्पयेत् तत्रैव स्थापयेद्वास्तुं कोटपालं तथैव च २९ दीर्घैर्दीर्घैर्गृ एमः
हान्कुर्याद्वृत्तैर्वृत्तान्त्रिकोणकं त्रिकोणान्कारयेद्धीमान्नृविवुध्यां वा तथैव च ३१ धनुषधनु ६४

षाकारांगो ह्यनेगोह्यनाकृतिं त्रिकोणञ्छत्रंखंडेवाह्यारंपातालंततोभवेत् ३२ प्राकारस्याथ
तुद्वारीसर्वेगत्र्यवलोकने तथाभित्तिःप्रकर्त्तव्यासुदृढाष्टुलसंगसुभा ३३ एवंमयाविनिर्दिष्टा
न्कोटान्कुर्वंतिबुद्धिमान् कोटस्यान्वाह्यभागस्थान्मः सर्वानवलोकते ३४ तादृक्वगुणणि
सर्वाणिकारयेतस्यपतिःक्रमात् अथातःसंप्रवक्ष्यामियदुक्तंब्रह्मयामले ३५ यदाको
टस्यनक्षत्रेस्वामिनक्षत्रेतथैवच गोचरेणष्टकोदेनसंभानांभेदनेतथा ३६ पापाक्रांतेमध्य
कोटजन्मर्क्षेग्रहदूषिते वज्रोल्काग्न्यादिदोषेचनक्षत्रकंपदूषिते ३७ कोणभेदहुताशपुक्तं
ग्रहणोत्सतिदूषिते तत्रशांतिःप्रकर्त्तव्यायथावद्विधिनोदिताः ३८ तत्पुरेमंडपंकुर्यात्सता
काभिरलंकृते अष्टकुंभान्तत्रकुर्यात्सर्वौषधिभिरन्वितान् ३९ सर्वबीजैःपंचरत्नैस्तीर्थतो
यैश्चपूरितान् भूमिंवावाहयेत्पूर्वेद्वितीयेनागनामकं ४० तृतीयेकोटपालंचस्वामिनंच

65

चतुर्थके पंचमे वह्णौ श्चैव षष्ठे हद्भूतथैव च ४१ सप्तमे चंडिकां देवीं मातृभिः सप्तभिर्युतं
अष्टमे सुरनाथं च तन्मंत्रैश्च प्रपूजयेत् ४२ वास्तुपूजां ततः कुर्यात् ग्रहमंडलमान्त्रहानृं
धैः पुष्पैस्तथा धूपैः दीपैः कर्पूरसंभवैः ४३ नैवेद्यैश्चापि मिष्टैः केणिकैः पूरिकादि
भिः शष्कुलीभिः सखर्जूरैर्लड्डुकैर्मोदकैस्तथा ४४ नानाविधैः फलैश्चापि विधिवत्तो
षयेत्सुरान् द्वारस्थे भैरवं देवं विधिवत्प्रजपेत्ततः ४५ दिक्पालान्पूजयेद्वास्तु क्षेत्रपालं च म
ध्यतः होमं कुर्याद् ग्रहाणां तु स्वशाखोक्तं विधानतः ४६ वास्तुहोमं ततः कुर्याद्भूम्यादीनां
तथैव च भैरवीं भैरवोः सिद्धिग्रहा नागाउपग्रहाः ४७ भैरवस्य समीपस्थांतान्संपूज्य य
थाविधि क्षेत्रपालस्य मंत्रेण होमं कुर्याद्विधानतः ४८ होमांते पंचभिर्बिल्वैर्बिल्ववीजैस्त
थापि वा वास्तुहोमं प्रकुर्वीत कोटपालस्य नामतः ४९ स्वामिनामस्य मंत्रेण प्रणवाद्येन

वह्निजः भूर्भुवःस्वःति पूर्वेणपूजावाहोममेवचतुष्पथ हारणं मन्त्रेणैव हुतेऽष्टोत्तरं शतं प्रत्येकं तद्
हुत्वाद्विद्वान्तिलैर्वाप्यघृतेनवा ५१ उच्छिष्टमंत्रजपेन्मध्ये सहस्रेण शतेनवा अष्टोत्तरशतं हुत्वाव
लिंदद्यात्ततःपरं ५२ पूरिकामाषवलिं पूर्वे दक्षिणे कृशरां ततः पश्चिमे पायसं दद्यादुत्तरे घृतपाय
सं ५३ दिक्पालानां वलिं चैव क्षेत्रपालवलिं ततः कोटपालवलिं चैव कोटस्वामिवलिं ततः ५४ पु
रोपरि पशुं दद्याद्ब्राह्मणैर्महिषं ततः पद्मश्लोकं जपेत्सर्वं सहस्रमप्रमाणतः ५५ पूर्णां दत्वाथ वि
धिवत्स्वं शक्त्या दक्षिणां चरेत् ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्ततः सिद्धिर्भविष्यति ५६ पुरकर्म ततः कृ
त्वा संध्याकाले वनेऽथ ते वलिं दद्याद्विधानेन मंत्रान्सर्वोदितान्पठेत् ५७ मांसोदनवलिं चैव मंत्रमे
नदुदीरयेत् ओं ह्रीं सर्वविघ्नानुत्सारय ननननननन नमो हिनीलं मिमिमम शत्रुं मोहय २ त्वं मम परस्या
स्य दुर्गेस्य रक्षां कुरु २ स्वाहा वलिं दत्वा यनेनापि कृतकृत्यो भवेन्नरः दुष्टश्च स्वस्य मः स्वामीतन्मं

वालकः
शा.
६६

66

त्रेण चकारयेत् ५८ खादिरस्य च कीलं तु द्वादशांगुलमानतः मृत्युंजयेन मंत्रेण अभिमन्त्र्य सह
स्रधा ५९ स्थिरलग्ने स्थिरांशे च सुलग्ने सुदिने ततः रोपयेद्दुर्गमध्ये तु ततः सिद्धिर्भविष्यति ६० स
र्वदा सुखभागी च कोटपो भवति ध्रुवं उच्छिष्टमंत्रः ओं ह्रीं उच्छिष्टविकृतदंष्ट्राननेत्रु फट् ६१ उच्छिष्टमंत्रं द
शसहस्राणि जपित्वा घृतमधुना पुष्पैः सहस्रमेकं जपेत् ततः सिद्धो भवति यमश्लोकं द्वात्रिं
शाक्षरं द्वात्रिंशसहस्राणि जपेत् ततः सिद्धो भवति तथा पूर्वविधिना शतशतानि होमयेत् ततः
सिद्धो भवति ततस्तत्सकलं कर्म करोति द्वादशारं लिखेच्चक्रं तत्र मध्ये विन्यसेत् उच्छिष्टमंत्रश्च तद्बाह्ये
यमश्लोकौ च मध्यतः ६२ वज्रार्गलविधानं तु कर्तव्यं दुर्गलक्षणे भजनेयमराजाख्यमिति सुक्तं ब्र
ह्मयामले ६४ मृत्युंजयमन्त्रः ओं जूं सः इति वालकशास्त्रे कोटवालो एकादशोध्यायः ११ अतः
परं प्रवक्ष्यामि शास्त्रज्ञानविधिं पुनः येन विज्ञानमात्रेण गृहेशः सुखमाप्नुयात् ६५ गृहारंभं चक्रं

यम.
६६

वास्तोः शल्यं तदंगके

स्थितं यदि निखातं भूम्यां न तत् तस्य मृत्युदायको भि(?)रसः स्पर्शेन वास्तोः शल्य के शल्य मुद्धरेत । अयत्नात् तदधस्तात् स्थितं तत्र प्राहेन संशयः
नासिकां स्पर्शने कर्तुं वास्तोः शल्यं तदंगके

तुं निखातं गृहपत्रे प्रवर्त्तते शल्यमासादयेत्तत्र प्रासादे भवनेन वा ६६ सशल्यं भवनं यस्मात्कल्मासिद्धि-
प्रदायकं कारयित्वा नमस्कारं यजमानं परीक्षयेत् ६७ यदंगं संस्पृशेत्कर्त्ता तस्मात्सार्द्धहस्तादधःस्थि-
तं मौक्तिकं तु करस्थेण मुखस्पर्शे तिदेहिनः ६८ वाजिदंतं यदा शल्यं मुहूर्ते वा स्वकं तत्र वित् करःस्पर्शे
करे बाल्लोः यद्वांगे च करः स्पृशः ६९ अथापरमपि ज्ञानं कथयामि समासतः पङ्कुणीकृतसूत्रेण शो-
धयेद्भूरिणीतले ७० सुधूते स्वमयेतस्मिन्नन्येके नाप्युलंपितं तदास्थितं त्र पानीया तु हयस्य प्र-
माणतः ७१ आसक्तो दृश्यते यस्मात्तीशं शल्यं समादिशेत् तस्यामेव तदस्थीनि सप्तसंगुलमा-
नतः ७२ सूत्रितेसमये यस्मात्सयोपरि संस्थितः तदास्थितत्र मानीयास्थितो हृणोन संशयः ७३
नवकोष्ठाकृते भूमिभागे प्रागादितो लिखेत् चकवत् एसहमयपान क्रमान क्रमात् कणोनिमान
वैः ७४ प्रारंभस्याद्यादिप्राच्यां नरशल्यं तदा भवेत् सार्द्धहस्तप्रमाणेन तत्र मानुष्यमस्तु वै ७५

व दिशि व प्रश्ने नरशाल्य
मधो भवेत् तद्गृहस्वामि
नोमृत्युं क
रोत्साकटि
संस्थितः ।

वास्तुः शा· हृ२ अग्नेर्दिशि च कः प्रश्ने खरशल्यं करद्वयोः राजदंडो भवेत्तस्मिन्भयं चैव प्रवर्तते ७६ याम्यास्तु करा
स्पमुद्धरेत् अष्टतालादधः तस्मिन् तत्र शल्यं न संशयः ७७ नासिकास्पर्शने कर्त्तवास्तो माल्यं
तदंशके स्थितं विनिष्क्रिनं द्रमात्तल्लस्म एसमध्यो अने ७८ शिरसः स्पर्शने वास्तो दिशि च प्रश्नेम
धो भवेत् तद्गेहस्वामिनो मृत्युं करोत्साकटिसंस्थितं ७९ नैर्ऋत्यां दिशितः प्रश्ने सार्द्धहस्तादधस्त
नौ ले शुनोस्थि जायते तत्र डिंभानां जननं पेन्मति ८० मे एवमग्ने पश्चिमायां तु शिशोः शल्यं प्रजायते १ प्रश्ने
67 सार्द्धहस्ते प्रवासाय स तद्गृहस्वामिनः पुनः ८१ वायव्यां दिशि ह प्रश्ने नराणां तु तुष्करे कुर्वति मि
त्रनाशः ८२ ईशानदिशि यः प्रश्ने गोशल्यं सार्द्धहस्ततः तत्र गोधननाशाय प्रजायते गृहमेधि
नः ८४ मध्यकोष्ठे च यः प्रश्ने वक्षोमात्रादधस्तदा केशाकपालं भस्मोऽस्थि मशमलोहे च मत्सवे एम·
८५ मंत्रश्च ॐ ह्रीं कूष्मांगि कौमानयेत अग्न्यादिदिशि सर्पोद्गमा हूणानी मंजलां तं प्रस्तरां ते वापु हृ७
दुर्जव हास्य गृद्धीयेर ३१ याम्यां दिशि मत्स्यो पशल्यं च क ९२ तत्री घ्रनिधनं कर्यो त्मायो निधनमध्यस्ते ।३
मारीमनहृदये कार्यै कर्माणि स्वाहा कटिकामिक विप्राति वारमते नं मंत्राणामिनं प्रय ।१

रूपमंतमथापिवा ८६ सेन्नतंशोधयेचोद्धृत्यशल्यंतदनमारभेत् शल्यानेकविधाःप्रोक्ताधातुका
ष्ठास्थिसंभवाः ८७ तासंरोहस्यप्रकर्त्तव्योगृहारंभेदृढोत्तम यदानतत्यजेतेशल्यंगृहारंभणाकर्म
णि ८८ फलपाकेनशल्यंतज्ज्ञातव्यंकर्मचोदितैः सशल्येचानुसंदध्येदंभेदुःखप्रदर्शनं ८९ हानि
र्वीरोगनत्रुलंधननाशस्तथैवच अन्यानिचावुशल्यानिकथयामिसमासतः ९० सप्ताहाद्वासिते
एणोगौर्वागोष्टयवंधकोरोदतेवारणोश्वावाश्वानोवागृहमूर्द्धनि ९१ वम्रोवाप्रविशेयस्यनि
विशकोयवामृगः श्येनोवाथकपोतोवाआघ्रोगोमायुवातथा ९२ गभ्रोवाप्यथवाकृष्णसर्पो
वाथसुकोपिवा नरास्थीनिगृहीतश्चचांगुलोवाथकारणात ९३ वन्हिनादूषितंयच्चयत्त्ववा
तादिदूषितं पक्षोवाराक्षसोवापिपिशाचोवातथैवच ९४ वा[illegible]सोऽग्रजेएणोमृतोवापिगृही वालान्या
यवा कलहंचविवाराणोयोषितांपुरुमेवच ९५ तत्रापिशल्यंजानीयाद्येचान्येगृहदोषकाः वा

वास्तु॰ शां॰ ६८

काष्ठापिशल्यंवावापिदृष्टाहस्तानांममप्येतथा ९६ गोशल्येवाश्वशल्येवाशल्योद्धारंततश्चरेत्

वंशादीनांचयःशल्यंप्रच्छन्नंद्वारमार्गतः ९७ वास्तुवेधस्यप्रच्छन्नंनदोषंचविनाशयेत्

तस्मादनेकशल्यानांज्ञानंनास्तिनदानरः ९८ अवश्यमेवकर्त्तव्यंशल्योद्धारंहितेप्सुना वास्तु

पूजाचैवविधिवत्कारयेत्सर्वकेदिने ९९ सुदिनेशुभनक्षत्रेचंद्रताराबलान्विते शुद्धकालेप्रकर्त्तव्यं

शल्योद्धारंद्विजोत्तमाः १०० शिलाकार्याहिमांकलशस्याणांहस्तमात्रांदृढांशुभां चतुरस्रांत्रिभागे

नपिंडिकाभिर्विनिर्मितां १ तावत्प्रमाणमाधारशिलांकृत्वाविधानवित् नंद्यावर्त्तंमस्तकंप्रोक्तंभ

द्रपीठंदक्षिणकरं २ स्वस्तिकावामकरेप्रोक्ताजंघायांवरुणेनतथा नाभिदेशेतथापूर्णंसर्वांगेवा

स्तुपूरुषं ३ सर्वदेवमयंपुंसांसर्वेषांशोभनंभवेत् तस्मान्मध्यप्रदेशेतुशिलैकांस्थापयेद्बुधः ४

गृहमध्येनाभिमात्रंकृत्वागर्त्तंसमंततः शिलामध्येलिखेद्यंत्रंस्वस्तिकाख्यंसुशोभनं ५ खनि

राम॰ ६८

68

स्वास्यपतितत्त्विनिर्भागान्कारयेद्बुधः तन्मध्ये स्वस्तिकाकारएकारयेच्चतुरस्रमंततः ६ ईशानादि
चतुष्कोणेशिलांसंपूज्यवेदविन् ईशानकोणेनंदायाः पूजनंचैवकारयेत् ७ आग्नेयकोणे
भद्रायानैऋत्येचजयांतथा रिक्तांवायव्यदिक्कोणेपूर्णांस्वस्तिकमध्यतः ८ पूर्ववत्पूजये
तांतुक्रमेणैवविधानवित् चतुरश्चिपलंकुंभंताम्रोद्भूतंदृढंशुभं ९ हस्तमात्रंभवेद्भूमौमुद्रा
त्र्यंगुलं कंठेरत्नांगुलंतस्यविहितंवसुवर्चसं १० अष्टौकुंभान्बहिःस्थाप्यपूरयेन्निजलो
पचैः दिक्ष्वष्टसुक्रमेणैवविहितानांचमंत्रकैः ११ तीर्थतोयेनसंपूज्यतथापंचनदीजलैः
पंचपल्लवैर्युतंतत्रस्थपलैर्बीजपूरकैः १२ कुंकुमंचंदनंचैवकस्तूरीरोचनातथा कर्पूरंदेवदा
रुचपद्माक्षसुरभिस्तथा १३ अष्टगंधंतथासानिगंधीमसिन्विनिक्षिपेत् हयगंगोमृत्वाति
हरत्वोद्भूतातथैवच १४ वाराहवारणोद्दलस्थाश्चाष्टमदलस्था देवालयमृदःपंचगाभंतम

कलशेषु विनिक्षिपेत् त्रिमधु च तथा सप्तधान्यान्यादर्शं सुतान् तथैवा वास्य [illegible]दी॥

ग्रहे॥

वास्तुः शां: ६९ ञिते १५ पंचामृतं तथा पंचपल्लवान्मं च वालुचः काष्ठायामं च वा तस्मिन्लोकपालांस्तथैव च
१७ वरुणं च गन्धलला[illegible]पकं नापकं आवाहयेद्वेदमंत्रैश्च पूर्वोक्तेन विधानतः १८ आग
मोक्तैश्च मंत्रैश्च मंत्रैः पुराणोक्तैः सवैः गायत्र्याष्टशतेनैव आष्टसाष्टशतेन वा १९ श्रीगणपदे
शितं तथा तद्विशालोत्पत्ति वा तथादि आग्नेतोद्भवावृत्तितथादिमंत्रैः शतत्रयं २० हुत्वाग्नौ विधि
६९ वद्विभावालक्ष होमं ततश्चरेत् अष्टाधिकं तथा होमं ग्रहहोमं तथैव च २१ गणपत्यादि लोकपा
लादीनां होममाचरेत् दिक्पालानां तथा क्षेत्रपालस्यापि विशेषतः २२ दिग्भ्यां तारिक्ष भौमानां
होमं मंत्रं च कारयेत् सुलग्ने सुमुहूर्ते तु स्थापयेन्मंत्रानुदीरयेत् २३ तस्मिन्निमे महादीपं महाकुंभं
शिरोपरि स्थापयेत्सर्वभागे च शालमंत्रानुदीरयेत् २४ नंदे नंदय कुण्डालिष्टे वसुभिश्च हिते प्रजे ति
ष्ठास्य श्मिन्नरहं नित्यं सर्वदा सुखदा भव २५ भद्रे त्वं भद्रदे पुंसां कुरु काश्यपनंदिनि आयुराचे एक: ६९

ग्यमतुलं सर्वशल्यान्निवारय २६ जये भार्गवदायादे प्रजानां हितमावह स्थापयाम्यत्र देवि त्वं
सर्वान् शल्यान्निवारय २७ रिक्ते त्वं संरिक्तदोषघ्ने सिद्धिदे सुखदे शुभे सर्वदा सर्वदोषघ्ने तिष्ठा
स्मिन्नन्त्रिनंदिनी २८ अर्कं गंधाक्षतैः पूर्णां मुने रंगिरसः सुते इष्टके त्वं प्रयच्छेष्टं शुभं च गृही
णां कुरु २९ ताम्रकुंभे च निक्षिप्य तिलदीपं तथैव च गीतवादित्रनिर्घोषैः स्नात्वा तं पूरयेन्म
हीं ३० इत्यादीन्सशिलां कुंभं मंत्रमेतानुदीरयेत् वास्तुपुरुष नमस्तेस्तु भूमिशय्यारत प्र
भो ३१ मद्गृहं धनधान्यादिसमृद्धिं कुरु सर्वदा नागनायन नमस्तेस्तु शल्यमुद्धरणे क्षमः ३२
वास्तुरूपी विश्वधारी प्रजानां हितमावह पृथ्वि त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता त्वं च
धारय मां देवि पवित्रं कुरु चासनं ३३ गणपप्रसादयो लोका देवा दिक्पालकास्तथा सायुधास
गणोपेताः शुद्धं कुरुत मे गृहं ३४ इति मंत्रान्पठित्वानु दद्याद्धात्र्य बलिं ततः राक्षसानां पिशाचा

वास्तुः
पं.
७०

70

नां मुख्यकोणपक्षिणां ३५ भक्तानां च तथा मध्यचरणानां ग्रामवासिनां पूर्वोक्तैरागमैर्मंत्रै
र्विधानेन विधानवित् ३६ गर्हंतु वलयः सर्वे तस्माः शल्यं हरंतु मे कुष्माण्डकानां तु जलैस्तद्गृहं वा
भिषिंचयेत् ३७ भेदश्चायं तथोत्सानात् ग्रहपीडाश्च वाहनाः ते सर्वे नाशमायांति शल्योद्धारे कृ
ते गृहे ३८ आचार्योपचयो दद्याद्दक्षिणां तथा दानमानेन संतोष्य दैवज्ञं स्थपतिं
तथा ३९ अन्यांश्च विविधांस्तत्र दक्षिणाभिः स्वशक्तितः दीनांधकृपणेभ्योपि लिंगिभ्योपि
विशेषतः ४० यापकेभ्यस्तथान्येभ्यो नटेभ्यो दक्षिणां ततः दद्यात्स्ववेश्मनि यथाशक्त्या वि
प्रांश्च भोजयेत् ४१ भुंजीत बंधुभिः सार्द्धं विहरेच्च सुखं ततः एवं यः कुरुते विप्राः शल्योद्धारं स्व
वेश्मनि ४२ सुखवान्दीर्घजीवी स्यात्पुत्रपौत्रांश्च विंदति ४३ इति वास्तुशास्त्रे शल्योद्धार
विनिर्णयो नाम द्वादशोध्यायः १२ अतः परं प्रवक्ष्यामि गृहाणां वेधनिर्णयं अंधकं बधिरं चै

एम.
७०

पार्श्वेन~~...~~ १२ कर्दकं गर्भ हीनं च समं चंदन ~~...~~ १४

वहूसकाणांवधीरकं १ द्विवक्रंचिपिटंचैवभंगजंमुरजंतथा कुटिलंकुरकंचैवसुतंच शंखपा
कौर्द्रं लकं २ विकरंचतथाकरंडंबोडशांम्लतंअंधकं छिद्रहीनंचविछिद्रंद्विशिकाणकं ३ हीनांगं
कुब्जकंचैवनष्टच्छिद्रंवधीरकं रंध्रंविकोणंद्विवक्रंरुधिरंचविपद्रुतं ४ तुंगहीनंचचिपिटं
भंगंचानर्थदर्शनं पार्श्वेन्नतंतुमुरजंकुलिलंनालहीनकं ५ शंखपालंजंबुहीनंद्विवक्रंविक
टंम्लनं पार्श्वहीनंतथाकंकेकेरलंतालुंचोन्नतं ६ रसेतेअधमाःप्रोक्ताव्रज्जनीयाःप्रयत्नतः
भंगकेरोगमतुलंरुधिरेतोरजंभयं ७ कुब्जेकुष्ठादिरोगःस्यात्काणेधनक्षयंप्रजायते छिद्रहीनेसर्वदुः
खंमरणंवाप्रजायते ८ द्विवक्रेगर्भनाशःस्याच्चिपिटेनीचसंगति भंगेभंगत्वनानैःखंमुरजे
कुटिलेक्षयः ९ कुरकेमृतदोषःस्यात्सुतेगृहपतेःक्षयः शंखपालेकुहपंस्याद्धिकंटेपसनाश
नं १० कंकेमृत्युंकेकेरेचलक्ष्मीहानिःप्रसूताभवेत कुलिशेनाहतेदारोगृहांतस्थमृतिर्भवेत ११ व

तुंगमूलाधिकं रोगं भयं करोति वित्ततं ५

वास्तु शा. ७१ हृद्रंध्रे निर्धनत्वं च अपस्मारिश्च यो भवेत् विमृश्य जनै राजीर्णो अग्रहीनार्द्धदूषिताः १२ अग्रही
नाच्छिद्रहीनाच्छिद्रयुक्तांश्च वर्जयेत् वक्रे च परदेशः स्यात् कुब्जे च स्वामिनो भयं १३ अंगरोगभ
यं द्वारे सर्वच्छिद्रे मरणं भयं पाषाणान्तर्गते गेहे शुभं सौख्यविवर्द्धनं १४ गेहमध्ये स्थिते वृक्षे सर्व
दोषकरं भवेत् वितीर्णमानं यद्गेहं तद्दूष्यं परिकीर्तितं १५ शेषांश्चैव त्रिभागं तु तद्गेहं चोत्तमं स्मृतं
तुंगमूलाधिकं रोगं भयं करोति वित्ततं १६ त्रिकोणं निधनं शीघ्रं गृहं दीर्घे निरर्थकं अथ वा म
न्दशवेधान्कथयामि बहिःस्थितान् १७ कोणात्कच्छिद्रस्थापान्तस्तत्वेशारवम्भूमिकाः संख्यातं द
तयोश्चैव भेदाश्च दशधा स्मृताः १८ कोणाग्रे वाम्यगेहे च कोणं कोणान्तरं पुरः तथाग्रहार्द्धं सं
लग्नं कोणं न शुभं स्मृतं १९ कोणावेधे भवेद्व्याधिर्धननाशो रिविग्रहं एकं प्रधानद्वारस्याभिमु
खे यच्च प्रधानकं २० द्वारं गृहाच्च वृद्धिगुणं तादृग्वेधे प्रचक्षते दृष्टिवेधे भवेन्नाशो धनस्य मरणं ध्रु एम. ७१

तद्वंशवेधं यत्र हे वंशहानिः प्रजायते पूकयोर्यत्र संयोगो पूकाग्रे शुभ्रमाप्यते कुद्दालिवेधं विजानीयाद्वि० १५

वं २१ समस्थितं स्तुत्ववेधे पशुहानिकरं परं द्वितीयेत्वतीयेमासे छायायत्र पतेद्गृहे २२ छाया
वेधं तु तद्गृहे रोगदं पशुहानिदं आदौ पूर्वोत्तरापंक्तिः पश्चाद्दक्षिणपश्चिमे २३ वास्त्वंतरे भित्ति
समं शुभदं तत्र कीर्तितं विषमे दोषबहुलं अनुवेधं प्रजायते २४ अनुवेधे महात्रासो जा
यते नात्र संशयः वंशाग्रे वाथ वंशस्याग्रे वा भित्तिवास्तुगा २५ [illegible]नाशं कलहं भवेत् पू
र्वोत्तरे वा लग्नः सो विपरीते च निम्नका २६ उच्चवेधो भवेन्नं नं तद्वेधं न शुभप्रदं द्वयोर्गेहान्त
रे गतं स्तेहं न शुभदायकं २७ गृहो द्वाराद्वर्द्धं तलग्नेतथा धारा एस्व संस्थिते संहानमेलने यत्र गेह
योर्भित्तिरेकतः २८ विधिवल्लं शीघ्रमेव मरणं स्वामिनो ह्युभोः पर्वतान्निःसृतं चारमदं तत्र वस्ति
सन्मुखं २९ तद्वृत्तवेधमित्याहुः शोकं रोगं करोति तत् अधिसकामुपह्येहं पद्गृहे पर्वताद्धः
३० पद्गृहे चाश्मसलिलं गंघोरपाषाणसंयुतं धारा ग्रे संस्थितं वापि सलिलं गोतर पर्वते ३१ नं

वा.ल. शां. ७२ दीनीरश्मितं वापि भग्नं तरणं तथा भित्तिभिन्नं हृतं नं स्फी सदा जलदसन्निभं ३२ हृदंतहारशब्दा
र्यैः काकोलूकनिवासितं कपाटच्छिद्रहीनं च रासभैः शब्दान्वितं तथा ३३ स्थूलसर्पनिवासं
वल्मीकवल्लाग्निदूषितं जललतान्वितं मोहकुञ्जंकारणं विधारकं ३४ पक्ष्योपघातानिवभंत्र
72 स्तहस्तान्वितं तथा शालाविहीनं पक्षापि शिखाहीनं तथैव च ३५ भित्तिवाह्यगते दीर्हका
ष्टैः रुधिरसंयुतं कृतकंटकिसंयुक्तं चतुष्कोणं तथैव च ३६ श्मशानादूषितं पक्षपक्षैवेसनि
कास्थितं वासहीनं तथा म्लेच्छचांडालैश्चाधिवासितं ३७ विवरांतर्गतं वापि पन्नगोवाधि
वासितं न देहे नवसे कर्त्ता वसन्नापि न जीवति ३८ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वर्ज्जयेन्मतिमान्नरः
अन्यवेश्मस्थितं दारु नैवान्यस्मिन्प्रयोजयेत् ३९ जीर्णं नु नूतनं शस्तं नो जीर्णं नूतने शुभं पू
र्वोत्तरेणैनीचगता उच्चस्याद्दक्षिणापरे ४० तिर्यग्गताः सर्वदिशाभागे पीडावहाः गृहाः दक्षि एम. ७२
नगृहकारयेद्धीमान्पुरातनवदारुभिः कुर्वन्नाशोति मन्दगां संपदं नाशमेव च नूतने नूतनं शस्तं जीर्णे जीर्णं प्रशस्यते ७२

दक्षिणे योजनं ३ स्व पश्चिमे वा द्वयोजनं ४१

णे पीतनं उत्तमानां कथितं द्विजानां ४१ तदर्द्धं मुत्तरे चैव तस्यार्द्धं पूर्वदक्षिणे कथितं एतदर्द्धं नृपाणां
चमत्काराणां कथितं द्विजाः ४२ विशेषेषु द्विजातीनां प्रमाणं कथयाम्यतः पूर्वोत्तरे नीचभागा
श्रितपादान्वितं तथा ४३ दंडानां पश्चिमे याम्ये द्विशतं सार्द्धं संयुतः त्रुटुर्दीर्घतः पुमान्यस्यो ह
दृहांतरं यदि ४४ दक्षिणस्यां प्रपश्येत्तदर्द्धं च विनिर्दिशेत् उत्तरस्यां प्रथमनीचस्यः सदा मा
न्यगृहं सृजेत् ४५ आयुः पुत्रकलत्राणि पतः शीघ्रं विनश्यति पूर्वोत्तरे गृहे नीचे भवेद्रा
दौजलांतके ४६ मध्यभूमिर्नदोषाय यावद्दृष्टिपथे नयोः तुंगस्य पूर्वदिग्भागे दंडान्विंशति
संमितान् ४७ न चास्य जातीयनरोन पश्यन्दर्भवसेन्नरः सौम्यभागे तथा त्रिंशच्च लारिंशच्च पश्चि
मे ४८ याम्ये पंचाशत्संख्यानि दंडानि नीचतः स्थितः प्रासादे वापि वतगृहं च आग्नेय वाय
व्ये तथेशरक्षे विकोणे वेधः कथितः क्रमेणैव सुतार्थिना तत्र विवर्जनीयः ४९ आग्नेय दृष्टि

वास्तुः शां· ७३ ततो वेधं वायवो द्विगुणो भूमिषु नैरृते द्वकयं यमावदीशाने त्रिगुणां गृहात् ५० एतल्लक्षणं क-
थितं वर्णानामनुपूर्वशः पूर्वाशादिक्रमेणैव ब्राह्मणादिक्रमेण च ५१ पंचाशद्धनुमाषां
नीचैर्विधेयं द्विजमंदिरात् न ह्यासौम्यजनो नीचो दंडात्सप्ततिसंमितान् ५२ जलाशासंस्थितो
म्पुच्छे ग्रामात् दंडान्हरेत्सुरात् याम्याच्च सौम्यो हीन्द्रे हि दंडान्विंशतिसंमितान् ५३ शूद्राणां तु समासे
73 न कुर्याद्यामिषु एतसुरं दशैव दंडानि पर्यंतमाग्राते पूर्वे नीचगं ५४ उत्तरे द्वादश दंडं स्त्रीच स्थान-
स्थितस्य तु पश्चिमे त्रिंशद्दंडानि यदि वेदु ब्रह्मभूमिषु ५५ दक्षिणे शत दंडानि गृहात्तु परि-
वर्जयेत् वैपरीत्ये यदा हीनान् दंडान् संत्यज्य बुद्धिमान् ५६ शतं दंडानि पर्यंतं पीड्यते पुरवासि-
नां समभूमिषु संस्थाप्यो वेधो पि द्विजपुंगवाः ५७ दक्षिणानो दिग्विषये भवनं वरे पेक्षयों गता
दोषाः सुतमरणं प्रक्लेशे भवति सदा तत्र वासिनां पुंसां ५८ गृहं गृहार्धं वनस्याच्चतुर्थो भावो रामः ७३

भवेद्दृष्टिविषयेस्थितो वा तुर्येचनीचेयमर्दिकस्य तस्यगृहे वाग्नेश्च भवेत्तु दोषः ५९ अमावा
स्योभ्दवा कन्यापितृहा मेषगतः सुतः तथामामस्यगृहे स्याज्येनेरेणाभ्रतिमिच्छता ६० रक्तकेशो
बलं वोष्टो पिंगा स्रीकृष्णतालुकाः भर्त्तारं हंति सास्त्रिश्च तथामामस्यगृहासुरं ६१ आलस्ये
नमयादेहं कुपुत्रेणाप्यथाधनं भार्याविश्यंपथ्यागेहं तथामामस्यगृहासुरं ६२ दुर्बुद्धिजाप
याराज्यं स्यागेन च पथ्याधनं भार्याविश्यपथ्यागेहं तथामामस्यगृहासुरं ६३ उदीचींविन्यसे
द्राद्दोयश्चाप्याम्यंतु विन्यसेत् तदूहं विषतेन अपुत्रदारादिनाशनं ६४ ईशाने विन्यसेद्धागना
च्छागः सिंहभक्षकः आग्नेयस्यगृहे काकं वायव्यस्य शनिंतथा ६५ काकं भक्षयेद्राद्दोय
श्चाग्नेयां स्यादिकृतं छागसदृशईशाने सिंहनामाग्नेयीते ६६ सिंहोभक्षयते श्येनो न काकः
श्येनभक्षकः आग्नेयादिक्रमेणैव अंत्यजावर्णसंकराः ६७ ह्रातिभ्रष्टाश्च चौराश्च विदिक्षु

वास्तु० शा० ७४

स्यान्नैवदोषदः वैपरीत्येनवेधःस्यात्तद्गृहाणांविरोधतः ६८ उत्तरेद्विगुणाभूमिःसमभूमिश्चपूर्वि
कायांपश्चिमेत्रिगुणाभूमिःकोशमेकंतुदक्षिणे ६९ मेखलासंस्थितंगेहंद्वारस्याभिमुखंयत् तद्
गृहेनशुभंप्रोक्तंपरिसौम्यान्तरेस्थितं ७० दशहस्तामेखलास्याच्चतुर्थांशेनवागृहात् नगराद्द्विगु
णाभूमिःपरितःसाज्याशुभेप्सुना ७१ नमस्कारमेवश्चान्तत्रवेधंविनिर्दिशेत् यस्मिन्मार्गेजनाःस
वैमन्तायांतिपितृक्षमः ७२ मार्गःसएवविज्ञेयःशेषादेशांतरंप्रतिगृहभित्तिषुपैलग्नानेम्रगृहा
गृहिणांसदा ७३ भयदापुत्रसंतापकारकास्तन्नकारयेत् यथायाम्यंतथावाव्यंयथावाव्यंन
थाउदक् ७४ यथाउदकतथापूर्वंफलसाम्यंप्रकीर्तितं आकर्षयनृपद्वावाययमाहृत्सुभवनेन
रः ७५ विलोकयनिवारेणनसद्भवन्तंभिनत्तिसः मूलान्नदीसकाशांतेजलेनाभूरितंस्थलं ७६ न
विलीनंकचिद्वेधनदंतस्थंनदोषदं कूपोद्यानप्रपावापीतडागेचजलाशये ७७ मंदिरेदेवसदनेचै

एम० ७५

स्वेभाकारतोरणो स्तंभतं वसतेवास्त तन्मध्यस्थं गृहं शुभं ७८ दक्षिणोत्तरयोश्चैव तथा पश्चिमपू-
र्वयोः मार्गयोर्मेलनं यत्र तत्र चतुष्पथमीरितं ७९ आदौ गृहं दक्षिणभागसंस्थं पश्चात्तथोत्तरे मध्य
स्थान्कृतं गेहं न दुष्यन्ति कदाचन ८० तथैव पश्चिमे पूर्वे कृतं मध्यगतं गृहं तथैव सुखदं प्रोक्तं सदनं
पश्चिमे स्थितं ८१ विषमेन भवेद्वेधं न वेधं च समतोन्नते गृहस्य दक्षिणे भागे कूपो दोषप्रदो मतः ८२
अपसहानिर्भर्त्तानाशस्त्वथवा रोगमुद्भुते अदर्शनेन नदी पारे दूरे वा सममम्लिपु ८३ न वेधते गृहाः सर्वेप
योक्तापि दिदिशि स्थिताः अश्वत्थप्लक्षवटोदुंबराश्च क्रमेण च ८४ पूर्वादिदिक्षु वेधः स्यात्तत्र वै प्राक्त धा
नाविदुः एजद्वक्षं तथा निंबं शाल्मलीं कदलीकृतं ८५ पूर्वादिक्रमयोगेन वेधं स्यात द्रुमास्तथा आग्ने
यादिक्रमेणैव क्षीरिणोऽर्कदेवकाः ८६ कंटकाः कदलीस्तंभा वेधं तेस्य फलद्रुमाः विवर्वं पूर्वे दि
भागे दक्षिणे मठमंदिरं ८७ पश्चिमयोश्च क्रूरं तो मंखात मुत्तरसंस्तके पूर्वेण फलितो वृक्षाः क्षीर

वास्तु: शा. ७५ वृक्षाश्च दक्षिणे ८८ पश्चिमे जलजा वृक्षाश्चोत्पलानि तथैव च उत्तरेण नलैस्तालैर्न शुभा पुष्प
वाटिका ८९ आसन्नाः कंटका वृक्षा रिपुतो भयदायकाः क्षीरिणश्चार्थनाशाय फलिनो स
प्रदाः मताः ९० दशहस्तानि पर्यंतं पीडयंते पुरवासिनां कलहं चाग्निरोगं च व्याधिशोकं धनक्ष
तिः ९१ वीथ्यंतरे न दोषं स्यान्न दोषं मार्गमध्यगं विदिक्स्थं नैव वेधं तु न वेधं दूरतः सदा ९२ नीच
स्थानं भवेद्वेधः कोणवेधास्तथैव च भीत्यंतरे न दोषं स्यान्न दोषं वैसमध्यमं ९३ न दोषः पुष्क
रांतस्थे न दोषो वाणव्रातके न दोषं तु विकोणे तु न दोषं फलवृक्षके ९४ न दोषं नीचजातेश्च न दो
षं भग्नमंदिरे चतुष्पथांते न भवेद्वेधो जीर्णगृहांतरे ९५ असुत्त्वमतिनीचं च मध्ये विषमलंबनं
अंतर्जलात्प्लवते नैव वेधदोषो न विद्यते ९६ अंतरारोपिता वृक्षा बिल्वदाडिमकेकराः न तत्र वेधदो
षः स्यात्तसंत्रस्तमुखाच्छ्रुतं ९७ षड्वर्षैर्निर्गते स्वामी गतश्रीर्नवमे भवेत् चतुर्थे पुत्रनाशः स्या एम. ७५

75

वैश्यपत्तसेर्दाडिमैस्तथा जातीसरोजैर्मालिकाश्वशतपत्रैश्च केसरैः नालिकेरैश्च मारोः

सर्वनाशस्तथाष्टमे ९८ मर्त्यैर्मासेन संस्कृतं त्वेणासंवत्सरेणापि फलं विधत्ते शुभाशुभं सोम
मिदं बुधैः स्यात् नातः परं तत्र विचारमस्ति ९९ मातंगो दक्षिणे भागे पूर्वपश्चात्तथोत्तरे सिंहो विधत्ते
मरणं पुत्राणां दोषदं महत् ... पूर्वे वृषं तथा नागो मेषध्वजं दोषकरं महत् इति कंटीरवो गेहो पा
श्चपश्चिमदिक्स्थितो १ पूर्वोत्तरे ध्वजो स्यानां महापीडाकरो मतो जंबीरैः स्यात् पुष्पैश्च क
र्णिकारैः किंशुकैः २ वेष्टितं भवनं नराणां सर्वसौख्यप्रदायकं आरोहस्थानाविम्यस्य पश्चा
द्देहाणाविम्यसेत् ३ अग्रयाम्यदिकुर्णाचुनद्भूहं नैव शोभनं नगरं विम्यसेदादौ पश्चाद्देहाणा
विम्यसेत् ४ अग्रयाम्यदिकुर्वाणा लदान शुभमादिशेत् पीताभ पूर्वे कपिला हुताशे याम्ये च कृ
ष्णा निर्ऋतौ च श्यामा शुक्ला प्रतीच्यां हरिता च वायौ श्वेता च सौम्ये धवला च ईशे ५ ईशानपू
र्वयोर्मध्ये श्वेता पश्चिमनैर्ऋते तयोर्मध्ये रक्तवर्णा पताका परिकीर्तिता ६ सर्ववर्णा तथाम

वास्तु: पत्रा: ७६

76

ऽपताकाकिंकणीयुता बहुप्रमाणकर्त्तव्यास्तंभंबाहुप्रमाणकं ७ यद्द्वारमार्गेपूर्वोक्तेध्वज
:षोडशहस्तकः स्तंभोप्यविधिवत्स्थाप्यस्तंबूटामरणीकृतः ८ पुष्पमालान्वितस्थाप्योद्वार
मार्गेपदक्षिणे इतिप्रोक्तंवास्तुशास्त्रंपूर्वंगर्गायधीमते गर्गात्पराशरःप्रापतस्मात्प्रापबृह
द्रथः बृहद्रथाद्विश्वकर्माप्राप्तवान्वास्तुशास्त्रकं १० सविश्वकर्माजगतोहितायकथयत्पु
नः वासुदेवादिषुपुनर्मर्त्यलोकेभक्तितोब्रवीत ११ इदंपवित्रंपरमंरहस्यंयःपठेन्नरः नस्याद्वित
थावाणीसत्यंसत्यंवदाम्यहं १२ अमलविमलविद्योविश्वकर्मामहात्मासकलगुणवरिष्ठःस
र्वशास्त्रार्थवेत्ता सकलसुरगणानांसूत्रधाराहृतात्माभवननिवसतांसच्छास्त्रमेतच्चकार
१३ इतिब्रह्मोक्तविश्वकर्मप्रकाशेकविश्वकर्मणोक्तंवास्तुशास्त्रेत्रयोदशोध्यायः समाप्तंस
पूर्णं शुभमस्तु शुभंभूयात संवत १९२१ ॥ श्लोकाः १५५८

एम० ७६

ॐ वास्तुशास्त्रप्रारंभः

वी॰ ग्रा॰
३९

पं॰ ७८

४५६५